ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

anadolum
eKampüs
ve
anadolu mobil
dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim
Duyurular
Ders Kitabı (PDF)
Epub
Html5
Mobi Kitap
Sesli Kitap
Canlı Ders
Video
Ünite Özeti
Sesli Özet
Sorularla Öğrenelim
Alıştırma
Çözümlü Sorular
Deneme Sınavı
Tartışma Forumu
Çıkmış Sınav Soruları
Sınav Giriş Bilgisi
Sınav Sonuçları
Öğrenci Topluluklar

AOSDESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

Açıköğretim Sistemi ile ilgili merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum /Anadolu_Univ instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2840
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1798

OSMANLI TÜRKÇESİ GRAMERİ II

Yazar
Prof.Dr. Hayati DEVELİ

Editörler
Prof.Dr. Musa DUMAN
Dr.Öğr. Üyesi Halit BİLTEKİN

ANADOLU
ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2013 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the University.

Öğretim Tasarımcısı
Prof.Dr. Cemil Ulukan

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu
Öğr.Gör. Şennur Arslan

Kapak Düzeni
Prof.Dr. Halit Turgay Ünalan

Dizgi ve Yayıma Hazırlama
Kitap Hazırlama Grubu

Osmanlı Türkçesi Grameri II

E-ISBN
978-975-06-3010-1

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
ESKİŞEHİR, Aralık 2018
2414-0-0-0-1902-V01

İçindekiler

Sunuş v

1. ÜNİTE

Farsçada Kelime Yapımı: İsimler, Sıfatlar **2**
FARSÇA KELİMELERİN YAPISI 3
FARSÇADA YALIN İSİM VE SIFATLAR 3
FARSÇA SAYI İSİMLERİ VE SIFATLARI 3
Farsça Sayı İsimleri 3
Farsça Sıra Sayıları 4
FARSÇADA KELİME YAPIMI 4
İsimden Türemiş İsimler 4
İsimden Türemiş Sıfatlar 7
Ön Eklerle Yapılan Sıfatlar 7
Son Eklerle Yapılan Sıfatlar 8
Özet 11
Kendimizi Sınayalım 12
Okuma Parçası 13
Okuma Çalışması 1 13
Okuma Çalışması 2 14
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 14
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 15
Yararlanılan Kaynak 15

2. ÜNİTE

Farsçada Fiil, Farsça Fiilden Türemiş Kelimeler, Farsçada Birleşik Kelimeler **16**
FARSÇADA FİİL 17
Farsça Fiillerde Emir Gövdesi 17
Farsça Fiillerde Geçmiş Zaman Gövdesi 21
FARSÇA FİİLDEN TÜREMİŞ KELİMELER 23
Fiilden Türemiş İsimler 23
Farsça Fiilden Türemiş Sıfatlar 23
FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELER 24
Farsçada Birleşik İsimler 24
İki İsimden Oluşanlar 24
İkilemelerle Oluşanlar 25
Farsçada Birleşik Sıfatlar 26
Farsça Birleşik Sıfatların Kuruluşu 27
İki İsimden Oluşanlar 27
İsim ve Sıfattan Oluşanlar 27
Farsçada Zarf Grupları 28
Özet 34
Kendimizi Sınayalım 35
Okuma Parçası 2 36
Okuma Parçası 3 36
Okuma Parçası 1 36
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 37
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 37
Yararlanılan Kaynak 37

3. ÜNİTE **Farsça Kelime Grupları: İsim ve Sıfat Tamlamaları.....38**
FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARI 39
Farsçada Tamlama 39
Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar 41
Beş ve Altı Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar 44
FARSÇA YAPILI TAMLAMALARDA UYUM 46
Özet 48
Kendimizi Sınayalım 50
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 52
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 52
Yararlanılan Kaynak 53

4. ÜNİTE **Farsça Tamlama ve Birleşik Kelimelerin Türkçe Söz Diziminde Kullanımı..... 54**
FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARININ TÜRKÇE SÖZ DİZİMİNDE KULLANILMASI 55
FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELERİN TAMLAMALARDA KULLANILIŞI 57
Birleşik İsimlerin Kullanılışı 57
Birleşik Sıfatların Kullanılışı 58
Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması 60
Özet 67
Kendimizi Sınayalım 69
Okuma Parçası 70
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 70
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 71
Yararlanılan Kaynak 71

5. ÜNİTE **Arapça Edatlar, Arapça Söz Kalıpları, Transkripsiyon (Çevriyazı) 72**
ARAPÇA EDATLARIN KULLANILIŞLARI 73
ARAPÇA SÖZ KALIPLARI 75
Kalıplaşmış İfadeler 75
Dua ve Beddua Cümleleri 76
TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİYAZI) 77
Özet 82
Kendimizi Sınayalım 84
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 85
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 85
Yararlanılan Kaynak 85

METİNLER **Metinler..... 87**
Abdülhak Hâmid-Merkad-i Fâtih'i Ziyaret 88
Abdurrahman Şeref – Târîh-i Devlet-i Osmâniyye'den 91
Abdurrahman Şeref –Tanzîmât-ı Hayriyye: Tahlîli 95
Hâlid Ziya – Kırık Hayatlar'dan 101
Hâlid Ziya - Yaşlıların Hakkı 103
Hüseyin Câhid - Fâtih Câmi'inde 108
Cenâb Şehâbeddin – Hac Yolunda'dan 111
Ziya Paşa – Nu'ût-ı Şerîfe 114
Ziya Paşa - Terkîb-i Bend'den 115
Recâîzade Mahmud Ekrem - Erbâb-ı Sanâyi-i Nefîse 116
Recâîzade Mahmud Ekrem – Pejmürde'den "Son Bahâr" 119
Nâmık Kemâl - Cezmî'den 124
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden 130

Sunuş

Türkiye Türkçesinin 15-20. yüzyıllar arasındaki dönemine Osmanlı Türkçesi adı verilmektedir. Bu dönemin en belirgin özelliği aynı medeniyet içinde bulundukları Arapça ve Farsçadan etkilenmesidir. Bu yüzden Osmanlı Türkçesi döneminde Arapça ve Farsçadan hem söz varlığı hem de söz dizimi bakımından önemli alıntılar yapılmıştır.

Osmanlı Türkçesi döneminden günümüze muazzam bir kültür mirası (bilimsel ve edebî eserler, tarihî belgeler vb.) kalmıştır. Bu kültürel mirasımızı doğru anlamak, yorumlamak, bunlardan gelecek ile ilgili dersler çıkarabilmek, tarihimizi, kültürümüzü, geleneklerimizi tanımak bunların doğru okunması ve değerlendirilmesi ile mümkündür. Bu da Osmanlı Türkçesini bilen ve anlayan araştırmacılar sayesinde olacaktır.

Osmanlı Türkçesinin yapısını öğrenmek sizlere geçmişle bağ kurma imkânı sağlamak yanında günümüz Türkçesini doğru yazma, okuma ve anlama yönlerinde de katkıda bulanacaktır. Çünkü burada bir yabancı dilin kurallarını değil, Türkiye Türkçesinin bir döneminin kurallarını öğrendiğinizi unutmayınız.

Elinizdeki bu kitapta Osmanlı Türkçesi içinde yer alan Farsça ve Arapça unsurlar hakkında bilgiler verilmektedir. Ünitelere dikkat edildiğinde birçok Farsça ve Arapça kelimenin anlamlarının verildiği görülecektir. Anlamı verilmemiş, bilmediğiniz kelimelerin anlamalarını da sizler sözlüklerden öğrenerek kelime dağarcığınıza dâhil edebilirsiniz.

Amacı Osmanlı Türkçesinin dil özelliklerinin ortaya konulmasına, bu dönemden kalan eserlerin, belgelerin okunup anlaşılmasına katkıda bulunmak olan kitabın hazırlanmasında emeği geçen yazarımız Sayın Prof.Dr.Hayati Develi'ye ve dizgi-basım sırasında yardımlarını esirgemeyen tüm çalışanlara teşekkür ederiz.

Editörler
Prof.Dr. Musa Duman
Dr.Öğr. Üyesi Halit Biltekin

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça kelimelerin yapısını tanıyabilecek,
- Farsça sayı isimleri ve sıfatlarını sayabilecek,
- Farsça basit ve türemiş kelimeleri ayırt edebilecek,
- Farsça ön ek ve son eklerle yapılan sıfatları tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Farsça yalın isim ve sıfatlar
- Farsça kelime yapısı
- Farsça isim kategorisi
- Farsça sayı isimleri
- Farsça isimden türemiş isimler
- Farsça isimden türemiş sıfatlar
- Ön eklerle ve son eklerle yapılan sıfatlar

İçindekiler

Osmanlı Türkçesi Grameri II

Farsçada Kelime Yapımı: İsimler, Sıfatlar

- FARSÇA KELİMELERİN YAPISI
- FARSÇADA YALIN İSİM VE SIFATLAR
- FARSÇADA SAYI İSİMLERİ VE SIFATLARI
- FARSÇADA KELİME YAPIMI

Farsçada Kelime Yapımı: İsimler, Sıfatlar

FARSÇA KELİMELERİN YAPISI

Farsça, esas olarak eklemeli bir dil sayılabilir; bu özelliği açısından Türkçeye benzer. Farsçada Türkçeden farklı olarak yalnızca son ekler yoluyla değil, ön ekler yoluyla da kelimeler türetilebilir. Bunun yanında iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle birleşik kelimeler de yapılabilmektedir. Böylece Farsçada isimler, sıfatlar ve zarflar *yalın, türemiş* ve *birleşik* olarak ele alınabilirler. Kelime türetme ve birleşik kelime yapma yolları öğrenildiğinde Farsçanın oldukça sade bir morfolojik yapısı olduğu görülecektir.

FARSÇADA YALIN İSİM VE SIFATLAR

Farsçadan alınmış çok sayıda isim ve sıfat Türkçede kullanılmıştır. Bunların Arapçada olduğu gibi özel kalıpları, yani vezinleri olmayıp anlamlarını bilmemiz yeterli olur.

آب âb "su", اسب esb "at", چشم çeşm "göz", ماه mâh "ay", روز rûz "gün", دل dil "gönül, yürek", كوه kûh "dağ", سنگ seng "taş", گرم germ "sıcak", سرد serd "soğuk", بهشت behişt "cennet" vs.

Farsçadan alınmış birçok yalın sıfat da Türkçede kullanılmıştır: نيك nîk "iyi", بد bed "kötü", سفيد sefîd "beyaz", سياه siyâh "kara" بزرگ büzürg "büyük", خوب hûb "güzel", كوتاه kûtâh "kısa", تنگ teng "dar", زيرك zîrek "zeki", vs.

Türkçede olduğu gibi bu kelimeler isim olarak kullanılabildikleri gibi isim olan birçok kelime de söz diziminde sıfat değeri taşıyabilir.

Bu kelime ve sıfatların teşkilinde anlamı belirleyen herhangi bir morfolojik özellik yoktur. Bunlar Farsçada tarihî dönemlerde gelişmiş, bir kısmı komşu dillerden alınmış kelimelerdir. Bunların anlamlarının sözlüklerden öğrenilmesi gerekir.

FARSÇA SAYI İSİMLERİ VE SIFATLARI

Farsça Sayı İsimleri

Türkçe ve Arapça sayı isimlerinin yanında Farsça sayı isimleri de kimi metinlerde kullanılmıştır. Farsça sayılar aşağıda gösterildiği gibidir:

يك *yek* "bir", دو *dü* "iki", سه *se* "üç", چهار *çehâr* veya چار *çâr* "dört", پنج penç "beş", شش şeş "altı", هفت heft "yedi", هشت heşt "sekiz", نه nüh "dokuz", ده deh "on"; بيست bîst "yirmi", سى sî "otuz", چهل çihil "kırk", پنجاه pencâh "elli", شصت şast veya شست şest

“altmış”, هفتاد heftâd “yetmiş”, هشتاد heştâd “seksen”, نود neved “doksan”, صد sad “yüz”; دوصد dü-sad “iki yüz”, نُه صد nüh-sad “dokuz yüz”, هزار hezâr “bin” vs.

Farsça Sıra Sayıları

Osmanlı Türkçesinde Farsça sıra sayıları az kullanılmıştır. Başlıca م+üm, می +ümî ve مین +ümîn ekleriyle teşkil edilir. Bazıları şunlardır: یکم yeküm, نخست nuhust “birinci, ilk”, دوم düvüm ~ دیم düyüm “ikinci”, سوم sivüm ~ سیم siyüm “üçüncü”, چهارم çehârum veya چهارمین çehârümîn “dördüncü”, پنجم pencum “beşinci”, ششم şeşüm “altıncı”, هفتم heftüm veya هفتمین heftümîn “yedinci”, هشتم heştüm “sekizinci”, نهم nühüm “dokuzuncu”, دهم dehüm “onuncu” vs.

FARSÇADA KELİME YAPIMI

Farsçada kelime yapımını, yeni kelime türetme yollarını tanımak, Osmanlı Türkçesi metinlerini daha kolay okuma ve anlamamızda yardımcı olacaktır. Yukarıda, Farsçada kelime yapımının Türkçedeki gibi eklerle veya birleşme yoluyla olduğunu söylemiştik. Aşağıda isimden isim ve sıfat yapma yollarını, ana hatlarıyla öğreneceğiz. Fiilden isim ve sıfat yapma yollarını ise sonraki ünitede göreceğiz.

İsimden Türemiş İsimler

Farsçada türemiş isimler genellikle son eklerle teşkil olunmaktadır. Bu şekilde kelime teşkilinde kullanılan belli başlı ekler ve bunların örnekleri aşağıda gösterilmiştir. Bu ekler sadece Farsça kelimelere değil, Arapça kelimelere de eklenebilmektedir:

+gâh گاه: Yer ve zaman isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: اقامتگاه ikāmetgâh “yaşanılan yer”, قرارگاه karârgâh “karar yeri”, خوابگاه hâbgâh “uyku yeri”, گذرگاه güzergâh “geçiş yeri, geçit”; شامگاه şâmgâh “akşam vakti”, بامگاه bâmgâh “sabah vakti”, سحرگاه sehergâh “seher vakti” vs.

Bu ekin ince şekli (muhaffefi) olan +geh گه de aynı anlamda kelimeler türetir. Bazı ek ve kelimelerin böyle ikili şekillerinin kullanılıyor olması, aruz vezni uygulamasında kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple şiirde zaman zaman vezin gereği ince (muhaffef) şekiller kullanılır: درگهdergeh, سحرگه sehergeh...

+istân ستان: Yer ve zaman isimleri yapımında kullanılır. Şiirde aruz ölçüsüne bağlı olarak +sitân şeklinde de kullanılabilir. Bazı örnekleri şunlardır: ترکستان Türkistân “Türk ülkesi”, فرنگستان Frengistân “Frenk ülkesi”, گلستان gülistân “gül bahçesi”, سنگستان sengistân “taşlı yer”; زمستان zemistân “kış mevsimi”, بهارستان bahâristân “bahar mevsimi”, تابستان tâbistân “yaz mevsimi” vs.

+zâr زار: Yer isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: لاله زار lâlezâr “lâle bahçesi”, گلزار gülzâr “gül bahçesi”, خرابه زار harâbezâr “harâbelik”, مرغزار mergzâr “çayırlık, mera” vs.

+kede کده: Yer isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: آتشکده âteşkede “Mecusilerin ibadet yeri, ateş yeri”, میکده meykede “meyhâne”, بتکده bütkede “puthane” vs.

+sâr سار: Yer isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: سنگسار sengsâr "taşlık", کوهسار kûhsâr "dağlık", نمکسار nemeksâr "tuzla", چشمه سار çeşmesâr "sulak yer" vs.

Farsçada +lâh لاخ, +şen شن gibi yer isimleri yapan bazı ekler daha vardır. Bunlar Osmanlı Türkçesinde çok az kullanılmıştır: سنگلاخ senglâh "taşlık", گلشن gülşen "gül bahçesi" vs.

DİKKAT

+dân دان: Âlet isimleri yapımında kullanılır, daha çok nesnelerin konulduğu kapları ifade eder. Bazı örnekleri şunlardır: آتشدان âteşdân "mangal", شمعدان şem'dan "mumluk, şamdan", nemekdân "tuzluk", گلابدان gülâbdân "gülsuyu şişesi", بخوردان buhûrdân "tütsü kabı" vs.

+bân بان ~ +vân وان : Meslek isimleri yapımında kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır: باغبان bâğbân "bağcı, bahçıvan", نگهبان nigehbân "gözcü, muhafız", ساربان sârbân "deveci", دربان derbân "kapıcı", شتربان şütürbân "deveci" vs.

+kâr کار, +gâr گار, +ger گر : Bu ekler isimlere gelerek bir işi çokça yapanı veya meslek olarak yapanı ifade ederler. Türkçede bunları çoğu zaman +cı/+ci ekleriyle karşılarız: حیله کار hilekâr "hile yapan", گناه کار günâhkâr "günah işleyen", بسته کار bestekâr "beste yapan", خدمتکار hidmetkâr "hizmetçi"; خداوندگار hudâvendgâr "efendilik eden; Allah", ستمگار sitemgâr "zulm edici, zâlim", دادگر dâdger "adaletle hareket eden", آهنگر âhenger "demirci", زرگر zerger "altıncı, kuyumcu" vs.

+çe چه : Küçültme isimleri yapar. Türkçedeki +cık/+cik, +cağız/+ceğiz eklerine karşılık gelir: باغچه bâğçe "küçük bağ, bahçe", نایچه nâyçe "küçük ney", سراچه serâçe "küçük saray" vs.

+î ی: Bu ek muhtelif anlamlarda isimler teşkil eder.

Âlet edevat isimlerinden sonra gelerek o âleti yapanı ifade eder: پالانی pâlânî "semerci", رامشی râmişî "çalgıcı"

İsim ve sıfat cinsinden kelimelerden oluş isimleri türetir. Bu durumda *masdariyet yâ'sı* (yâ-yı masdariyet) adını alır. Türkçede +lık/+lik ile yapılan soyut isimlere karşılık gelir:

مردی merdî "adamlık, insanlık", مادری mâderî "analık", آبادانی âbâdânî "abadanlık, bayındırlık", پریشانی perîşânî "perişanlık", خوبی hûbî "güzellik", زشتی ziştî "çirkinlik", روزی rûzî "günlük, rızık" vs.

Bu ek sonu a/e okunan he (ه) ile biten kelimelere getirildiğinde araya bir [g] sesi girer ve kelime sonundaki he (ه) yazılmaz: آسوده âsûde → آسودگی âsûdegî "rahatlık, dinlenmişlik", درمانده dermânde → درماندگی dermândegî "âcizlik", آهسته âheste → آهستگی âhestegî "yavaşlık" vs.

DİKKAT

+î ی Eki kimi zaman aynı ses değerine sahip olan Arapça mensubiyet ekiyle karıştırılabilir. Mensubiyet ekinin kelimeye genel olarak "aitlik, ait olma" gibi anlamlar kattığı, Farsça asıllı bu ekin ise kelimeye "-lık/lik" ekinin anlamını katarak yeni kelimeler oluşturduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

SIRA SİZDE 1

A) Aşağıdaki kelimelerden +gâh گاه (+geh كه), +sâr سار, +dân دان, +istân ستان, +kede كده eklerini kullarak kelimeler türetiniz.

كذار güzâr	كذاركاه	güzârgâh
سجده secde		.....
تفرج teferrüc		.....
شكار şikâr		.....
تخت taht		.....
جلوه cilve		.....
جولان cevelân		.....
قرار karâr		.....
جدل cedel		.....
آب âb		.....
آتش âteş		.....
كوه kûh		.....
شاخ şâh		.....
سنك seng		.....
نمك nemek		.....
ريك rîk		.....
محنت mihnet		.....
ماتم mâtem		.....

B) Aşağıdaki kelimelerden +bân بان, +ger كر, +î ی eklerini kullanarak meslek isimleri, yapıcılık bildiren kelimeler yapınız.

نكه nigeh	نكهبان	nigehbân
باغ bâğ		.....
شتر şütür		.....
كله gele		.....
زر zer		.....
كوزه kûze		.....
رامش râmiş		.....
پالان pâlân		.....

Farsça kelimelerde kullanılan ve kâf-ı Fârisî denilen گ harfi [g], Osmanlı Türkçesi metinlerinde sık sık ك şeklinde yazılmıştır. Bu gibi durumlarda bu harfin yine [g] şeklinde okunacağını unutmayınız.

DİKKAT

1. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni okuyunuz. Metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz.

افندمسین جهانده اعتبارم وارسه سندندر — میان عاشقانده اشتهارم وارسه سندندر
بنم فیض حیاتم حاصل روح روانمسین — اکر سرمایهٔ عمرمده کارم وارسه سندندر
ویرن بو صورت موهومه رونق رنك حسنکدر — کلستان خیالم نوبهارم وارسه سندندر
فلکدن ذره مقدار اولمدم دورکده رنجیده — کر ای مهر منیر آه و زارم وارسه سندندر
سنك پروانهٔ هجرانکم سن شمع وصلتسین — بهر شب خواهش بوس وکنارم وارسه سندندر
شهید عشقك اولدم لاله‌زار داغدر سینه‌م — چراغ تربتم شمع مزارم وارسه سندندر
کورن سرکشته‌لکده کردباد دشت ظن ایلر — فنا اندر فنایم هر نه وارم وارسه سندندر
نیچون اواره قیلدك کوهر غلطانك اولمشکن — کوکل آینه‌سنده بر غبارم وارسه سندندر
شفقتاب ایلدك پیمانه‌می خونابله ساقی — صباح صحبت میده خمارم وارسه سندندر
سکادر التجاسی غالبك یا حضرت مثلا — باشمده بر کلاه افتخارم وارسه سندندر

İsimden Türemiş Sıfatlar

Farsçada isim ve fiil tabanlarına türlü ekler getirilerek sıfat işleyişinde kelimeler yapılabilmektedir. Önce isim tabanlarına getirilen ekleri öğreneceğiz.

Ön Eklerle Yapılan Sıfatlar

بی bî-: Kelimelere Türkçedeki -sız/-siz ekinin anlamını katar: بی بخت bî-baht “bahtsız”, بیچاره bî-çâre “çaresiz”, بی بدل bî-bedel “benzersiz”, بی جکر bî-ciger “yüreksiz, korkak”, بی حد bî-hadd “sınırsız”, بی عار bî-âr “arsız, utanmaz”, بی تاب bî-tâb “güçsüz, yorgun” vs.

نا nâ-: Bu da bî- gibi -sız/-siz anlamında sıfatlar yapar: ناخوش nâ-hoş “hoş olmayan”, نامرد “mert olmayan, alçak”, نا اهل nâ-ehl “ehil olmayan”, ناشاد nâ-şâd “şad olmayan, mutsuz, kederli”, نا تمام nâ-tamâm “tamam olmayan, bitmemiş, eksik”, ناشایسته nâ-şâyeste “uygun olmayan” vs.

ب be ~ با bâ: Kelimelere +lı/+li ve ile anlamlarını katar: بنام be-nâm “namlı, ünlü”, بخرد be-hıred “akıllı”, باصفا bâ-safâ “safalı, hoş”, باوقار bâ-vekār “vekarlı”, باکمال bâ-kemâl “olgunlukla” vs.

هم hem-: Ortaklık, aynılık bildiren kelimeler yapar. Türkçede bunu daha çok -daş/-deş ekiyle karşılarız: هم عصر hem-asr “asırdaş, çağdaş”, هم جنس hem-cins “türdeş, homojen”, هم فکر hem-fikr “fikirdeş, aynı fikirde olan”, هم شهری hem-şehrî “hemşehri, aynı yerli”, هم نفس hem-nefes “arkadaş”, همشیره hem-şîre “aynı sütü emen, kız kardeş” vs.

بر ber-: Kelimelere "üzere, üzeri" anlamlarını katan bu ön ek sıfat ve zarf işlevinde kelimeler türetir: برباد ber-bâd "yele verilmiş, perişan", برجا ber-câ "yerinde, uygun", برقرار ber-karâr "karar üzere, daimî" vs.

Bazı ön ekler (edatlar) daha çok zarf fonksiyonunda kelimeler türetir:

از ez- : Kelimelere Türkçedeki -dan/-den ayrılma ekinin anlamını katar: ازدل ez-dil "gönülden", از قضا ez-kazâ "kaza olarak, yanlışlıkla", ازنو ez-nev "yeniden", ازسرنو ez-ser-i nev "yeni baştan", از قدیم ez-kadîm "eskiden" vs.

در der-: Kelimelere Türkçede "içinde, -da/-de" anlamlarını katar: درمیان der-miyân "ortada", درنیام der-niyam "kında, kılıfta", دردست "elde, yakalama", درآغوش der-âğûş "kucakta, kucaklama" vs.

برای berây "için": برای زیارت berây-ı ziyâret "ziyaret için", برای تجارت berây-ı ticâret "ticaret için", برای تحصیل berây-ı tahsîl "öğrenim için" vs.

تا tâ- "kadar": Bu edat çoğu zaman be- edatıyla birlikte "tâ-be" "kadar, dek" şeklinde kullanılır: تابصباح tâ-be-sabâh "sabaha kadar", تابقیامت tâ-be-kıyâmet "kıyamete kadar" vs.

پر pür- "dolu, +lı/li": Farsçada daha çok zarf gibi kullanılan bu kelime bir ön ek gibi birçok kelimenin teşkilinde yer alabilmektedir: پرصفا pür-safâ "safalı, huzurlu", پرملال pür-melâl "üzüntülü, kederli", پرجور pür-cevr "eziyetli", پرکین pür-kîn "kinli", پردل pür-dil "yürekli, cesur", پرفسون pür-füsûn "füsunlu, büyüleyici", پرهیجان pür-heyecân "heyecan dolu, heyecanlı" vs.

Son Eklerle Yapılan Sıfatlar

Bu eklerin sıkça kullanılanları aşağıda gösterilmiştir:

+mend مند (+lı/+li): دردمند derdmend "dertli", هنرمند hünermend "hünerli", دانشمند dânişmend "bilgili"vs.

+nâk ناك (+lı/+li): دردناك derdnâk "dertli", نمناك nemnâk "nemli", شرمناك şermnâk "utangaç", غمناك gamnâk "gamlı" vs.

+vâr وار ~ **+ver ور** (+lı/+li; gibi): امیدوار ümîdvâr "umutlu", هنرور hünerver "hünerli", بلبل وار bülbülvâr "bülbül gibi", بنده وار bendevâr "köle gibi, kul gibi" vs.

Bu ek aynı zamanda "yakışır, lâyık" anlamlarını da üretir: شاهوار şâh-vâr "şâha lâyık".

+gîn گین (+lı/+li): غمگین gam-gîn "gamlı", خشمگین hışmgîn "hışımlı, öfkeli", شرمگین şermgîn "utangaç" vs.

+în ین : Bu ek, çeşitli madde isimlerinden sonra gelerek ondan yapılmış olmayı, +lı/+li anlamını ifade eder: سیمین sîmîn "simden, gümüşten yapılmış", زرین zerrîn "zerden, altından", آهنین âhenîn "demirden", سنگین sengîn "taşlı", رنگین rengîn "renkli", شرمین şermîn "utangaç" vs.

+gûn گون: Çeşitli isimlerden renk adları türetir: آبگون âb-gûn "su rengi, mavi", گلگون gül-gûn "gül rengi, pembe", نیلگون nîl-gûn "çivit rengi", لاله گون lâle-gûn "lale rengi, kırmızı" vs.

+fâm فام : Çeşitli isimlerden renk adları türetir: کبودفام kebûd-fâm "gök rengi, mavi", کلفام gül-fâm "gül rengi, pembe", لاله فام lâle-fâm "lâle rengi, kırmızı" vs.

+î ی: +lı/+li ekinin işleyişinde nispet anlamı türetir: شیرازی Şirâzî "Şirazlı", ایرانی İranî "İranlı" vs.

Bu ek aynı zamanda renk isimleri de türetmektedir: گلی gülî "gül rengi, pembe", سنبلی sünbülî "sümbül renginde", یاقوتی yâkûtî "yakut renginde, kırmızı", خاکی hâkî "toprak yeşili" vs.

+âsâ آسا, **+veş وش**, **+sâr سار**, **+mânend مانند** vs. son ekleri de "gibi" anlamında sıfatlar türetirler: پریوار perî-vâr "peri gibi", بهشت آسا behişt-âsâ "cennet gibi", مهرآسا mihr-âsâ "güneş gibi", ماهوش mâh-veş "ay gibi", دریاوش deryâ-veş "deniz gibi", پریسار perî-sâr "peri gibi", گرگسار gürg-sâr "kurt gibi", کوه مانند kûh-mânend "dağ gibi" vs.

+âne آنه eki, lâyıklık, yakışırlık bildiren sıfatlar türetir: دوستانه dostâne "dosta yakışır, dostça", طفلانه tıflâne "çocukça", فقیرانه fakîrâne "fakirce", شاهانه şâhâne "şaha yaraşır biçimde" vs.

-ter تر ve **-terîn ترین**: Sıfatların karşılaştırma ve üstünlük derecelerini ifade eder. Bugünkü Türkçede bu kategori sıfatın önüne *daha* ve *en* kelimelerini getirerek yapılır: daha iyi, en iyi. Karşılaştırma ve üstünlüğün birinci derecesi -ter "daha", ikinci derecesi -terîn "en" ekleriyle yapılır: بهتر bihter "daha iyi" ® بهترین bihterîn "en iyi", ارزانتر erzânter "daha ucuz" ® ارزانترین erzânterîn "en ucuz", مشکلتر müşkilter "daha zor" ® مشکلترین müşkilterîn "en zor" vs.

A) Aşağıdaki kelimelerden bî- ve nâ- ekleriyle olumsuz sıfatlar türetiniz.

SIRA SİZDE 2

مرد	merd	.....
موافق	muvâfık	.....
پخته	puhte	.....
متناهی	mütenâhî	.....
گناه	günâh	.....
سامان	sâmân	.....
ادب	edeb	.....
بهانه	bahâne	.....

B) Aşağıdaki kelimelerden +mend, +nâk, +ver, +gîn eklerini kullanarak sıfatlar türetiniz.

بهره	behre	.....
درد	derd	.....
حاجت	hâcet	.....
آرزو	ârzû	.....
خطر	hatar	.....
خشم	hışm	.....

زهر	zehr	.....
فضیلت	fazîlet	.....
غم	gam	.....
نام	nâm	.....
دانش	dâniş	.....
نم	nem	.....
اندوه	endûh	.....
شرم	şerm	.....

Alıştırmaları yaparken türettiğiniz kelimelerin kullanılan örnekler olmasına dikkat edeniz.

2. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni günümüz alfabesi ile yazınız ve bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını sözlükten öğreniniz.

شوقز که دم بلبل شیداده نهانز — خونز که دل غنجهٔ حمراده نهانز
بز جسم نزار اوزره دوکوب دانهٔ اشکی — چون رشتهٔ جان کوهر معناده نهانز
اولساق نولا بینام و نشان شهر عالم — بز دل کبی برطرفه معماده نهانز
محرم بینه هر حالمزه باد صبادر — دائم شکن زلف دل آراده نهانز
هم کل کبی رنکینئ معنایله ظاهر — هم نشئه کبی حالت صهباده نهانز
که خامه کبی شکوه طراز غم عشقز — که ناله کبی خامهٔ شکواده نهانز
ایتدك او قدر رفع تعین که نشاطی — آیینهٔ پرتاب مجلاده نهانز

Özet

AMAÇ 1 *Farsça Kelimelerin Yapısını Tanımak.*

Farsça, esas olarak eklemeli bir dil sayılabilir; bu özelliği açısından Türkçeye benzer. Farsçada Türkçeden farklı olarak yalnızca son ekler yoluyla değil, ön ekler yoluyla da kelimeler türetilebilir. Bunun yanında iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle birleşik kelimeler de yapılabilmektedir. Böylece Farsçada isimler, sıfatlar ve zarflar *yalın, türemiş* ve *birleşik* olarak ele alınabilirler. Kelime türetme ve birleşik kelime yapma yolları öğrenildiğinde Farsçanın oldukça sade bir morfolojik yapısı olduğu görülecektir.

AMAÇ 2 *Farsça Sayı İsimleri ve Sıfatlarını Saymak.*

Türkçe ve Arapça sayı isimlerinin yanında Farsça sayı isimleri de kimi metinlerde kullanılmıştır. Farsça sayılar şöyledir: *yek* "bir", *dü* "iki", *se* "üç", *çehâr* veya *çâr* "dört", penç "beş", şeş "altı", heft "yedi", heşt "sekiz", nüh "dokuz", deh "on"; bîst "yirmi", sî "otuz", çihil "kırk", pencâh "elli", şast veya şest "altmış", heftâd "yetmiş", heştâd "seksen", neved "doksan", sad "yüz"; dü-sad "iki yüz", nüh-sad "dokuz yüz", hezâr "bin" vs. Osmanlı Türkçesinde Farsça sıra sayıları az da olsa kullanılmıştır. Farsçada sıra sayı yapma ekleri +üm, +ümî ve +ümîn ekleridir. Bazı sıra sayılar şunlardır: yeküm, nuhust "birinci, ilk", düvüm ~ düyüm "ikinci", sivüm ~ siyüm "üçüncü", çehârum veya çehârümîn "dördüncü", pencum "beşinci", şeşüm "altıncı", heftüm veya heftümîn "yedinci", heştüm "sekizinci", nühüm "dokuzuncu", dehüm "onuncu" vs.

AMAÇ 3 *Farsça Basit ve Türemiş Kelimeleri Ayırt Etmek.*

Farsçada kelimeler basit, türemiş ve birleşik bir yapıda bulunur. Osmanlı Türkçesinde Farsçadan alınmış birçok kelime vardır. Farsçadan alınmış basit kelimelerden bazıları şunlardır: âb "su", esb "at", çeşm "göz", mâh "ay", rûz "gün", dil "gönül, yürek", kûh "dağ", seng "taş", germ "sıcak", serd "soğuk", behişt "cennet" vs. Farsçadan alınmış birçok yalın sıfat da Türkçede kullanılmıştır: nîk "iyi", bed "kötü", sefîd "beyaz", siyâh "kara" büzürg "büyük", hûb "güzel", kûtâh "kısa", teng "dar", zîrek "zeki", vs. Türkçede olduğu gibi bu kelimeler isim olarak kulanılabildikleri gibi isim olan birçok kelime de söz diziminde sıfat değeri taşıyabilir. Türemiş kelimeler ise ön ve son eklerle oluşturulmaktadır. Bu ekler sadece Farsça kelimelere değil, Arapça kelimelere de eklenebilmektedir: Bu ekler arasında yer ve zaman bildiren +gâh, +istân; sadece yer bildiren +zâr, +kede, +sâr; âlet ismi yapan +dân; meslek ismi yapan +bân, +vân; bir işi çok yapan veya meslek bildiren kelimeler türen +kâr, +gâr, +ger; küçültme isimleri yapan +çe; âlet ismi veya oluş isimleri yapan +î eklerini sayabiliriz.

AMAÇ 4 *Farsça Ön Ek ve Son Eklerle Yapılan Sıfatları Tanımak.*

Farsçada basit sıfatların yanı sıra bî-, nâ-, be-, bâ-hem-, ber-, pür- gibi ön ekler ve +mend, +nâk, + vâr, +ver, +gîn, +în, +gûn, +fâm, +î, +âsâ, +veş, +sâr, +mânend, +âne, +ter, +terîn gibi son eklerle de türemiş sıfatlar yapılabilir: bî-çâre, nâ-merd, be-hıred, bâ-nâm, hem-derd, ber-bâd, pür-cefâ, derdmend, nemnâk, şâhvâri, nâmver, endûhgîn, sîmîn, gülgûn, lâlefâm, sünbülî, behiştâsâ, mehveş, perîsâr, bülbülmânend, dürdâne, kemter, kemterîn...

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Farsça kelimelerin özelliklerinden biri değildir?

a. Basit yapıda olması
b. Kelimelerin özel vezinlerle türetilmesi
c. Kelime türetilmesinde ön eklerin kullanılması
d. Kelimelerin son eklerle türetilmesi
e. Birleşik yapıda kelimelerin olması

2. Aşağıdaki basit yapılı kelimelerden hangisinin anlamı yanlış verilmiştir?

a. اسب esb "at"
b. ماه mâh "ay"
c. گرم germ "sıcak"
d. سرد serd "soğuk"
e. سفید sefîd "siyah"

3. Aşağıdakilerden hangisi Farsça 10 sayısının karşılığıdır?

a. نه nüh
b. ده deh
c. بیست bîst
d. هفت heft
e. شصت şast

4. Aşağıdakilerden hangisi Farsça sıra sayısı ifade eder?

a. هفتاد heftâd
b. نود neved
c. نخست nuhust
d. هزار hezâr
e. دوصد dü-sad

5. Aşağıdakilerin hangisinde ekin görevi yanlıştır?

a. +gâh, yer bildiren kelimeler türetir.
b. +geh, zaman bildiren kelimeler türetir.
c. +kede, yer bildiren kelimeler türetir.
d. +dân, yer bildiren kelimeler türetir.
e. +lâh, yer bildiren kelimeler türetir.

6. Aşağıdaki kelimelerin hangisinde ek farklı görevde kullanılmıştır?

a. فرنکستان
b. ترکستان
c. سنکستان
d. کلستان
e. زمستان

7. Aşağıdaki kelimelerden hangisi âlet ismidir?

a. نمکدان
b. دربان
c. ساربان
d. نمکسار
e. شتربان

8. Aşağıdakilerden hangisi renk bildiren bir kelime değildir?

a. سنبلی
b. کلفام
c. کلکون
d. کلشن
e. کلی

9. Aşağıdaki eklerden hangisi "gibi" anlamında sıfat türetmez?

a. +âsâ
b. +âne
c. +veş
d. +mânend
e. +sâr

10. Aşağıdaki sıfatlardan hangisi karşılaştırma ve üstünlük dereceleri **ifade etmez?**

a. بهتر bihter
b. ارزانترین erzânterîn
c. مشکلتر müşkilter
d. فقیرانه fakîrâne
e. بدتر bedter

Okuma Parçası

Aşağıdaki parçayı okuyunuz, bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını sözlükten öğreniniz.

Kāmûs-ı Türkî Önsöz'ünden
İfâde-i Merâm

Lugat kitâbı bir lisânın hizânesi hükmündedir. Lisân kelimelerden mürekkebdir ki bu kelimeler dahi her lisânın kendisine mahsûs bir takım kavâ'ide tevfîken tasrîf ve terkîb edilerek insânın ifâde-i merâm etmesine yararlar. İmdi lisânın ser-mâyesi kelimelerle kavâ'id-i sarfiyye ve nahviyyesinden 'ibâretdir.

Dünyâda hiçbir adam tasavvur olunmaz ki lisânının kâffe-i lugâtini bilsin veyâ cümlesini hıfzında tutabilsin ve pek az adamlar vardır ki lisânlarını tamâmıyla kâ'ideye tevfîken söyleyebilsinler. Bu hâl ise her lisânın câmi' olduğu kelimâttan mürûr-ı zaman ile bir takımını bâdiye-i nisyânda bırakıp gâ'ib etmesini ve kavâ'id-i mahsûsasına mugâyir sûrette söylenerek fesâhatten mahrûm kalmasını ve'l-hâsıl geniş ve fasîh iken dar ve galat bir lisân olmasını müntec olur.

Lisânları bu inhitâttan vikāye edecek olan ancak edebiyyâttır. Edebiyyâtın ya'nî üdebânın bu bâbda edecekleri hidmetin ilk hatvesi ise lisânın mükemmeliyyetini teşkîl eden kelimelerini ve fesâhatini mûceb olan kavâ'idini hüsn-i muhâfaza etmekten 'ibârettir. Bu iki şıkkın birincisi lisânın kâffe-i lugâtini hâvî mükemmel bir kāmûs ve ikincisi kavâ'id-i sarfiyye ve nahviyyesini câmi' muntazam bir sarf ve nahiv kitâbı vücûda getirmekle hâsıl ve mümkin olabilir.

Bunun içindir ki tahrîrî ve edebî hâline geçirilmesi merâm olunan her bir lisânın en evvel kelimeleri cem' ile bir lugat ve kavâ'idi zabt ile bir sarf ve nahiv kitâbları tedvîn edilmek eskiden beri bir kānûn-ı umûmî hükmüne geçip hattâ bu gün küre-i arzın en mehcûr taraflarında sâkin en vahşî akvâmın bile söyledikleri lisânları öğrenmek isteyen Avrupalılar o lisânların lugat ve sarf ve nahiv kitâblarını zabt ve tahrîr etmekten işe girişirler."

Şemşeddin Sâmî, *Kāmûs-ı Türkî, İstanbul, 1317.*

Okuma Çalışması 1

Efendimsin cihânda i'tibârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkānda iştihârım varsa sendendir

Benim feyz-i hayâtım hâsıl-ı rûh-ı revânımsın
Eğer ser-mâye-i ömrümde kârım varsa sendendir

Veren bu sûret-i mevhûma revnak reng-i hüsnündür
Gülistân-ı hayâlim nev-bahârım varsa sendendir

Felekden zerre mikdâr olmadım devrinde rencîde
Ger ey mihr-i münîr âh u zârım varsa sendendir

Senin pervâne-i hicrânınım sen şem'-i vuslatsın
Be-her şeb hâhiş-i bûs u kenârım varsa sendendir

Şehîd-i aşkın oldum lâlezâr-ı dâğdır sînem
Çerâğ-ı türbetim şem'-i mezârım varsa sendendir

Gören ser-geştelikde gird-bâd-ı deşt zann eyler
Fenâ-ender-fenâyım her ne varım varsa sendendir

Niçin âvâre kıldın gevher-i galtânın olmuşken
Gönül âyînesinde bir gubârım varsa sendendir

Şafak-tâb eyledin peymânemi hûn-âb ile sâkî
Sabâh-ı sohbet-i meyde humârım varsa sendendir

Sanadır ilticâsı Gâlib'in yâ Hazret-i Monlâ
Başımda bir külâh-ı iftihârım varsa sendendir

Okuma Çalışması 2

Şevkiz ki dem-i bülbül-i şeydâda nihânız
Hûnuz ki dil-i gonce-i hamrâda nihânız

Biz cism-i nizâr üzre döküp dâne-i eşki
Çün rişte-i cân gevher-i ma'nâda nihânız

Olsak n'ola bî-nâm u nişân şöhre-i âlem
Biz dil gibi bir turfe mu'ammâda nihânız

Mahrem yine her hâlimize bâd-ı sabâdır
Dâ'im şiken-i zülf-i dil-ârâda nihânız

Hem gül gibi rengînî-i ma'nâyile zâhir
Hem neş'e gibi hâlet-i sahbâda nihânız

Geh hâme gibi şekve-tırâz-ı gam-ı aşkız
Geh nâle gibi hâme-i şekvâda nihânız

Etdik o kadar ref'-i ta'ayyün ki Neşâtî
Âyîne-i pür-tâb-ı mücellâda nihânız

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Kelimelerin Yapısı" kısmını yeniden okuyunuz.
2. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Yalın İsimler ve Sıfatlar" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Sayı İsimleri" kısmını yeniden okuyunuz.
4. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Sayı İsimleri" kısmını yeniden okuyunuz.
5. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsimden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
6. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsimden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
7. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "İsimden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
8. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Son Eklerle Yapılan Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
9. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Son Eklerle Yapılan Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
10. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Son Eklerle Yapılan Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

A) سجده کاه secdegâh; تفرجکاه teferrücgâh; شکارستان şikâristân; تختکاه tahtgâh; جلوه که cilvegeh; جولان که cevelângeh; قرارکاه karârgâh; جدل کاه cedelgâh; آبدان âbdân; آتشکده âteşkede, آتشدان âteşdân; کوهسار kûhsâr, کوهستان kûhistân; شاخ şâhsâr; سنکستان sengistân, سنکسار sengsâr; نمکستان nemekistân, نمکدان nemekdân;ریکدان rîkdân;محنتکده mihnetkede; ماتمکده mâtemkede, ماتمکاه mâtemgâh.

B) باغبان bâğbân; شتربان şütürbân; کله بان gelebân; زرکر zerger; کوزه کر kûzeger; رامشکر râmişger, رامشی râmişî; پالانی pâlânî.

Sıra Sizde 2

A) نامرد nâ-merd; ناموافق nâ-muvâfık; نا پخته nâ-puhte; نا متناهی nâ-mütenâhî; بیکناه bî-günâh; بی سامان bî-sâmân; بی ادب bî-edeb; بی بهانه bî-bahâne.

B) بهره ور behrever; دردمند derdmend, دردناك derdnâk; حاجتمند hâcetmend; آرزومند ârzûmend, آرزوناك ârzûnâk; خطرناك hatarnâk; خشمکین hışmgîn; زهرناك zehrnâk; فضیلتمند fazîletmend; غمکین gamgîn; نامور nâmver; دانشور dânişver, دانشمند dânişmend; نمناك nemnâk; اندوه کین endûhgîn; شرمکین şermgîn.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2**. İstanbul. Kesit Yayınları.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça fiilleri tanıyabilecek,
- Fiillerden elde edilen tabanları tanımlayabilecek,
- Fiillerden kelime türeten ekleri sıralayabilecek,
- Farsça birleşik kelimelerin yapılarını tanıyabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Farsça fiil
- Fiilden türemiş kelimeler
- Fiilden kelime türeten ekler
- Farsça birleşik kelimeler
- Birleşik kelimelerin oluşma şekilleri

İçerik Haritası

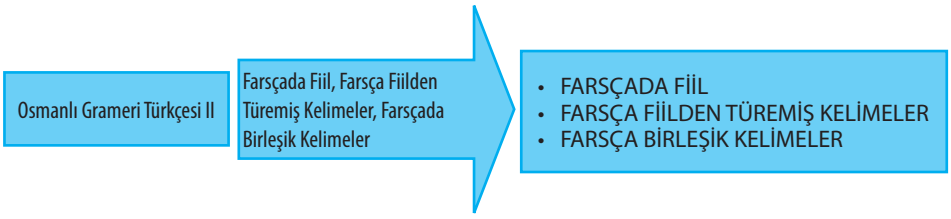

Farsçada Fiil, Farsça Fiilden Türemiş Kelimeler, Farsçada Birleşik Kelimeler

FARSÇADA FİİL

Farsçada fiil tabanlarına birtakım ekler getirilerek yapılan isim ve sıfatlar da Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılmaktadır. Bu gibi kelimelerin anlamlarını ve söz dizimi içindeki fonksiyonlarını bilebilmek için yapılarını öğrenmemiz gerekmektedir. Aşağıda Farsçanın fiilden isim ve sıfat yapma yollarını ana hatlarıyla öğreneceğiz.

Fiilleri kip, zaman ve şahıs söz konusu olmaksızın adlandırmak için masdar ekli şekilleri kullanılır. Türkçede *yaz-mak, gel-mek* şekilleri masdardır. Bu fiillerin çekime ve kelime türetmeye esas olan tabanı yaz- (yaz-dı, yaz-gı, yaz-ar vs), gel- (gel-di, gel-ecek, gel-miş, gel-en vs.)dir. Türkçede -mak/-mek eklerinin gördüğü işi Farsçada -den دن, -ten تن ekleri görür ve fiiller buna göre *den'li masdarlar - ten'li masdarlar* olarak iki grup hâlinde incelenir.

خواندن hân-den "okumak", گفتن güf-ten "söylemek" vs.

Bu eklerle teşkil olunmuş masdarlara *aslî masdar*lar denilir. Aslî masdarlar, Osmanlı Türkçesi söz diziminde kullanılmamışlardır.

DİKKAT

Farsçada sonlarında -den ve -ten bulunduğu hâlde masdar olmayan kelimeler vardır: گردن gerden "boyun", گودن gevden "ahmak, sersem", خویشتن hîşten "kendi", آبستن âbisten "hâmile" gibi.

Türkçede masdar ekinin çıkarılmasıyla oluşan fiilin en yalın şekli emir 2. teklik şahsı ifade ettiği gibi (yaz-mak → yaz; gel-mek → gel), Farsçada da masdar eklerinin çıkarılması ile oluşan tabanlar emir 2. teklik şahıs, fiillerin sonundaki nûn harfinin atılmasıyla oluşan tabanlar görülen geçmiş zaman 3. teklik şahsı ifade ederler. Bu tabanlar *emir gövdesi* ve *geçmiş zaman gövdesi* diye adlandırılır. Bu gövdelere birtakım ekler getirilerek isim, sıfat ve zarf fonksiyonunda kelimeler yapılır. Aşağıda fiillerin emir ve geçmiş zaman gövdelerinin nasıl bulunduğu konusunda bilgiler vereceğiz:

Farsça Fiillerde Emir Gövdesi

Aslî masdarlardan -den ve -ten ekleri atılınca ortaya çıkan şekil *hâl gövdesi* veya *geniş zaman gövdesi* olarak da adlandırılır. Bunların bir kısmında fiil gövdesinin son ünsüzü birtakım ses değişmelerine uğrar. Ortaya çıkan bu gövdeler Farsça fiil çekiminde emir ikinci teklik şahsa tekabül eder:

خواندن hânden "okumak" → خوان hân "oku"

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırt"

Bir masdarın emir gövdesi, herhangi bir ek almadan, sıfat-fiil anlamı da taşır; yani Türkçede -an/-en, -ar/-er ekleriyle yaptığımız şekillere (yazan, yazar) karşılık gelirler. Emir gövdesiyle teşkil olunan bu şekiller tek başlarına kullanılmayıp birleşik sıfat yapımında kullanılırlar ve bunlarla yapılan birleşik sıfatlar Osmanlı Türkçesinde çok sık kullanılmıştır:

خواندن hânden "okumak" → خوان hân "okuyan": غزل خوان gazel-hân, قصه خوان kıssa-hân, مولد خوان mevlid-hân vs.

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırtan": صف در saf-der, پرده در perde-der vs.

پسندیدن pesendîden "beğenmek" → پسند pesend "beğenen": مشکل پسند müşkil-pesend, خود پسند hod-pesend vs.

شکافتن şikâften "yarmak" → شکاف şikâf "yaran": دل شکاف dil-şikâf, مو شکاف mû-şikâf, صف شکاف saf-şikâf vs.

بوسیدن bûsîden "öpmek" → بوس "öpen": دامن بوس dâmen-bûs, دست بوس dest-bûs vs.

Aslî masdardan -den ve -ten eklerinin çıkarılarak sıfat-fiil anlamı taşıyan emir (hâl) gövdelerinin teşkili esas olarak bu şekildedir. Ancak birçok fiilde bu ekler çıkarılınca oluşan tabanda birtakım ses değişmeleri meydana gelir. Aşağıda bu değişmeleri ana hatlarıyla öğreneceğiz:

a) -den'li masdarlardaki değişmeler:

- /â/ ا ile biten fiillerde bu ses bazen düşer bazen /ây/ ای veya /â/ ا olur:

  نهادن nihâden "koymak" → نه nih "koyan": قدم نه kadem-nih,

  کشادن güşâden "açmak" → کشا güşâ ~ کشای güşây "açan": دل کشا dil-güşâ, کشور کشا kişver-güşâ, دهن کشا dehen-güşâ

- /û/ و ile biten fiillerde bu sesler /ây/ ای veya /â/ ا olur:

  فرمودن fermûden "emretmek" → فرما fermâ "buyuran, emreden": فرمان فرما fermân-fermâ, حکم فرما hüküm-fermâ

  افزودن efzûden "çoğaltmak" → افزا efzâ "artıran, çoğaltan": فرح افزا ferah-efzâ, نعمت افزا ni'met-efzâ

  نمودن nümûden "göstermek" → نما nümâ "gösteren": عبرت نما ibret-nümâ, ره نما reh-nümâ, جهان نما cihân-nümâ

  بخشودن bahşûden "bağışlamak" → بخشا bahşâ "bağışlayan": صفابخشا safâ-bâhşâ, نوربخشا nûr-bahşâ

- /r/ ر ile biten fiillerde bu ses değişmez:

  پروردن perverden "beslemek" → پرور perver "besleyen": حمیت پرور hamiyyet-perver, معارف پرور ma'ârif-perver, مسافر پرور müsâfir-perver

  آوردن âverden "getirmek" → آور âver "getiren": جنك آور ceng-âver, جان آور cân-âver, پیام آور peyâm-âver

کذاردن güzârden "geçirmek; edâ etmek" → کذار güzâr "eda eden": کذار مصلحت maslahat-güzâr, دم کذار dem-güzâr

/r/ ile biten kimi fiillerde ise /r/ → /âr/ olur:

آزردن âzürden "incitmek" → آزار âzâr "inciten": دل آزار dil-âzâr

خوردن horden "yemek" → خوار hâr (bazen *hôr*) "yiyen": غم خوار gam-hâr, خور میراث mîrâs-hor

- /î/ ی ile biten fiillerde bu ses düşer:

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırtan": صف در saf-der, پرده در perde-der vs.

پسندیدن pesendîden "beğenmek" → پسند pesend "beğenen": مشکل پسند müş-kil-pesend, خود پسند hod-pesend

بوسیدن bûsîden "öpmek" → بوس bûs "öpen": دامن بوس dâmen-bûs, بوس دست dest-bûs

Bu değişmelerin dışında farklı özellikler gösteren bazı fiiller de vardır. Meselâ:

آفریدن âferîden "yaratmak" → آفرین âferin "yaratan": جهان آفرین cihân-âferîn

چیدن çîden "toplamak" → چین çîn "toplayan": کل چین gül-çîn, خرده چین hurde-çîn, خوشه چین hûşe-çîn

گزیدن güzîden "seçmek" → گزین güzîn "seçen" : کوشه کزین gûşe-güzîn, کزین خلوت halvet-güzîn, وحدت کزین vahdet-güzîn

دیدن dîden "görmek" → بین bîn "gören": دوربین dûr-bîn, خرده بین hurde-bîn

b) -ten'li masdarlardaki değişmeler:

- -ten eki çıkarıldıktan sonra fiil tabanı /h/ خ ile bitiyorsa bu ses /z/ ز 'ye dönüşür:

آویختن âvîhten "asmak" → آویز âviz "asılan, asılı": دل آویز dil-âvîz

انداختن endâhten "atmak" → انداز endâz "atan": سلاح انداز silâh-endâz, انداز تیر tîr-endâz

سوختن sûhten "yakmak" → سوز sûz "yakan": دل سوز dil-sûz, جان سوز cân-sûz, جهان سوز cihân-sûz

ریختن rîhten "dökmek" → ریز rîz "döken": اشك ریز eşk-rîz, خون ریز hûn-rîz, کهرریز güher-rîz

- /s/ س ile biten fiillerde bu ses ya düşer veya /h/ ه, /y/ ی, /n/ ن, /nd/ ند, ya da /û/ وی harflerinden birine dönüşür:

دانستن dânisten "bilmek" → دان dân "bilen": سخن دان sühan-dân, نکته دان nükte-dân

خواستن hâsten "istemek" → خواه hâh "isteyen": بد خواه bed-hâh, خیرخواه hayr-hâh

آراستن ârâsten "süslemek" → آرای ârây veya ârâ "süsleyen": مجلس آرا meclis-ârâ, دل آرا dil-ârâ, جهان آرا cihân-ârâ

پیراستن pîrâsten "süslemek" → پیرای pîrây veya pîrâ "süsleyen": بلاغت پیرا belâgat-pîrâ, نظرپیرا nazar-pîrâ

شکستن şikesten "kırmak" → شکن şiken: پیمان شکن peymân-şiken

بستن besten "bağlamak" → بند bend "bağlayan": دل بند dil-bend, پابند pâ-bend

جستن cüsten "aramak" → جوی cûy "arayan": دل جوی dil-cûy

رستن rüsten "bitmek, yetişmek" → روی rûy "biten, yetişen": خودروی hod-rûy.

- /ş/ ش ile biten birçok fiilde bu ses /r/ ر 'ye, /îs/ یس 'e veya /rd/ رد 'e dönüşür:

  داشتن dâşten "tutmak, malik olmak" → دار dâr "tutan, malik olan": دفتردار defter-dâr, حصه دار hisse-dâr, حکم دار hüküm-dâr

  گذاشتن güzâşten "geçmek, bırakmak, eda etmek" → گذار güzâr "geçen, bırakan, eda eden": دم گذار dem-güzâr, ره گذار reh-güzâr

  نوشتن nüvişten "yazmak" → نویس nüvîs: وقعه نویس vak'a-nüvîs

  نوشتن neveşten "katetmek, aşmak, dolaşmak" → نورد neverd: صحره نورد sahra-neverd

- /f/ ف ile biten fiillerde bu ses /b/ ب 'ye dönüşür:

  یافتن yâften "bulmak" → یاب yâb "bulan": شرف یاب şeref-yâb, شفا یاب şifâ-yâb

  فریفتن firîften "aldatmak" → فریب firîb "aldatan": دل فریب dil-firîb, نظر فریب nazar-firib, ابله فریب ebleh-firib

  Bazı fiillerde sondaki /f/ sesi korunurken (شکافتن şikâften "yarmak" → شکاف şikâf "yaran"), bazı fiillerde düzensiz değişmeler olmaktadır:

  رفتن reften " yürümek" → رو rev "yürüyen": پیش رو pîş-rev, آهسته رو âheste-rev, تیزرو tîz-rev, قلم رو kalem-rev

  گفتن güften "söylemek" → گوی gûy "söyleyen": معجزه گوی mu'cize-gûy (Osmanlı Türkçeside kullanılan bazı Farsça fiiller ve emir gövdeleri için Tablo 1'i inceleyiniz.)

Emir gövdeleri, başka birtakım isim şekillerinin, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin türetilmesine taban teşkil eder. Bu ekleri daha sonra göreceğiz.

DİKKAT

Farsça fiillerde yukarıda kurallara uymayan bazı emir gövdeleriyle karşılaşmak mümkündür. Bu fiiller ve emir gövdelerinden bazıları şunlardır: دادن dâden "vermek" → ده dih; ستادن sitâden "almak, feth etmek" → ستان sitân; کردن kerden "yapmak" → کن kün; بردن bürden "götürmek" → بر ber; مردن mürden "ölmek" → میر mîr; بودن bûden "olmak, var olmak" → باش bâş; شودن şûden veya شدن şoden "olmak" → شو şev; آمدن âmeden "gelmek" → آی ây; زدن zeden "vurmak, çalmak, döğmek, uğramak" → زن zen; فروختن fürûhten "satmak" → فروش fürûş; شناختن şinâhten "tanımak" → شناس şinâs; پختن puhten "pişirmek" → پز pez; سختن sahten "tartmak" → سنج senc; گسیختن güsîhten veya گسستن güsisten "çözmek" → گسل güsil; نشاختن nişâhten "ağaç dikmek" → نشان

nişân; خاستن hâsten "ayağa kalkmak" → خیز hîz; نشستن nişesten "oturmak" → نشین nişîn; نکریستن nigerîsten "bakmak" → نکر niger; کشتن küşten "öldürmek" → کش küş; افراشتن efrâşten "yükseltmek" → افراز efrâz; رفتن reften "gitmek" → رو rev; گفتن güften "söylemek" → گوی gûy veya گو gû; گرفتن giriften "yakalamak, tutmak, ele geçirmek" → گیر gîr; پذیرفتن pezîreften "kabul etmek" → پذیر pezîr; خفتن huften "uyumak" → خفت huft, خسب husb veya خواب hâb...

Farsça Fiillerde Geçmiş Zaman Gövdesi

Farsça fiillerde geçmiş zaman gövdesi fiillerin sonunda bulunan /n/ sesinin (ن harfi) atılmasıyla elde edilir. Fiilin geçmiş zaman gövdesi görülen geçmiş zaman teklik 3. şahsını ifade eder. Bu gövde aynı zamanda *hafifletilmiş masdar* denilen fiil ismini de teşkil etmektedir :

آمدن âmeden "gelmek" → آمد âmed "gelme, geliş"
رفتن reften "gitmek" → رفت reft "gitme, gidiş"
خریدن harîden "satın almak" → خرید harîd "satın alma"
فروختن fürûhten "satmak" → فروخت fürûht "satış"
شکستن şikesten "kırmak" → شکست şikest "kırma"

Aşağıdaki fiillerin emir gövdelerini bulunuz.

SIRA SİZDE 1

آرامیدن ârâmîden "dinlenmek"	.....
آموختن âmûhten "öğretmek"	.....
آویختن âvîhten "asmak"	.....
افشاندن efşânden "saçmak"	.....
پرستیدن perestîden "tapmak"	.....
پیراستن pîrâsten "süslemek"	.....
خواستن hâsten "istemek"	.....
خواندن hânden "okumak"	.....
داشتن dâşten "tutmak"	.....
دانستن dânisten "bilmek"	.....
ربودن rübûden "kapmak"	.....
ریختن rîhten "dökmek"	.....
ستادن sitâden "almak"	.....

ساختن sâhten "yapmak"	.....
شکافتن şikâften "yarmak"	.....
شناختن şinâhten "tanımak"	.....
فروختن fürûhten "satmak"	.....
فریفتن firîften "aldatmak"	.....
کداختن güdâhten "eritmek"	.....
کذشتن güzeşten "geçmek"	.....
کرفتن giriften "tutmak"	.....
نوشتن nüvişten "yazmak"	.....
نواختن nevâhten "okşamak"	.....
یافتن yâften "bulmak"	.....

1. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

1. Aşağıdaki rubaileri okuyup yeni harflere aktarınız.
2. Farsça asıllı kelimeleri sözlük yardımıyla bulunuz, yapılarını inceleyiniz.

رباعیلر

ترجیع

دنیاده نه اقبال نه ده ثروت دیله‌رز — حتی نه ده عقباده سعادت دیله‌رز
عشقك کل آچان ، بلبل اوتن وقتنده — یارانله طرب یار ایله وصلت دیله‌رز

خزان

آخر نه بو جوشش ، نه بو ایام قالیر — خاطرده نه جانان نه سرانجام قالیر
صوك فصلمزك شاه غریبانده — کل دوریتی خاطرلاتمجق جام قالیر

عمر

بر مرحله‌دن کونشله دریا کورینور — بر مرحله‌دن هر ایکی دنیا کورینور
صوك مرحله بر فصل خزاندرکه سورر — کچمش کله‌جك حمله‌سی رؤیا کورینور

مسارت

دلبسته‌یز احبابه اسیرز یاره — آنلردر آچان کوکلده بیك بر یاره
بیکانه‌لرك قهرنی کورمش دکلز — طعن ایتدیکمز نافله‌در آغیاره

FARSÇA FİİLDEN TÜREMİŞ KELİMELER

Fiilden Türemiş İsimler

Fiillerin daha önce teşekküllerini öğrendiğimiz emir ve geçmiş zaman gövdesine birtakım ekler getirilerek çeşitli isimler türetilir. Türetilen bu isimlere *hâsıl-ı masdar*, *ism-i masdar* ve *masdar-ı nev'î* gibi isimler verilir. Fiilden isim türeten ekler şunlardır:

-e ه: Fiilin emir gövdesine getirilir: خنده hande "gülme, gülüş" (< handîden), ناله nâle "inleme" (< nâlîden), بوسه bûse "öpme, öpüş" (< bûsîden) vs.

-e ه eki fiilin emir gövdesine getirilerek alet ismi bildiren kelimeler türetebilir: آویختن âvîhten "asmak" → آویزه âvîze; رندیدن rendîden "yontmak, törpülemek" → رنده rende; شاندن şânden "taramak" → شانه şâne "tarak"...

-iş ش : Fiilin emir gövdesine getirilir: نالش nâliş "inleyiş" (< nâlîden), نمایش nümâyiş "gösteriş, gösteri" (< nümûden), دانش dâniş "biliş, bilgi" (< dânisten), خواهش hâhiş "isteyiş, istek" (< hâsten) vs.

-âr ار **:** Fiilin geçmiş zaman gövdesine getirilir: رفتار reftâr "gitme, gidiş" (< reften), گفتار güftâr "söyleyiş, söz" (< güften) vs.

Farsça Fiilden Türemiş Sıfatlar

Önceki bölümlerde geçmiş zaman gövdesi (hafifletilmiş masdar) ve emir gövdesinin oluşumunu öğrenmiştik. Bu fiil gövdeleri, başka birtakım türemeler için taban teşkil etmektedir. Sıfat-fiil anlamı taşıyan emir gövdelerinin birleşik sıfat yapımında kullanıldığını öğrendik. Bu bölümde de bu gövdelerden birtakım eklerle sıfat-fiil, zarf-fiil ve başka isimlerin yapılışını öğreneceğiz. Fiillerin emir ve geçmiş zaman gövdelerinden sıfat türeten ekler şunlardır:

-e ه : Bu ek, fiilin geçmiş zaman gövdesine getirilerek edilgen anlamlı sıfat-fiiller (ism-i mef'ûl veya ism-i fâ'il) yapar. Türkçede bunları genellikle -mış/-miş ekleriyle (görmüş, almış) karşılarız:: دیده dîde "görmüş, görülmüş" (<dîden), آمده âmede "gelmiş" (< âmeden), مرده mürde "ölmüş" (<mürden), آزرده âzürde "incinmiş" (< âzürden), انداخته endâhte "atılmış" (<endâhten), زده zede "vurulmuş, uğramış" (<zeden), کشیده keşîde "çekilmiş" (<keşîden), آفریده âferîde "yaratılmış" (<âferîden), پسندیده pesendîde "beğenilmiş" (<pesendîden) vs.

Bu ekle türetilen kelimeler, ileriki bölümlerde göreceğimiz birleşik sıfatların teşkilinde sıkça kullanılmaktadır.

-ende نده**:** Fiilin emir gövdesine getirilerek sıfat-fiil görevinde kelimeler türetir. Türkçede -an/-en, -ar/-er veya -ıcı/-ici ekleriyle yaptığımız kelimelere karşılık gelir: گوینده gûyende "söyleyen" (<güften), خواننده hânende "okuyan" (<hânden), آفریننده âferînende "yaratan" (<âferîden), تابنده tâbende "parlayan" (<tâften) vs.

-ân ان**:** Fiilin emir gövdesinde getirilen bu ek hem sıfat-fiil, hem de zarf-fiil teşkilinde kullanılır: گریان giryân "ağlayan ~ ağlayarak" (< girîsten), پویان pûyân "koşan ~ koşarak" (< pûyîden), افتان üftân "düşerek" (< üftâden), خیزان hîzân "kalkarak" (< hâsten), نمایان nümâyân "görünen" (< nümûden), شایان şâyân "yakışır, lâyık" (< şâyesten) vs.

-â ا **:** Kimi fiillerin emir gövdelerine getirilerek sıfat-fiil teşkil eder: گویا gûyâ "söyleyen" (< güften), بینا bînâ "gören" (< dîden), دانا dânâ "bilen, bilici" (< dânisten) vs.

-gâr گار : Fiillerin emir ve geçmiş zaman gövdelerine gelerek fâil ismi teşkil eder. Bu eki Türkçede -ıcı/-ici, -an/-en ekleriyle ifade ederiz: پروردگار perverdigâr "besleyici, terbiye edici; Allah" (< perverden), آموزگار âmûzgâr "öğretici, öğretmen" (< âmûhten) vs.

-âr ار: Fiillerin geçmiş zaman gövdesine getirilerek fâ'il ismi teşkil eder: خریدار harîdâr "alıcı" (< harîden), فروختار fürûhtâr "satıcı" (< fürûhten), گرفتار giriftâr "tutkun, yakalanmış" (< giriften), خواستار hâstâr "istekli, isteyen" (< hâsten) vs.

SIRA SİZDE 2

Aşağıdaki Farsça fiillerin geçmiş zaman gövdelerini bulunuz ve bunlara -e ekini getirerek geçmiş zaman partisipleri (ism-i mef'ûl) yapınız. Ör. گزیدن güzîden "seçmek" → گزیده güzîd+e → güzîde

آمدن âmeden "gelmek", آوردن âverden "getirmek", آزردن âzürden "incinmek, kırılmak", رفتن reften "gitmek", پسندیدن pesendîden "beğenmek", زدن zeden "vurmak, uğramak", ستودن sütûden "öğmek", شکستن şikesten "kırmak", فریفتن firîften "aldatmak", گرفتن giriften "almak, tutmak, yakalamak", گشتن geşten "dönmek, dolaşmak", کشیدن keşîden "çekmek", مالیدن mâlîden "sürmek, oğmak", مردن mürden "ölmek", نوشتن nüvişten "yazmak", نهادن nihâden "koymak, bırakmak"

FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELER

Farsçada Birleşik İsimler

Farsçada birleşik isim yapmanın türlü yolları vardır. Bunlardan Osmanlı Türkçesinde kullanılan bazılarının kuruluşu şöyledir:

İki İsimden Oluşanlar

Bunlar şekil olarak izafet kesresi kaldırılmış bir isim tamlaması veya tamlayanla tamlananın yer değiştirdiği bir isim tamlaması gibidir; ancak bizim için bunların oluşum süreçleri o kadar önemli değildir. Önemli olan bunların bir nesne veya kavramın adı olmalarıdır. Metinleri doğru okumak için bunların isim tamlaması olmadığını bilmeli ve izafet kesresi olmadan okumalıyız. Bunların büyük kısmı zaten bitişik yazılır:

سرعسکر ser-asker "komutan", سرحد ser-hadd "sınır", سرمایه ser-mâye "ana para, kapital", میرآلای mîr-alay "alay komutanı, albay", میرآخور mîr-âhûr "ahır emiri", درسعادت der-sa'âdet "saadet kapısı, İstanbul", صاحبخانه sâhib-hâne "ev sahibi", آبدست âb-dest "aptes", آبرو âb-rû "yüzsuyu, şeref", مرغاب murg-âb "ördek", گلبرگ gül-berg "gül yaprağı",

مهمانخانه mihmân-hâne "konuk evi, otel", میخانه mey-hâne, اجزاخانه eczâ-hâne "eczahane" سپهسالار sipeh-sâlâr "komutan", زردالو zerdâlû "kayısı", ایران زمین İran-zemîn "İran ülkesi", مغرب زمین Mağrib-zemîn "Mağrib ülkesi", مهتاب meh-tâb "mehtap, ay ışığı" vs.

Bilhassa *ser, sâhib, mîr* kelimeleriyle yapılan tamlamalar isim tamlaması gibi izafet kesresiyle de okunabilir. Ancak bunlar yaygın olarak birleşik isim gibi izafet kesresi olmadan okunurlar.

Zaten burada sıralanan serasker, serhad, sermaye, miralay, abdest, eczane, meyhane, dersaadet, zerdali, mehtap gibi örnekler günlük kullanımda bu söylenişleriyle yaygınlaşmışlardır. Bu türlü kullanımlarıyla yaygınlık kazanmış kelimeleri metinlerden okurken aynı şekilde seslendirip yazıya geçirebiliriz: mehtap, meyhane, abdest vb.

DİKKAT

Kelimelerin yapı özelliklerini bilmemizin, metinlerde karşılaştığımız bu türlü kelimeleri kolay tanımamıza ve anlamlarını kolay kavramamıza yardımcı olacağını unutmayınız.

DİKKAT

İkilemelerle Oluşanlar

Eş veya yakın anlamlı yahut zıt anlamlı kelimeler bağlama edatı ile birleştirilerek tek bir nesneye veya oluşa ad olabilirler:

گفت و گو güft ü gû "dedikodu", جست و جو cüst ü cû "arayıp sorma, araştırma", سوز و گداز sûz u güdâz "yanıp yakılma", برك و بار berg ü bâr "yaprak ve yemiş; malzeme, azık", پیچ و تاب pîç ü tâb "kıvrım büklüm; sıkıntı, telaş", های و هوی hây u hûy "gürültü, patırtı, şamata", داد و ستد dâd u sited "alışveriş" vs.

İkinci kelimesinde, birinci kelimesinin baş ünsüzünün /m/ ünsüzüne dönüştürülmesiyle teşkil olunmuş bazı ikilemeler de bulunmaktadır:

تارومار târ u mâr "darmadağınık", هرج و مرج herc ü merc "karma karışık", خان و مان hân u mân "ev bark" vs.

2. Okuma Çalışması — اوقومه چالیشمه سی

1. Aşağıdaki "Bülbül" şiirini okuyunuz, yeni harflere aktarınız.
2. Anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz.

بلبل

ظهور نوبهاری باغده اعلام ایدر بلبل
صفا جویانه عرض مژدهٔ ایام ایدر بلبل
بهارك ذوق وشوق اسبابنی اتمام ایدر بلبل
نوای دلکشیله هر کسی خوشکام ایدر بلبل
نجیون اما بنی ملهوف وبی آرام ایدر بلبل

ملال انکیز بررقت ویروب وجدانه اوتدکجه
بکا آه ایتدیرر حسرتله اول دیوانه اوتدکجه

ولور شوق آور آشوب سودا جانه اوتدکجه
دمنده سیر ایدك تأثیری!. احراراته اوتدکجه
دل آواره‌یی خواهشکذار دام ایدر بلبل

مرامی عشقنك آثارنی اخفامیدر بیلمم
اسیر مالیخولیا اولدیغین ایمامیدر بیلمم
خیالنده دوران یابر رخ لیلامیدر بیلمم
هوسکار کدورت.. طالب سودامیدر بیلمم
سحردن خوشلانیر.. میل ظلام شام ایدر بلبل

کیمه راجع بیانمز... کوکلی مشحون محبتدر
غریب وزادر.. شب زنده‌دار هجر وحسرتدر
تغنیسی حزنیدر چونکه مصروف شکایتدر
بیابر بوباغده فریده رخصتده موقتدر
بلا آرام اونکچون ناله‌یه اقدام ایدر بلبل

نه‌دم آرامکاهم اولسه درد هجر ایله طاغلر
صولر وادیده سؤ بختمه آغلارکبی چاغلار
بیابی کوکلم آه ایلر.. دمادم کوزلرم آغلار
اولوب رقت پذیر آوازی بر طور حزین باغلار
بنمچون طالعمدن صانکه استرحام ایدر بلبل

سماندن صانکه ایمش بر الهی لحن طائردر
یشیلدکارده بیدادر... قاراناقلرده سائردر

Farsçada Birleşik Sıfatlar

Osmanlı Türkçesinde Türkçe, Arapça ve Farsça sıfatlar kullanılmıştır. Söz konusu sıfatların kimisi yalın hâlde, kimisi türemiş, kimisi de birleşik sıfattırlar. Arapça ve Farsça yalın ve türemiş sıfatları daha önce görmüştük. Şimdi Farsça birleşik sıfatların kuruluşlarını öğreneceğiz.

Arapça ve Farsça yapılı birleşik sıfatların kuruluşlarını öğrenmeden önce bunların Türkçedeki karşılıklarını hatırlamamızda fayda vardır.

Bilindiği gibi Türkçede de söz diziminde sıfat olarak kullanılan yalın isimler yanında birtakım eklerle yapılan türemiş sıfatlar ve bazı kelime birleşmeleriyle yapılan birleşik sıfatlar vardır. Bunlardan bilhassa şu ikisi önemlidir:

- İsnat grubu: Birinci unsur çoğu zaman iyelik eki almış bir kelime, ikinci unsuru ise sıfat işlevinde bir kelimeden oluşan kelime grubuna *isnat grubu* denir. İsnat grubu cümle içinde esas olarak sıfat fonksiyonundadır: *canı tez* (adam), *sütü bozuk* (herif), *başı bozuk* (asker), *baldırı çıplak* (serseriler) vs.
- (Sıfat tamlaması + lı eki) şeklinde oluşan kelime grupları da sıfat fonksiyonundadır:

kırık kalpli (âşıklar); *geniş bütçeli* (bir proje); *dalgın bakışlı* (hastalar), *temiz kalpli* (insanlar) vs.

İsnat grubu ile sıfat tamlaması + lı yapısındaki tamlamalar aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılabilirler:

kalbi kırık X *kırık kalpli*, *canı tez* X *tez canlı*, *kalbi temiz* X *temiz kalpli* vs.

İsnat grubu ile (sıfat tamlaması+lı) şeklinde kurulan sıfatlar Osmanlı Türkçesi metinlerinde sıkça kullanılırlar. Bunlar, aşağıda öğreneceğimiz Arapça ve Farsça yapılı birleşik sıfatları karşıladıkları için ayrıca önemlidirler.

Farsça Birleşik Sıfatların Kuruluşu

Farsçada birleşik sıfatlar iki isim veya bir isimle bir sıfatın yan yana gelmesiyle kurulur. Bunları isim veya sıfat tamlamalarından ayıran şeklî özellik, arada bir izafet kesresinin bulunmamasıdır. Bu birleşik sıfatları Türkçede yukarıda anlattığımız isnat grubu veya sıfat tamlaması+ lı yapısıyla ifade edebiliriz:

İki İsimden Oluşanlar

İki ismin arada izafet kesresi olmadan yan yana gelmesiyle oluşurlar. Unsurların ikisi de Farsça olabileceği gibi Arapça da olabilir:

دریا دل deryâ-dil "derya gönüllü", سروقد serv-kadd "servi boylu", آهو چشم âhû-çeşm "âhû gözlü", مه پیکر meh-peyker "ay yüzlü", هما آشیانه hümâ-âşiyâne "Hüma kuşunun yuvası olan", فضیلت مآب fazîlet-me'âb "fazilet sığınağı", محاسن شیم mehâsin-şiyem "güzel şeyleri huy edinmiş", ملك سیما melek-sîmâ "melek simalı", سلیمان پایه Süleymân-pâye "Süleyman dereceli", کبك رفتار kebk-reftâr "keklik yürüyüşlü" جنت مکان cennet-mekân "cennet mekânlı, mekânı cennet olan", فردوس آشیان firdevs-âşiyân "aşiyanı cennet olan" vs.

İsim ve Sıfattan Oluşanlar

Bunlar bir isimle bir sıfatın izafet kesresi olmadan yan yana gelmesiyle oluşurlar. Sıfat, yalın veya türemiş bir sıfat olabileceği gibi sıfat-fiil anlamı taşıyan bir kelime (ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl) de olabilir.

Bu tip birleşik sıfatlarda isim önce, sıfat sonra gelebilir: سر بلند ser-bülend "yüce başlı, başı yüce", سینه صاف sîne-saf "temiz yürekli, kalbi temiz", خانه خراب hâne-harâb "hânesi harab", دلشاد dil-şâd "gönlü sevinçli", سرکردان ser-gerdân "başı dönmüş, şaşkın" vs.

Bazılarında ise sıfat önce, isim sonra gelir: عالی نهاد âlî-nihâd "yüksek ahlâklı, ahlâkı yüksek", شیرین زبان şîrîn-zebân "tatlı dilli, dili tatlı", کران بها girân-bahâ "pahası ağır, pahalı", خوشبو hoş-bû "güzel kokulu, kokusu güzel", عالی تبار âlî-tebâr "yüksek soylu", قدر والا vâlâ-kadr "kadri yüce, yüce değerli", صافی ضمیر sâfî-zamîr "temiz kalpli" vs.

Birleşik sıfatlarda sıfat olan unsur, bir sıfat-fiil olabilir. Bu sıfat-fiillerin yapılışını önceki bölümlerde görmüştük. Kısaca hatırlayacak olursak, bir fiilin emir gövdesi sıfat-fiil anlamı taşıdığı gibi, bu gövdeye *-ende* veya *-ân* ekleri getirilerek de sıfat-fiiller yapılabilmektedir. Türkçe metinlerde daha çok kullanılan şekiller yalın emir gövdesi ve +*ân* eki ile yapılmış sıfat-fiillerdir. Geçmiş zaman gövdesine +e eki ilâvesiyle elde edilmiş kelimeler ism-i mef'ûldür. Bir isim ve fiilden türemiş kelimelerden oluşmuş birleşik sıfatlar şu şekilde yapılırlar:

1) Emir gövdesiyle yapılan birleşik sıfatlar: Bu sıfatlarda isim önce emir gövdesi sonra gelir. Önceki bölümlerde de öğrendiğimiz gibi Farsça fiillerin emir gövdeleri aynı zamanda sıfat-fiil anlamı taşımaktadır:

   سوختن sûhten "yakmak" → سوز sûz "yak X yakan". Emir gövdesiyle teşkil olunan birleşik sıfatlar Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılmıştır:

   sûz (aynı fiilden) = جکر سوز ciger-sûz "yürek yakan", جان سوز cân-sûz "can yakan"

   rîzân (rihten ریختن "dökmek" fiilinden) = اشك ریزان eşk-rîzân "gözyaşı döken"

rîz (aynı fiilden) = خونریز hûn-rîz "kan dökücü", اشك ریز eşk-rîz "gözyaşı döken"

sitân (sitâden ستادن "almak" fiilinden) = جان ستان cân-sitân "can alan"

ârâ (ârâsten آراستن "süslemek" fiilinden) = مجلس آرا meclis-ârâ "meclis süsleyen", جهان آرا cihân-ârâ "dünyayı süsleyen, dünyanın süsü olan"

penâh (penâhîden پناهیدن "sığınmak" fiilinden) = خلافت پناه hilâfet-penâh "hilâfetin sığınağı, padişah", عالم پناه âlem-penâh "âlemin sığınağı, peygamber" vs.

2) Geçmiş zaman gövdesinden türetilen ism-i mef'ûllerle yapılan birleşik sıfatlar: Fiilerin geçmiş zaman gövdelerinin, masdarın sonundaki /n/ ünsüzünün atılmasıyla elde edildiğini önceki bölümlerde öğrenmiştik. Böylece ortaya çıkan fiil tabanına -e ekinin getirilmesiyle geçmiş zaman sıfat-fiili (ism-i mef'ûl) dediğimiz kelimeler türetilir. Bunlarla yapılan birleşik sıfatlar da Osmanlı Türkçesinde sık kullanılmıştır. Bu türlü birleşik sıfatlarda isim veya sıfat önce gelebilir:

dîde (dîden دیدن "görmek" fiilinden) = ضرردیده zarar-dîde "zarar görmüş", سالدیده sâl-dîde "yıl görmüş, tecrübeli", اموردیده umûr-dîde "iş görmüş, tecrübeli"

zede (zeden زدن "vurmak, uğramak" fiilinden) = فلاکت زده felâket-zede "felâkete uğramış"; آفت زده âfet-zede "âfete uğramış"; قضا زده kazâ-zede "kazaya uğramış"

şikeste (şikesten شکستن "kırmak" fiilinden) = دلشکسته dil-şikeste "gönlü kırılmış, dargın"; کردون شکسته gerdûn-şikeste "talihsiz"; شکسته دل şikeste-dil "gönlü kırık, kederli", güşâde (güşâden کشادن "açmak" fiilinden) = کشاده دست güşâde-dest "eli açık, cömert", âzürde (âzürden آزردن "incitmek" fiilinden) = دل آزرده âzürde-dil "gönlü incinmiş, gücenik" vs.

3) Sıfat-fiil eki olan *-ân* ile yapılan birleşik sıfatlar: Bu yolla yapılan birleşik sıfatlarda isim önce sıfat sonra gelir:

جان سوزان cân-sûzân "can yakan", اشك ریزان eşk-rîzân "gözyaşı döken", مژده رسان müjde-resân "müjde getiren", vs.

4) Geçmiş zaman gövdesiyle yapılan birleşik sıfatlar: Geçmiş zaman gövdesi (hafifletilmiş masdar) hâlindeki fiiller sıfat-fiil (ism-i mef'ûl) anlamı taşırlar. Bu yapıdaki birleşik sıfatlarda da isim önce sıfat sonra gelir:

سالخورد sâl-hurd "yıl yemiş, ihtiyar", دامن آلود dâmen-âlûd "eteği bulaşık, iffetsiz", نازپرورد nâz-perverd "naz içinde büyütülmüş" vs.

Farsçada Zarf Grupları

Farsçada â-, be-, tâ- gibi kimi eklerle yapılan kelime grupları genellikle zarf fonksiyonundadırlar:

â- : سراسر ser-â-ser "baştan başa", سرا پا ser-â-pâ "baştan ayağa", گوناگون gûn-â-gûn "türlü türlü", دورادور dûr-â-dûr "uzaktan uzağa", دمادم dem-â-dem "sık sık, her zaman" vs.

be-: سربسر ser-be-ser "baş başa", دست بدست dest-be-dest "el ele", زانوبزانو zânû-be-zânû "diz dize", سو بسو sû-be-sû "taraf taraf" vs.

tâ-: سرتاسر ser-tâ-ser "baştan başa", سرتا پا ser-tâ-pâ "baştan ayağa" vs.

Üçüncü okuma çalışmasındaki metinde geçen Farsça türemiş ve birleşik kelimeleri bulunuz, bunların yapıları hakkında bilgi veriniz.

SIRA SİZDE 3

3. Okuma Çalışması اوقومه چالیشمه سی

Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimeleri sözlükten öğreniniz.

غزل نجاتی

بر یوزی کل غنجه لب دلدار دیرسك ایشته سن
سن کله بلبل کبی کیم زار دیرسك ایشته بن
زلفی عنبر بویی عرعر سروقد و لاله خد
بر سمنبر غنجه لب دلدار دیرسك ایشته سن
محنت و درد و غم عشقکله اولمش خسته دل
بر بلاکش عاشق دیدار دیرسك ایشته بن
هجر ایله جان وکوکل ملکنی یاغمالر قیلور
بر قاشی یا کوزلری مکار دیرسك ایشته سن
هر زمانده دیر نجاتی های عمرم حاصلی
زلفمك دارینه کیم بردار دیرسك ایشته بن

Fiil	Emir Gövdesi
آرامیدن ârâmîden "dinlenmek"	آرام ârâm
آراستن ârâsten "süslemek"	آرا ârâ veya آرای ârây
آزردن âzürden "incitmek"	آزار âzâr
آزمودن âzmûden "denemek"	آزما âzmâ veya آزمای âzmây
آسودن âsûden "dinlenmek"	آسا âsâ veya آسای âsây
آشامیدن âşâmîden "içmek"	آشام âşâm
آشفتن âşüften "karıştırmak"	آشوب âşûb
آغازیدن âğâzîden "başlamak"	آغاز âğâz
آفریدن âferîden "yaratmak"	آفرین âferîn
آکندن âgenden "doldurmak"	آکن âgen
آلودن âlûden "bulaştırmak"	آلای âlây
آمدن âmeden "gelmek"	آی ây
آموختن âmûhten "öğretmek"	آموز âmûz
آمیختن âmîhten "karıştırmak"	آمیز âmîz
آوردن âverden "getirmek"	آور âver

آویختن âvîhten “asmak”	آویز âvîz
افتادن üftâden “düşmek”	افت üft
افراختن efrâhten veya افراشتن efrâşten “yükseltmek”	افراز efrâz
افروختن efrûhten “parlatmak”	افروز efrûz
افزودن efzûden “arttırmak”	افزا efzâ veya افزای efzây
افشاندن efşânden “saçmak”	افشان efşân
افشردن efşürden “sıkmak”	افشار efşâr
افکندن efgenden “atmak, düşürmek”	افکن efgen veya فکن figen
انباشتن enbâşten “doldurmak”	انبار enbâr
اندیشیدن endîşîden “düşünmek”	اندیش endîş
اندوختن endûhten “kazanmak”	اندوز endûz
انکیختن engîhten “koparmak”	انکیز engîz
ایستادن îstâden “ayakta durmak”	ایست îst
باختن bâhten “oynamak”	باز bâz
بافتن bâften “dokumak”	باف bâf
بایستن bâyesten “gerekmek”	بای bây
بخشیدن bahşîden “bağışlamak”	بخش bahş veya بخشا bahşâ
بخشودن bahşûden “bağışlamak”	بخش bahş
بردن bürden “götürmek”	بر ber
بستن besten “bağlamak”	بند bend
بندیدن bendîden “bağlamak”	بند bend
بوسیدن bûsîden “öpmek”	بوس bûs
بوییدن bûyîden “koklamak”	بوی bûy
دیدن dîden “görmek”	بین bîn
پاشیدن pâşîden “saçmak”	پاش pâş
پختن puhten “pişirmek	پز pez
پذیرفتن pezîreften “kabul etmek”	پذیر pezîr
پرداختن perdâhten “düzenlemek”	پرداز perdâz
پرستیدن perestîden “tapmak”	پرست perest
پروردن perverden “beslemek”	پرور perver
پریدن perîden “uçmak”	پر per

پسندیدن pesendîden “beğenmek”	پسند pesend
پناهیدن penâhîden “sığınmak”	پناه penâh
پوشیدن pûşîden “giymek, örtmek”	پوش pûş
پیراستن pîrâsten “süslemek”	پیرا pîrâ veya پیرای pîrây
پیوستن peyvesten “ulaşmak”	پیوند peyvend
پیمودن peymûden “ölçmek”	پیما peymâ veya پیمای peymây
تابیدن tâbîden “aydınlatmak”	تاب tâb
تراشیدن tırâşîden “yontmak”	تراش tırâş
جستن cüsten “aramak”	جو cû veya جوی cûy
جستن cesten “sıçramak”	جه ceh
جوشیدن cûşîden “kaynamak”	جوش cûş
چشیدن çeşîden “tatmak”	چش çeş
چیدن çîden “toplamak”	چین çîn
خاییدن hâyîden “çiğnemek”	خای hây
خاستن hâsten “ayağa kalkmak”	خیز hîz
خراشیدن hırâşîden “tırmalamak”	خراش hırâş
خواستن hâsten “istemek”	خواه hâh
خواندن hânden “okumak”	خوان hân
خوردن horden “yemek”	خور hor veya خوار hâr
دادن dâden “vermek”	ده dih
داشتن dâşten “tutmak, sahip olmak”	دار dâr
دوختن dûhten “dikmek”	دوز dûz
دانستن dânisten “bilmek”	دان dân
ربودن rübûden “kapmak”	ربا rübâ veya ربای rübây
راندن rânden “koşmak, sürmek”	ران rân
رستن rüsten “bitmek, yetişmek”	روی rûy
رستن resten “kurtulmak”	رس res
رسیدن resîden “erişmek”	رس res
رفتن reften “gitmek”	رو rev
رنجیدن rencîden “sıkıntı çekmek”	رنج renc
ریختن rîhten “dökmek”	ریز rîz
ریشیدن rîşîden “yaralanmak”	ریش rîş

زادن zâden “doğmak”	زا zâ veya زای zây
زدن zeden “vurmak, çalmak”	زن zen
ساختن sâhten “yapmak”	ساز sâz
ساییدن sâyîden “sürtmek, sürmek”	سا sâ ve سای sây
ستادن sitâden “almak, fethetmek”	ستان sitân
سرودن sürûden “şarkı söylemek”	سرا serâ veya سرای serây
سختن sahten “tartmak”	سنج senc
سنجیدن sencîden “tartmak”	سنج senc
سوختن sûhten “yakmak”	سوز sûz
شستن şüsten “yıkamak”	شوی şûy
شکافتن şikâften “yarmak”	شکاف şikâf
شکستن şikesten “kırmak”	شکن şiken
شمردن şümürden “saymak”	شمار şümâr
شناختن şinâhten “tanımak”	شناس şinâs
شوریدن şûrîden “karıştırmak”	شور şûr
شنیدن şünîden “işitmek”	شنو şinev
فرسودن fersûden “eskimek, eskitmek”	فرسا fersâ veya فرسای fersây
فرمودن fermûden “buyurmak”	فرما fermâ veya فرمای fermây
فروختن fürûhten “satmak”	فروش fürûş
فریفتن firîften “aldatmak”	فریب firîb
فزودن füzûden “artırmak”	فزا fezâ veya فزای fezây
کشیدن keşîden “çekmek”	کش keş
کشتن küşten “öldürmek”	کش küş
کندن kenden “kazmak”	کن ken
کوفتن kûften “döğmek, ezmek”	کوب kûb
کداختن güdâhten “eritmek”	کداز güdâz
کذاشتن güzâşten “geçirmek, yapmak”	کذار güzâr
کذشتن güzeşten “geçmek”	کذر güzer
کشتن geşten “dönmek”	کرد gerd
کردیدن gerdîden “dönmek”	کرد gerd
کریختن gürîhten “kaçmak”	کریز gürîz

کزیدن güzîden “seçmek”	کزین güzîn
کساردن güsârden “yemek, içmek”	کسار güsâr
کستردن güsterden “yaymak, döşemek”	کستر güster
کفتن güften “söylemek”	کو gû veya کوی gûy
کشادن güşâden “açmak”	کشا güşâ veya کشای güşây
لیسیدن lîsîden “yalamak”	لیس lîs
مالیدن mâlîden “sürmek”	مال mâl
ماندن mânden “kalmak”	مان mân
مردن mürden “ölmek”	میر mîr
نشستن nişesten “oturmak”	نشین nişîn
نکاشتن nigâşten “nakş etmek”	نکار nigâr
نمودن nümûden “göstermek”	نما nümâ veya نمای nümây
نواختن nüvâhten “okşamak”	نواز nüvâz
نوشتن nüvişten “yazmak”	نویس nüvîs
نوشیدن nûşîden “içmek”	نوش nûş
نهادن nihâden “koymak”	نه nih
یافتن yâften “bulmak”	یاب yâb

Özet

AMAÇ 1

Farsça Fiilleri Tanımak.

Farsçada fiiller diğer kelimelerden sonlarının -den دن, ve -ten تن ile bitmesiyle ayrılırlar. Bu -den ve -ten ekleri Türkçedeki -mak/-mek eklerinin gördüğü işi görmektedir. Farsçada fiiller sonlarına göre *den'li masdarlar ve ten'li masdarlar* olarak iki grup hâlinde incelenir. Bu eklerle teşkil olunmuş masdarlara *aslî masdar*lar denilir. Aslî masdarlar, Osmanlı Türkçesi söz diziminde kullanılmamışlardır. Bazı Farsça fiiller şunlardır: خواندن hânden "okumak", گفتن güften "söylemek", دیدن dîden "görmek", ساختن sâhten "yapmak, imal etmek", رفتن reften "gitmek", vs.

AMAÇ 2

Fiillerden Elde Edilen Tabanları Tanımlamak.

Farsça aslî masdarlar Osmanlı Türkçesi söz diziminde kullanılmamıştır. Buna karşın Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça fiillerden türemiş isim ve sıfat sayısı ise oldukça fazladır. Bu isim ve sıfatlar, fiillerin emir gövdesi ve geçmiş zaman gövdesi diye adlandırılan tabanlara bazı ekler getirilmesiyle türetilir. Fiilin emir gövdesi bazı fiillerde sondaki -den ve -ten eklerinin atılması, bazı fiillerde ise bu eklerin atılmasıyla kalan tabanda birtakım değişikler yapılmasıyla elde edilir: گفتن güften گوی gûy veya گو gû; ساختن sâhten ساز sâz; رفتن reften رو rev; پروردن perverden پرور perver gibi. Geçmiş zaman gövdesi ise fiilin sonundaki nûn harfinin atılmasıyla elde edilir: دیدن dîden دید dîd; پروردن perverden پرورد perverd gibi.

AMAÇ 3

Fiillerden Kelime Türeten Ekleri Sıralamak.

Fiillerin daha önce teşekküllerini öğrendiğimiz emir ve geçmiş zaman gövdesine birtakım ekler getirilerek çeşitli isimler ve sıfatlar türetilir. Fiilin emir gövdesine getirilen -e ه; -iş ش ve -âr ار ekleri fiilden isim türetirler: nâle, güftâr, nâliş... Fiilin geçmiş zaman gövdesine getirilen -e ه, -âr ار; emir gövdesine getirilen -ende نده, -ân ان, -â ا; hem emir hem de geçmiş zaman gövdelerine getirilen -gâr گار ekleri ise fiilden sıfat türeten eklerdir: âzürde, harîdâr, hânende, perverdgâr...

AMAÇ 4

Farsça Birleşik Kelimelerin Yapılarını Tanımak.

Farsçada birleşik isim yapmanın türlü yolları vardır. Bu yollardan bazılarının kuruluşu şöyledir: *İki İsimden Oluşanlar*: Bunlar şekil olarak izafet kesresi kaldırılmış bir isim tamlaması veya tamlayanla tamlananın yer değiştirdiği bir isim tamlaması gibidir; ancak bizim için bunların oluşum süreçleri o kadar önemli değildir. Önemli olan bunların bir nesne veya kavramın adı olmalarıdır. Metinleri doğru okumak için bunların isim tamlaması olmadığını bilmeli ve izafet kesresi olmadan okumalıyız. Bunların büyük kısmı zaten bitişik yazılır: سرعسکر ser-asker "komutan", سرحد ser-hadd "sınır", سرمایه ser-mâye "ana para, kapital", میرآلای mîr-alay "alay komutanı, albay"... *İkilemelerle Oluşanlar:* Eş veya yakın anlamlı yahut zıt anlamlı kelimeler bağlama edatı ile birleştirilerek tek bir nesneye veya oluşa ad olabilirler: گفت و گو güft ü gû "dedikodu", جست و جو cüst ü cû "arayıp sorma, araştırma", سوز و گداز sûz u güdâz "yanıp yakılma"... Farsça birleşik sıfatlar ise bir isim ve bir sıfatın bir araya gelmesiyle teşkil edilirler. Bu birleşik sıfatlar Türkçede isnat grubu veya sıfat tamlaması +lı eki şeklinde oluşan kelime grupları ile karşılanırlar. Farsçada birleşik sıfatlar iki isminden دریا دل deryâ-dil "derya gönüllü", سروقد serv-kadd "servi boylu"; bir ismin bir sıfatın izafet kesresi olmadan yan yana gelmesiyle سر بلند ser-bülend "yüce başlı, başı yüce", سینه صاف sîne-saf "temiz yürekli, عالی نهاد âlî-nihâd "yüksek ahlâklı, ahlâkı yüksek"; bir isim ve fiilden türemiş bir sıfatın yan yana getirilmesiyle oluşabilir: جگر سوز ciger-sûz "yürek yakan", جان سوز cân-sûz "can yakan", ضرردیده zarar-dîde "zarar görmüş", آزرده دل âzürde-dil "gönlü incinmiş, gücenik" ...

Kendimizi Sınayalım

1. Farsça fiiller ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

a. Farsçada fiiller, -den'li masdarlar ve -ten'li masdarlar olarak iki gruba ayrılır.
b. Fiillerde emir gövdesi ve geçmiş zaman gövdesi adıyla iki taban vardır.
c. Fiilin emir gövdesi Farsçada emir 2. tekil şahsı ifade eder.
d. Fiilin geçmiş zaman gövdesi görülen geçmiş zaman 3. tekil şahsı ifade eder.
e. Emir gövdeleri fiilin sonundaki nûn harfinin atılmasıyla elde edilir.

2. Aşağıdaki kelimelerden hangisi Farsça bir fiildir?

a. کردن gerden
b. کودن gevden
c. خویشتن hîşten
d. خواندن hânden
e. آبستن âbisten

3. Aşağıdaki fiillerin hangisinde emir gövdesi **yanlış** verilmiştir?

a. کشادن güşâden → کشای güşây
b. فرمودن fermûden → فرما fermâ
c. نهادن nihâden → نهای nihây
d. افزودن efzûden → افزا efzâ
e. پروردن perverden → پرور perver

4. Aşağıdaki fiillerin hangisinde emir gövdesi doğru verilmiştir?

a. پسندیدن pesendîden → پسند pesend
b. شکافتن şikâften → شکاب şikâb
c. نمودن nümûden → نمود nümûd
d. گذاردن güzârden → گذر güzer
e. آفریدن âferîden → آفری âferîd

5. Aşağıdaki fiillerden hangisinin anlamı doğru verilmiştir?

a. خوردن horden "beslemek"
b. بوسیدن bûsîden "öpmek"
c. پروردن perverden "yemek"
d. بخشودن bahşûden "çoğaltmak"
e. افزودن efzûden "bağışlamak"

6. Aşağıdaki fiillerin hangisinde geçmiş zaman kökü doğru verilmiştir?

a. شکستن şikesten - شکن şiken
b. گشتن geşten - گشت geşt
c. مردن mürden - مرده mürde
d. ساختن sâhten - ساخته sâhte
e. فروختن fürûhten - فروش fürûş

7. Aşağıdaki kelimelerden hangisi fiilden türemiş bir isim **değildir?**

a. نمایش
b. بوسه
c. آزرده
d. ناله
e. خنده

8. Aşağıdaki kelimelerden hangisi sıfat-fiildir?

a. گفتار
b. دانش
c. سپارش
d. گوینده
e. شکست

9. Aşağıdakilerden hangisi edilgen anlamlı bir sıfat-fiildir?

a. پسندیده
b. خواننده
c. پویان
d. بینا
e. آموزگار

10. Birleşik kelimelelerle ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır?**

a. İki isimden oluşabilirler.
b. İki kelime arasında izafet "i"si bulunur.
c. Bir isim ve bir sıfattan meydana gelebilirler.
d. Türkçede birleşik sıfatlar isnat grubu ile anlamlandırılır.
e. Tamlamadaki kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi ile birleşik kelime yapılabilir.

Okuma Parçası 1

Rübâ'îler

Tercîh

Dünyâda ne ikbâl ne de servet dileriz
Hattâ ne de ukbâda sa'âdet dileriz
Aşkın gül açan bülbül öten vaktinde
Yârânla tarab yâr ile vuslat dileriz

Hazân

Âhir ne bu cûşiş ne bu eyyâm kalır
Hâtırda ne cânân ne ser-encâm kalır
Son faslımızın şâm-ı garîbânında
Gül devrini hâtırlatacak câm kalır

Ömr

Bir merhaleden güneşle deryâ görünür
Bir merhaleden her iki dünyâ görünür
Son merhale bir fasl-ı hazândır ki sürer
Geçmiş gelecek cümlesi rü'yâ görünür

Merâret

Dil-besteyiz ahbâba esîriz yâra
Anlardır açan gönülde bin bir yara
Bî-gânelerin kahrını görmüş degiliz
Ta'n ettiğimiz nâfiledir ağyâra

Okuma Parçası 2

Bülbül

Zuhûr-ı nev-bahârı bâğda i'lâm eder bülbül
Safâ-cûyâna arz-ı müjde-i eyyâm eder bülbül
Bahârın zevk ü şevk esbâbını itmâm eder bülbül
Nevâ-yı dil-keşiyle herkesi hoş-gâm eder bülbül
Niçin ammâ beni melhûf u bî-ârâm eder bülbül

Melâl-engîz bir rikkat verip vicdâna ötdükce
Bana âh etdirir hasretle ol dîvâne ötdükce
Olur şevk-âver-i âşûb-ı sevdâ câna ötdükce
Deminde seyr edin te'sîri ahrârâne ötdükce
Dil-i âvâreyi hâhiş-güzâr-ı dâm eder bülbül

Merâmı aşkının âsârını ihfâ mıdır bilmem
Esîr-i mâlihûlyâ olduğun îmâ mıdır bilmem
Hayâlinde duran yâ bir ruh-ı Leylâ mıdır bil-mem
Heveskâr-ı küdûret ... tâlib-i sevdâ mıdır bilmem
Seherden hoşlanır... meyl-i zalâm-ı şâm eder bülbül

Kime râci' bilinmez... gönlü meşhûn-ı mahabbetdir
Garîb ü zârdır... şeb-zinde-dâr-ı hicr ü hasretdir
Tegannîsi hazîndir çünkü masrûf-ı şikâyetdir
Bilir bu bâğda feryâda ruhsat da muvakkatdır
Belâ ârâm onunçün nâleye ikdâm eder bülbül

Ne dem ârâmgâhım olsa derd-i hicr ile dağlar
Sular vâdîde sû'-i bahtıma ağlar gibi çağlar
Pey-â-pey gönlüm âh eyler... dem-â-dem gözlerim ağlar
Olur rikkat-pezîr âvâzı bir tavr-ı hazîn bağlar
Benimçün tâli'imden sanki istirhâm eder bülbül

Semâdan sanki inmiş bir İlâhî lahn-ı tâ'irdir
Yeşilliklerde peydâdır... karanlıklarda sâ'irdir

Okuma Parçası 3

Gazel-i Necâtî

Bir yüzü gül gonca-leb dil-dâr dersen işte sen
Sen güle bülbül gibi kim zâr dersen işte ben

Zülfü anber boyu ar'ar serv-kadd ü lâle-had
Bir semen-ber gonca-leb dil-dâr dersen işte sen

Mihnet ü derd ü gam-ı aşkınla olmuş haste-dil
Bir belâ-keş âşık-ı dîdâr dersen işte ben

Hicr ile cân u gönül mülkünü yağmâlar kılur
Bir kaşı ya gözleri mekkâr dersen işte sen

Her zamânda der Necâtî hây ömrüm hâsılı
Zülfümün dârına kim ber-dâr dersen işte ben

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Fiil" bölümünü yeniden okuyunuz.
2. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Fiil" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Fiillerde Emir Gövdesi" kısmını yeniden okuyunuz.
4. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Fiillerde Emir Gövdesi" kısmını yeniden okuyunuz.
5. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsçada Fiil" bölümünü yeniden okuyunuz.
6. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Fiillerde Geçmiş Zaman Gövdesi" kısmını yeniden okuyunuz.
7. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Fiilden Türemiş İsimler" kısmını yeniden okuyunuz.
8. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Fiilden Türemiş Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
9. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Fiilden Türemiş Sıfatlar" kısmını yeniden okuyunuz.
10. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Birleşik Kelimeler" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

آرام ârâm; آموز âmûz; آویز âvîz; افشان efşân; پرست perest; پیرای pîrây; خواه hâh; خوان hân; دار dâr; دان dân; ربا veya ربای rübâ veya rübây; ریز rîz; ستان sitân; ساز sâz; شکاف şikâf; شناس şinâs; فروش fürûş; فریب firîb; کداز güdâz; کذر güzer; کیر gîr; نویس nüvîs; نواز nevâz; یاب yâb.

Sıra Sizde 2

آمدن âmeden → آمده âmed+e → âmede; آوردن âverden → آورده âverd+e → âverde; آزردن âzürden → آزرده âzürd+e → âzürde; رفتن reften → رفته reft+e → refte; پسندیدن pesendîden → پسندیده pesendîd+e → pesendîde; زدن zeden → زده zed+e → zede; ستودن sütûden → ستوده sütûd+e → sütûde; شکستن şikesten → شکسته şikest+e → şikeste; فریفتن firîften → فریفته firîft+e → firîfte; کرفتن giriften → کرفتن girift+e → girifte; کشتن geşten → کشتن geşt+e → geşte; کشیدن keşîden → کشیده keşîd+e → keşîde; مالیدن mâlîden → مالیده mâlîd+e → mâlîde; مردن mürden → مرده mürd+e → mürde; نوشتن nüvişten → نوشته nüvişt+e → nüvişte; نِهادن nihâden → نِهاده → nihâd+e → nihâde.

Sıra Sizde 3

gonca-leb: İki isimden oluşan birleşik sıfat; **dil-dâr:** bir isim ve fiilin emir gövdesiyle oluşan birleşik sıfat; **serv-kadd:** İki isimden oluşan birleşik sıfat; **lâle-had:** İki isimden oluşan birleşik sıfat; **semen-ber:** İki isimden oluşan birleşik sıfat; **haste-dil:** bir sıfat ve bir isimle yapılan birleşik sıfat; **belâ-keş:** bir isim ve fiilin emir gövdesiyle oluşan birleşik sıfat; **dîdâr:** Fiilin geçmiş zaman gövdesine - âr eki getirilerek yapılmış bir kelime; **ber-dâr:** ber- ön ekiyle yapılmış bir kelime.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça isim ve sıfat tamlamalarının yapılarını tanıyabilecek,
- Üçten fazla kelimeyle kurulan Farsça tamlamaların Türkçe sırasını belirleyebilecek,
- Farsça tamlamalarda tamlanan ve tamlayan arasındaki sayı ve cinsiyet uyumunu ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Farsça tamlama
- İsim Tamlaması
- Sıfat Tamlaması
- Tamlayan
- Tamlanan
- Tekil
- Eril
- Dişil
- Çoğul

İçindekiler

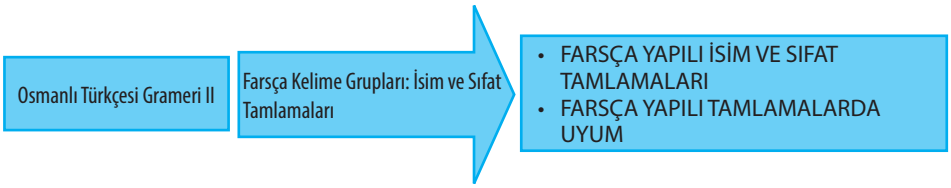

Farsça Kelime Grupları: İsim ve Sıfat Tamlamaları

FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARI

Farsçada Tamlama

Farsça yapılı tamlamaların kuruluşunu, özellikle iki ve üç kelimeden oluşan isim ve sıfat tamlamasının nasıl oluşturulduğunu Osmanlı Türkçesine Giriş II kitabınızda görmüştünüz. İki ve üç kelimeden oluşan tamlamaları kuruluşları ve anlamları bakımından öğrenmiştiniz. Türkçe isim ve sıfat tamlamasının tam tersine olarak Farsça tamlamada tamlanan unsur (**tn**) başta bulunuyor, sonraki kelimeler de onun arkasından sıralanıyordu:

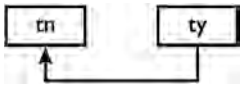

Farsça yapılı tamlamaların isim veya sıfat tamlaması olduğunu yalnızca tamlayan (**ty**) unsurun cinsinden anlıyoruz: Kısaca söylemek gerekirse, tamlayan isimse tamlama isim tamlaması; tamlayan sıfatsa, sıfat tamlamasıdır.

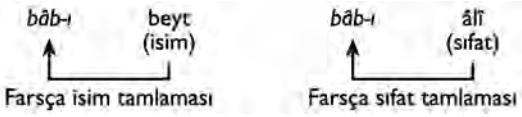

Yukarıdaki örneklerde italik olarak gösterilen birinci kelimeler tamlanandır. –i ise *izafet esresi* denilen morfolojik unsurdur. İkinci kelimeler tamlayandır. Farsçada isim ve sıfat tamlamasını diğer kelime gruplarından ayırt etmemizi sağlayan izafet esresi denilen morfolojik şekildir. Bu, tamlanan kelimenin son ünsüzünün esreli okunması demektir. İzafet esresi, ünsüzle biten kelimelerde yazılmaz, sadece okunur:

باب بيت → bâb-ı beyt “evin kapısı; دين اسلام → dîn-i İslâm “İslâm dini”; شهر استانبول → şehr-i İstanbul “İstanbul şehri”; دولت عثمانيه → devlet-i Osmâniyye “Osmanlı Devleti”; ملك ازلى → mülk-i ezelî “ezelî mülk”; عالم خيال → âlem-i hayâl “hayal dünyası”; دل بيتاب → dil-i bî-tâb “bitkin gönül”.

Aşağıdaki kelimelerle anlamlı Farsça tamlamalar kurunuz.

SIRA SİZDE 1

دولت, ديوان, ديون, لسان, حكومت | عموميه, عثمانيه, عليه, عثمانى, عالى

Farsça yapılı tamlamada baştaki kelime, yani tamlanan ünlü ile bitiyorsa işimiz daha kolaydır. Bu durumda izafet esresi hemze "ء" veya ye "ی" harfi ile mutlaka gösterilir:

- Tamlanan kelime /a/ veya /e/ okunan güzel he "ه" ile bitiyorsa sondaki güzel he'nin üstüne hemze işareti konur:

  دیدهٔ گریان → dîde-i giryân "ağlayan göz"; لیلهٔ قدر → leyle-i kadr "kadir gecesi"; خانهٔ پدر → hâne-i peder "baba evi"; سفینهٔ بلاغت → sefîne-i belâgat "belâgat gemisi".

- Tamlanan kelime /î/ okunan "ی" ile bitiyorsa izafet esresi yine hemze "ء" ile gösterilir:

  کشتیٔ نوح → keştî-i Nûh "Nuh'un gemisi"; مثنویٔ مولانا → Mesnevî-i Mevlânâ "Mevlânâ'nın Mesnevi'si"; اهالیٔ روم → ehâlî-i Rûm "Rum (Anadolu) ahalisi"; صبیٔ ذکی → sabî-i zekî "zeki çocuk".

- Tamlanan kelime /â/ okunan elif "ا" ve /û/ okunan vav "و" ile bitiyorsa izafet esresi yerine ye "ی" yazılır izafet esresi –yı biçiminde okunur:

  علمای اسلامیه → ulemâ-yı İslâmiyye "İslâm âlimleri"; شعرای عثمانیه → şu'arâ-yı Osmâniyye "Osmanlı şairleri"; معنای شعر → ma'nâ-yı şi'r "şiirin manası"; عصای موسی → asâ-yı Mûsâ "Musa'nın asası"; ترازوی عدالت → terâzû-yı adâlet "adaletin terazisi"; سبوی شراب → sebû-yı şarâb "şarap testisi"; آهوی ختن → âhû-yı Hoten "Hoten ahusu"; آرزوی محال → ârzû-yı muhâl "imkansız arzu".

SIRA SİZDE 2

Aşağıdaki Türkçe yapılı tamlamaları aynı kelimelerle Farsça yapılı tamlamalara çeviriniz.

"Aşk derdi", "İslâm dini", "İslâm âlimleri", "tıp mektebi", "Osmanlı şu'arâsı", "vükelâ hey'eti", "Hoten âhûsu", "Nuh Tûfânı", "hun-rîz gamze"

Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun her zaman tamlanan (tn) ve tamlayan (ty) olmak üzere iki unsur vardır. Birden fazla kelimeyle kurulmuş isim tamlamalarında tamlayan veya tamlanan ayrı bir tamlama teşkil etmiş olabilir. Bu yeni oluşan tamlama da dilbilgisel olarak isim hükmünde olur. Aşağıdaki tamlamada tamlanan unsur tek başına bir kelime, tamlayan ise bir isim tamlamasıdır: دولت آل عثمان

Aşağıdaki örnekte ise tamlanan unsur bir sıfat tamlamasıdır. Bu sıfat tamlaması dilbilgisel olarak yalın isim değerinde olup kendisinden sonraki kelime, yani tamlayan isim olduğu için bir isim tamlaması kurmuştur:

مرقد پاك محمد

Farsça yapılı sıfat tamlamalarında birden fazla sıfatın bir tek kelimeyi niteleyebileceğini öğrenmiştik. Bu durumda aslında sıfat sayısı kadar tamlama kurulmuş olur. Ancak, Türkçede de olduğu gibi, bunların ortak unsurları tekrar edilmeyip tek bir yapı içinde toplanır. Meselâ "Güzel çocuk, akıllı çocuk, çalışkan çocuk" yerine "güzel, akıllı ve çalışkan çocuk" denir. Aşağıdaki örnekte iki sıfat ve bir mevsuf vardır. Bu durumda sıfatlar tamlanan kelimeyi ayrı ayrı nitelemektedirler: نظامات جديدهٔ خيريه

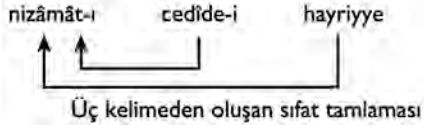

Osmanlı Türkçesinde üçten fazla kelimeden oluşan Farsça tamlamalar da kurulmuştur. Bu tamlamalar da yine esas olarak tamlanan ve tamlayan olmak üzere iki unsurdan oluşur. Kelimeler kendi aralarında isim ve sıfat tamlamaları oluşturarak bir araya gelirler.

Her dilde olduğu gibi Farsça yapılı tamlamada da birçok unsuru tamlama ilişkisiyle bir araya getirmek mümkündür. Ancak çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalar yazı tekniği açısından güzel bulunmaz. Yine de zaman zaman üçten fazla kelimeden oluşan tamlamalar kurmak gerekebilir. Metinlerde de zaman zaman üçten fazla kelimeden kurulmuş tamlamalar karşımıza çıkmaktadır.

Burada dört ve beş kelimeden oluşan tamlamalara örnekler vereceğiz. Anlam açısından kaç kelimeden oluşursa oluşsun bütün tamlamaların, esas olarak, iki unsurdan oluştuğu unutulmamalıdır.

Bu kelimelerin tamlamanın unsurlarını nasıl oluşturdukları iyi öğrenilmelidir. Bu dilbilgisel ve semantik ilişki iyi öğrenilmezse metnin anlaşılması mümkün olmaz.

Şimdi de sizler aşağıda verilen üç kelimeden oluşan tamlamalardaki kelimelerinin anlamlarını sözlükten bulunuz, bu tamlamaları Arap harfleri ile yazmaya çalışınız, tamlamaları Türkçe tamlama yapısına çeviriniz ve tamlamaları anlamlandırınız: "nevâle-senc-i matbah-ı Mevlânâ", "sâlikân-ı tarîkat-ı Mevleviyye", "dâhil-i dâ'ire-i tarîkat", "irtihâl-i dâr-ı bekâ", "kadr-i metâ'-ı i'tibâr", teskîn-i sûz-ı sîne", "derûn-ı sîne-i 'âşık", "lâne-i güncişk-i bî-ârâm", "ceyb-i kabâ-yı şevk", "tahsîl-i ma'ârif-i firâvân", "derd-i dil-i zâr", "katre-rîz-i bâğ-ı giyâh", "deryâ-yı dürer-i 'irfân", "keşîde-i sahâ'if-i kemâl", "şarâb-ı leb-i la'l", "fikr-i zülf-i dil-ber", "iftihâr-ı dâniş-i ecdâd", "hüsrev-i mülk-i hüner"...

Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar

Dört kelimeyle kurulmuş tamlamalarda kelimeler birbirleriyle aşağıda gösterilen şekilde gramatikal ilişki içinde bulunarak anlamı oluştururlar:

a) Hiçbir kelimenin sıfat olmadığı veya sadece son kelimenin sıfat olduğu tamlamalarda kelimeler sondan öne doğru isim tamlamaları oluşturarak birbirine bağlanırlar. Aşağıdaki tamlamanın unsurlarının birbirleriyle bağlanışını gözden geçirelim. Burada kelimeler sırasıyla birbirlerine bağlanmış gibidirler:

شوق مشاهدهٔ روضهٔ مطهره

Görüldüğü gibi burada öncelikle *Ravza-i mutahhara* tamlaması söz konusudur. Bu sıfat tamlaması isim değerinde olup *müşâhade* kelimesiyle tamlama kurar: *müşâhade-i* **(tn)** *Ravza-i mutahhara* **(ty)**. Artık bu tamlama bir isim tamlamasıdır. Bu üç kelimelik isim tamlaması tamlayan olarak **şevk** kelimesini tamlar ve ortaya dört kelimeden oluşan Farsça bir isim tamlaması çıkar:

şevk-i **(tn)** *müşâhade-i Ravza-i mutahhara* **(ty)**.
(Ravza-i mutahhara (Hz. Peygamberin kabrini)-**nın** müşahede-**si-nin** şevk-**i**)

كافهٔ مصالح دولت عليه *Kâffe-i mesâlih-i devlet-i aliyye* kelime grubunu da aynı şekilde tahlil edebilirsiniz. Önce kelimelerin sırasını Türkçe yapıya göre değiştirelim, sonra da bunları uygun tamlama ekleriyle birleştirelim:

Aliye (alî) devlet mesâlih kãffe
Yüce devlet-**in** maslahatlar-**ının** tamam-**ı**

b) Şimdi aşağıdaki tamlamanın yapısını inceleyelim. Burada kelimeler de (**a**) şıkkındaki gibi sıralı bir ilişki içinde değildir:

پایمال لشکر جان سوز هجر

Görüldüğü gibi bu örnekte kurulan ilk tamlama *leşker-i* **(tn)** *cân-sûz* **(ty)**'dur. *Cân-sûz* kelimesi sıfat olarak kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece ortaya çıkan *leşker-i cân-sûz*, bir sıfat tamlamasıdır ve dilbilgisel olarak isim değerindedir. *Hicr* kelimesi bu grubu tamlar ve ortaya üç kelimelik bir isim tamlaması çıkar: *leşker-i cân-sûz-ı* **(tn)** *hicr* **(ty)**. Son olarak üç kelimelik bu isim tamlaması tamlayan olarak *pây-mâl* kelimesini tamlamakta ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmaktadır:

pâymâl-i **(tn)** *leşker-i cân-sûz-ı hicr* **(ty)**.
(Ayrılık-**ın** can yakıcı asker-**i-nin** ayakları altında ezilmiş (olan)-**ı**)

c) İkinci ve dördüncü kelimelerin sıfat olması durumunda iki ayrı sıfat tamlaması teşekkül eder. İsim değerinde olan bu tamlamalar ise tamlanan ve tamlayan olarak isim tamlaması kurarlar.

حبیب نازندهٔ خالق یکتا habîb-i nâzende-i hâlık-ı yektâ tamlamasına bakalım:

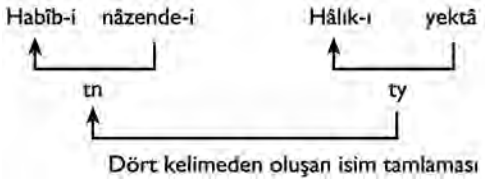

Görüldüğü gibi burada *Hâlık-ı* **(tn)** *yektâ* **(ty) ve** *Habîb-i* **(tn)** *nâzenîn* **(ty)** tamlamaları ayrı ayrı kurulmuştur. Bunların ikisi de sıfat tamlaması olup isim değerindedir. *Hâlık-ı yektâ* grubu tamlayan olarak birinci grubu tamlar ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmış olur:

Habîb-i nâzende-i **(tn)** *Hâlık-ı yektâ* **(ty).** (Bir (olan) Yaratıcı-**nın** nazlı sevgili-**si**)

Buraya kadar gördüğümüz dört kelimelik tamlamalar hep isim tamlaması idi; zîra iki kelime bir tamlama kurduğunda ortaya çıkan kelime grubu dilbilgisel olarak yalın isim değerini taşıyor ve bu grubun katıldığı tamlama da isim tamlaması oluyordu.

Şimdi de aşağıdaki dört kelimelik sıfat tamlamasının kuruluşunu inceleyelim:

d) İlk kelimenin dışındaki kelimeler sıfat ise, tıpkı üç kelimelik tamlamalarda olduğu gibi, sonradan gelen sıfatlar mevsuf olan birinci kelimeyi ayrı ayrı nitelerler; bu durumda ortaya çok sıfatlı bir sıfat tamlaması çıkmış olur.

زلف سیاه خم بخم عنبرسای

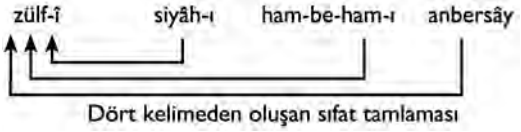

Bu tamlamada, baştaki tamlanan unsur olan *zülf* dışındaki kelimeler sıfat değerindedirler ve ayrı ayrı *zülf* kelimesini nitelemektedirler. Bu gibi tamlamalarda izafet kesrelerinin "ve" bağlacı anlamını taşıdığını öğrenmiştik. Burada da aynı özellik söz konusudur. Şu hâlde yukarıdaki örneği Türkçe söz dizimine şu şekilde çevirebiliriz:

anbersây, ham-be-ham ve siyah zülf. (Güzel kokulu, kıvrım kıvrım ve siyah saç)

Aşağıdaki tamlamalar çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalara örnektir. Bunların yapılarını öğrendiğiniz yolla tahlil edebilirsiniz. Önce kelimelerin sıralarını Türkçe yapıya göre değiştirip, isim tamlaması olanlarını uygun eklerle bağlayınız.

"fermân-ı mübdi'-i kârhâne-i îcâd", "kandîl-i mihrâb-ı kıble-i kadîm", "bîrûn-ı atebe-i bâb-ı vedâ", "ârzû-yı cemâl-i beyt-i Zü'l-celâl", "tâziyâne-i şevk-i tavâf-ı kudüm", "tulû'-ı yed-i beyzâ-yı subh", "katre-i âb-ı zülâl-ı zemzem", "bâr-ı metâ'-ı gunâgûn-ı felek", "tekmîl-i

ta'mîr-i Sarây-ı Sa'd-âbâd", "mübeyyin-i dîn-i mübîn-i Ahmedî", "kâffe-i mesâlih-i devlet-i aliyye", "âfitâb-ı âlem-tâb-ı saltanat-ı Osmâniyye", "kâffe-i umûr-ı saltanat-ı seniyye", "müşâbih-i emvâc-ı tûfân-ı Nûh" "a'lem-i 'ulemâ-yı meşâyih-i Mevleviyye", "'unvân-ı dîvân-ı 'âlem-i ma'nâ", "huld-ı berîn-i kalb-i sâf", "ebr-i matîr-i rahmet-i vefîr", "şâh-ı mevzûn-ı hadîka-i ni'met", "yektâ-nişîn-i erîke-i makâm-ı Mahmûd", "gül-i sad-berg-i gülşen-i rahmet", "bülbülân-ı hoş-lehce-i bâğ-ı sühan-dânî", "mehbıt-ı envâr-ı envâ'-ı pesend ü tahsîn", "nazar-ı pâdişâh-ı rûy-ı zemîn", "gark-âb-ı gird-âb-ı yem-i hicr", "gonce-i ser-sebz-i gülistân-ı belâgat", "matla'-ı envâr-ı feyz-i ihdâ", "nergis-i mutarrâ-yı hadîka-i zurefâ", "telâtum-ı gird-âb-ı bahr-i 'aşk", "hilâf-ı 'âdet-i tarîk-i şu'arâ", "nizâm-ı dâ'ire-i kârhâne-i imkân", "delîl-i vahdet-i zât-ı Hüdâ", "mâtem-zede-i gûşe-i külbe-i ahzân", "dürr-i meknûn-ı kulzüm-i ma'ârif",

SIRA SİZDE 3

a) Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını öğreniniz. Metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların cinslerini söyleyiniz.

سلیمنامه‌ٔ دن
باشلایش

افلاکدن او دم که پیام قدر کلور
کوش جهانه ولوله‌ٔ بال و پر کلور

رایاتنك علملری اوستنده اوچمغه
سیمرغ فتح همچو نسیم سحر کلور

دور فتوحی صور سرافیل مژده لر
حقدن نظام عالمه مأمور ار کلور

خاقان که آت سورونجه بر اقلیم دشمنه
پیش و پسنده محشر تیغ و تبر کلور

ابواب روضه‌ٔ نبویدن فرشتگان
جبریلی کوردیلر نیجه دمدر کیدر کلور

أی غاصب دیار عرب بکله وقتکی
أول جزای سلطنت سرخ سر کلور

درك ایتدیلر که مرقد پاك محمده
روح القدسله عرش خدادن خبر کلور

قاچ فاتح زمان کورن ایران زمین بوکون
کورسون کیمکله هانکی جیوش ظفر کلور

روی زمینی تابع فرمانی قیلمغه
سلطان سلیم خان کبی بر شیر نر کلور

تکبیرلرله خلقه عیان اولدی طوغلر
صحرای اسکداره روان اولدی طوغلر

یحیی کمال

b) Aşağıdaki kelimelerin cinslerini ve anlamlarını yazınız.

افلاك **eflâk,** فتوح **fütûh,** ابواب **ebvâb,** فرشتکان **firiştegân,** رایات **râyât,** جیوش **cüyûş**

c) Aşağıdaki kelimelerin cinslerini ve vezinlerini yazınız.

ولوله **velvele,** دور **devr,** صور **sûr,** حق **hakk,** نظام **nizâm,** مأمور **me'mûr,** درك **derk,** مرقد **merkad,** خبر **haber,** تابع **tâbi',** محشر **mahşer,** غاصب **gāsıb,** تکبیر **tekbîr,** عیان **iyân**

Beş ve Altı Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar

Osmanlı Türkçesinde yer yer beş, altı, hatta yedi kelimeyle kurulmuş tamlamalara da rastlanır. Ancak bunlar beliğ ve fasih kabul edilmedikleri için az kullanılmışlardır. Bu tamlamalarda da sıfat olan kelimeler daima kendisinden önceki kelimeyi niteleyerek onunla bir tamlama teşkil etmek üzere sondan öne doğru gruplar oluşturarak birbirlerini tamlarlar. Gramer olarak mümkün olmakla birlikte ilk kelime dışında, dört, beş, altı... kelimenin sıfat olduğu tamlamalarla pek karşılaşılmaz. Yine imkân dâhilinde olan bu durum dışında, çok kelimeli tamlamaların bütünü, isim tamlaması olarak karşımıza çıkar.

Aşağıdaki tamlamayı oluşturan kelimelerin birbirlerine bağlanış şekillerini inceleyelim:

خدا بیت دل‌آرای رخسار مشاهدهٔ

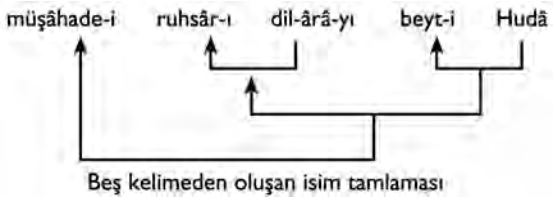

Burada açıkça görülmektedir ki, öncelikle *beyt-i Hudâ* ve *ruhsâr-ı dil-ârâ* kendi aralarında tamlama oluşturmaktadırlar. *Dil-ârâ* kelimesi sıfat olduğu için kendisinden sonrakine bağlanamaz, kendisinden öncekini niteleyebilir. *beyt-i Huda* isim tamlaması, *ruhsâr-ı dil-ârâ* ise sıfat tamlamasıdır. İkisi de dil bilgisi açısından isim değerindedirler. Bunlar kendi aralarında bir isim tamlaması kurarlar: *beyt-i Hudâ* tamlayan, *ruhsâr-ı dil-ârâ* tamlanan olur: Türkçe yapıya çevirirsek: *Beyt-i Hudâ'nın ruhsar-ı dil-ârâsı*. Bu kelime grubu bir isim tamlaması olup yine *isim* değerindedir ve tamlayan olarak *müşâhade* kelimesini tamlar ve sonuçta ortaya bir isim tamlaması çıkar:

Beyt-i Hudânın ruhsâr-ı dil-ârâsının müşâhadesi.

Şimdi aşağıdaki tamlamayı inceleyelim:

غیبیه سنوحات ستان شکر لهجهٔ پاك طوطئ

tûtî-i pâk-lehçe-i şekeristân-ı sünûhât-ı gaybiyye

Burada sayı olarak altı kelime olsa da, *pâk-lehçe* Farsça yapılı bir birleşik sıfat olup tek kelime değerindedir. Bu gibi birleşik sıfatların kuruluşlarını önceki ünitelerde öğrenmiştik. Tamlamalarda kullanılışları üzerinde önümüzdeki ünitelerde daha ayrıntılı olarak duracağız. Birleşik sıfatlar da basit sıfatlar gibi kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece *tûtî-i pâk-lehçe* bir sıfat tamlaması olur. Bu sıfat tamlaması, asıl tamlamanın tamlayanı değerindedir.

Şimdi diğer kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerine geçelim: Bunların içinde sadece sondaki kelime sıfat değerinde olduğundan birbirlerine sırasıyla bağlanarak tamlamalar teşkil ederler: *sünûhât-ı gaybiyye* sıfat tamlaması olup *şekeristân* kelimesini tamlar. *şekeristân-ı* (tn) *sünûhât-ı gaybiyye* (ty). Bu kelime grubu ise daha önce tespit etmiş olduğumuz *tûtî-i pâk-lehçe* kelimesinin tamlayanıdır. Tamlayan kelime bir isim tamlaması, tamlanan ise sıfat tamlamasıdır. Her iki grup da isim değerinde olduğundan tamlamanın bütünü bir isim tamlaması olarak karşımıza çıkar:

Beş, altı veya yedi kelimeden oluşan tamlamalarda kelimelerin ilişkilerini bu şekilde belirleyip, anlamlarını buna göre tayin edebiliriz:

Gaybiyye (gaybî) sünûhât şekeristân pâk-lehce tûtî
Gaybla ilgili söylenceler şekeristanının temiz konuşmalı tuti kuşu

Aşağıdaki tamlamalar çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalara örnektir. Bunların yapılarını öğrendiğimiz yolla tahlil edebilirsiniz. Önce kelimelerin sıralarını Türkçe yapıya göre değiştirip, isim tamlaması olanlarını uygun eklerle bağlayınız.

"âsâr-ı imârât-ı belde-i Mekke-i Muazzama", "gedâ-yı kûşe-i rahmet-i hazret-i Ganî", "terk-i taht-ı revân-ı çiharpâye-i beden", "şinâver-i emvâc-ı sutûr-ı bahr-i kadîm-i Yezdânî", "nemîka-i kalem-i gevher-bâr-ı hazret-i Haydar-ı Kerrâr" "şikest-i seng-i ta'ne-i âgâhân-ı vâdî-i 'irfân", "miyâne-i küttâb-ı dîvân-ı hümâyûn-ı celîlü'l-'unvân", "emîr-i dilîr-i rahş-süvâr-ı rezmgâh-ı sühân", "Hadîka-i bihişt-nümûn-ı medâyih-i zât-ı hümâyûn", "mısbâh-ı envâr-ı envâ'-ı 'atiyye-i İlâhî"...

SIRA SİZDE 4

Aşağıdaki metin Cevdet Paşa'nın Tarih'inden alınmıştır. Cevdet Paşa, burada tarih ilminin ne olduğuna, tarih kitaplarında nasıl bir dil ve üslûp kullanılması gerektiğine dair görüşlerini bildirmektedir. Biz bu metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların izafet kesrelerini kaldırdık. Şimdi siz önce metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri öğreniniz, sonra da hangi kelimelerin birbiriyle tamlama teşkil etmesi gerektiğini bularak metni yeniden yazınız.

"İlm tarihten garaz aslî vukū'âtın sıdk ve kizbine ve esbâb hakîkiyyesine vukūf ile mûcib teyakkuz ve intibâh olacak ma'lûmât iktisâbından ibaret olmağın, müverrihin vazife zimmeti, fâide haber verecek ve medâr ibret olabilecek vekayi'in esbâb sahîhasını tetebbu' edip de herkesin anlayabileceği vechile selis ve münakkah olarak ifade etmektir. Yoksa tekellüfât münşiyâne ile ibrâz fazl ve hüner eylemek veyahud jurnal yollu rûzmerre vukū'atı söylemek değildir. Amma bazı eslâfın belîğâne ve münşiyâne yazdıkları âsâr mergūbenin illet gāiyesi fâide târihiyye olmayıp belki fenn inşâya bir hizmettir.

İşte tahrîr ve te'lîfine mübâderet eylediğimiz kitâbdan garaz, fâide târihiyye olmakla, tekellüfât münşiyâneden sarf nazar olunarak fâide haber verecek vekāyi'in tashîh ve tenkîhine gayret olunup deydene kadîme Devlet Aliyye'den olan vukū'ât âdiyye tahrîriyle teksîr sevâddan mücânebet olunur."

(Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, I, s. 14 : *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* I, 1988, 171).

FARSÇA YAPILI TAMLAMALARDA UYUM

Arap dilbilgisinde, Türkçede olmadığı şekilde, tamlamayı kuran kelimeler arasında sayı ve cins bakımından uyum aranır. Arapça kelimelerin Farsça tamlama kuruluşunda yer almaları hâlinde de aynı uyum gözetilir. Osmanlı Türkçesindeki örneklerde Arapça kelimelerle kurulan Farsça yapılı tamlamalarda bazı istisnaları olmakla birlikte söz konusu olan cinsiyet ve sayı uyumuna bağlı kalınmıştır. Buna göre, sıfat tamlamasında şu uyumlar aranır:

- Tamlanan tekil ve eril ise sıfat da tekil ve eril olur:

مؤمن كامل	دين مبين
mü'min-i kâmil	dîn-i mübîn

- Tamlanan tekil ve dişil olursa sıfat ه ile dişil yapılır:

وقعهٔ مؤثره	حادثهٔ مؤسفه	بلدهٔ طيبه	حكايهٔ غريبه
vak'a-i mü'essire	hâdise-i mü'essife	belde-i tayyibe	hikâye-i garîbe

- Tamlanan +ât eki ile çokluk veya vezne bağlı çokluk (cem'-i mükesser) olursa sıfat ه ile dişil yapılır:

شعرا ی عثمانیه	ممالك اسلامیه	روایات قدیمه
şu'arâ-yı Osmâniyye	memâlik-i İslâmiyye	rivâyât-ı kadîme

- Tamlanan çoğul olduğu durumda sıfat da çoğul olabilir:

وزرا ی فهام	علما ی کرام
vüzerâ-yı fihâm	ulemâ-yı kirâm

- Tamlanan +în ekiyle çokluk yapılmışsa sıfat da aynı eki alır:

مصنفین متأخرین	مورخین محققین
musannifîn-i müte'ahhirîn	müverrihîn-i muhakkikîn

- Tamlanan tesniye (ikili) hâlinde ise sıfat da tesniye hâline getirilir:
  حرمین محترمین Haremeyn-i muhteremeyn "İki muhterem Harem" (Mekke ve Medine); زاویتان متقابلتان zâviyetân-ı mütekâbiletân "karşıt zıt açılar"; دولتین علیتین devleteyn-i aliyyeteyn "iki yüce devlet"

Özet

AMAÇ 1 *Farsça İsim ve Sıfat Tamlamalarının Yapılarını Tanımak.*

Türkçe isim ve sıfat tamlamasının tam tersine olarak Farsça tamlamada tamlanan unsur (**tn**) başta bulunur, tamlayan da onun arkasından sıralanır. Farsça yapılı tamlamaların isim veya sıfat tamlaması olduğunu yalnızca tamlayan (**ty**) unsurun cinsinden anlarız. Kısaca söylemek gerekirse, tamlayan isimse tamlama isim tamlaması; tamlayan sıfatsa, sıfat tamlamasıdır. Farsçada isim vew sıfat tamlamasını diğer kelime gruplarından ayırt etmemizi sağlayan izafet esresi denilen morfolojik şekildir. Bu, tamlanan kelimenin son ünsüzünün esreli okunması demektir. İzafet esresi, ünsüzle biten kelimelerde yazılmaz, sadece okunur: باب بيت → bâb-ı beyt "evin kapısı". Farsça yapılı tamlamada baştaki kelime, yani tamlanan ünlü ile bitiyorsa işimiz daha kolaydır. Bu durumda izafet esresi hemze "ء" veya ye "ی" harfi ile mutlaka gösterilir. Tamlanan kelime /a/ veya /e/ okunan güzel he "ه" ile bitiyorsa sondaki güzel he'nin üstüne hemze işareti konur: دیدهٔ کریان → dîde-i giryân. Tamlanan kelime /î/ okunan "ی" ile bitiyorsa izafet esresi yine hemze "ء" ile gösterilir: کشتیٔ نوح → keştî-i Nûh. Tamlanan kelime /â/ okunan elif "ا" ve /û/ okunan vav "و" ile bitiyorsa izafet esresi yerine ye "ی" yazılır izafet esresi –yı biçiminde okunur: علمای اسلامیه → ulemâ-yı İslâmiyye; ترازوی عدالت → terâzû-yı adâlet. Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun her zaman tamlanan (tn) ve tamlayan (ty) olmak üzere iki unsur vardır. Birden fazla kelimeyle kurulmuş isim tamlamalarında tamlayan veya tamlanan ayrı bir tamlama teşkil etmiş olabilir. Bu yeni oluşan tamlama da dilbilgisel olarak isim hükmünde olur.

AMAÇ 2 *Üçten Fazla Kelimeyle Kurulan Farsça Tamlamaların Türkçe Sırasını Belirlemek.*

Dört kelimeyle kurulmuş tamlamalarda kelimeler birbirleriyle aşağıda gösterilen şekilde gramatikal ilişki içinde bulunarak anlamı oluştururlar: **a)** Hiçbir kelimenin sıfat olmadığı veya sadece son kelimenin sıfat olduğu tamlamalarda kelimeler sondan öne doğru isim tamlamaları oluşturarak birbirine bağlanırlar. "Şevk-i müşâhede-i ravza-i mutahhara" örneğinde öncelikle *Ravza-i mutahhara* tamlaması söz konusudur. Bu sıfat tamlaması isim değerinde olup *müşâhade* kelimesiyle tamlama kurar: *müşâhade-i* **(tn)** *Ravza-i mutahhara* **(ty)**. Artık bu tamlama bir isim tamlamasıdır. Bu üç kelimelik isim tamlaması tamlayan olarak şevk kelimesini tamlar ve ortaya dört kelimeden oluşan Farsça bir isim tamlaması çıkar: *şevk-i* **(tn)** *müşâhade-i Ravza-i mutahhara* **(ty)**. Bu tamlamanın Türkçe sırası ise şöyledir: Ravza-i mutahhara (Hz. Peygamberin kabrini)-**nın** müşahede-**si-nin** şevk-**i. b)** Üçten fazla kelimeyle kurulan bazı tamlamalarda daha önce belirtildiği gibi sıralı bir ilgi bulunmayabilir. "Pây-mâl-i leşker-i cân-sûz-ı hicr" örneğinde ilk tamlama *leşker-i* **(tn)** *cân-sûz* **(ty)**'dur. *Cân-sûz* kelimesi sıfat olarak kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece ortaya çıkan *leşker-i cân-sûz,* bir sıfat tamlamasıdır ve dilbilgisel olarak isim değerindedir. *Hicr* kelimesi bu grubu tamlar ve ortaya üç kelimelik bir isim tamlaması çıkar: *leşker-i cân-sûz-ı* **(tn)** *hicr* **(ty)**. Son olarak üç kelimelik bu isim tamlaması tamlayan olarak *pây-mâl* kelimesini tamlamakta ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmak¬tadır: *pây-mâl-i* **(tn)** *leşker-i cân-sûz-ı hicr* **(ty)**. Tamlamanın Türkçe sırası ise şöyledir: Ayrılık-**ın** can yakıcı asker-**i-nin** ayakları altında ezilmiş (olan)-**ı. c)** İkinci ve dördün¬cü kelimelerin sıfat olması durumunda iki ayrı sıfat tamlaması teşekkül eder. İsim değerinde olan bu tamlamalar ise tamlanan ve tamlayan olarak isim tamlaması kurarlar. "habîb-i nâzende-i hâlık-ı yektâ" tamlamasına bakalım: Burada *Hâlık-ı* **(tn)** *yektâ* **(ty)** ve *Habîb-i* **(tn)** *nâzenîn* **(ty)** tamlamaları ayrı ayrı kurulmuştur. Bunların ikisi de sıfat tamlaması olup isim değerindedir. *Hâlık-ı yektâ* grubu tamlayan olarak birinci grubu tamlar ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmış olur:

Habîb-i nâzende-i **(tn)** *Hâlık-ı yektâ* **(ty)** (Bir (olan) Yaratıcı-**nın** nazlı sevgili-**si**). **d)** İlk kelimenin dışındaki kelimeler sıfat ise, tıpkı üç kelimelik tamlamalarda olduğu gibi, sonradan gelen sıfatlar mevsuf olan birinci kelimeyi ayrı ayrı nitelerler; bu durumda ortaya çok sıfatlı bir sıfat tamlaması çıkmış olur. "Zülf-i siyâh-ı ham-be-ham-ı anber-sây" tamlama¬sında *zülf* dışındaki kelimeler sıfat değerindedirler ve ayrı ayrı *zülf* kelimesini nitelemektedirler. Bu gibi tamlamalarda izafet kesreleri "ve" bağlacı anlamını taşır. Osmanlı Türkçesinde yer yer beş, altı, hatta yedi kelimeyle kurulmuş tamlama¬lara da rastlanır. Ancak bunlar beliğ ve fasih kabul edilmedikleri için az kullanıl-mış-

lardır. Bu tamlamalarda da sıfat olan kelimeler daima kendisinden önceki keli-meyi niteleyerek onunla bir tamlama teşkil etmek üzere sondan öne doğru gruplar oluşturarak birbirlerini tamlarlar. Gramer olarak mümkün olmakla birlikte ilk kelime dışında, dört, beş, altı... kelimenin sıfat olduğu tamlamalarla pek karşılaşılmaz. Yine imkân dâhilinde olan bu durum dışında, çok kelimeli tamlama-ların bütünü, isim tamlaması olarak karşı-mıza çıkar.

AMAÇ 3

Farsça Tamlamalarda Tamlanan ve Tamla-yan Arasındaki Sayı ve Cinsiyet Uyumunu Ayırt Etmek.

Arap dilbilgisinde, Türkçede olmadığı şekil-de, tamlamayı kuran kelimeler arasın¬da sayı ve cins bakımından uyum aranır. Arapça kelimelerin Farsça tamlama kuruluşunda yer almaları hâlinde de aynı uyum gözetilir. Osmanlı Türkçesindeki örneklerde Arapça kelimelerle kurulan Farsça yapılı tamlama-larda bazı istisnaları olmakla birlikte söz konusu olan cinsiyet ve sayı uyumuna bağlı kalınmıştır. Buna göre, sıfat tamlamasında şu uyumlar aranır: **1)** Tamlanan tekil ve eril ise sıfat da tekil ve eril olur: دين مبين dîn-i mübîn. **2)** Tamlanan tekil ve dişil olursa sıfat ه ile dişil yapılır: حكايهء غريبه hikâye-i garîbe. **3)** Tamlanan +ât eki ile çokluk veya vezne bağlı çokluk (cem'-i mükesser) olursa sıfat ه ile dişil yapılır: شعراى عثمانيه şu'arâ-yı Osmâniyye. **4)** Tamlanan çoğul olduğu durumda sıfat da çoğul olabilir: وزراى فهام vüzerâ-yı fihâm. **5)** Tamlanan +în ekiyle çokluk yapılmışsa sıfat da aynı eki alır: مصنفين متأخرين musannifîn-i müteahhirîn. **6)** Tamlanan tesniye (ikili) hâlinde ise sıfat da tesniye hâline getirilir: حرمين محترمين Haremeyn-i muhteremeyn

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Farsça sıfat tamlamasıdır?

a. معنای شعر
b. دل بیتاب
c. باب بیت
d. خانهٔ پدر
e. کشتیٔ نوح

2. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi izafet esresinin gösterilmesi bakımından farklıdır?

a. صبیٔ ذکی
b. مثنویٔ مولانا
c. اهالیٔ روم
d. شهر استانبول
e. دیدهٔ کریان

3. İzafet esresi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

a. İzafet esresi iki kelime arasında tamlama ilgisi olduğunu gösterir.
b. Tamlanan kelime ünsüz harfle bitiyorsa izafet esresi gösterilmez.
c. Tamlanan kelime /û/ okunan vav ile bitiyorsa izafet esresi ye "ی" ile gösterilir.
d. Tamlanan kelime /a/ veya /e/ okunan güzel he ile bitiyorsa izafet esresi hemze ile gösterilir.
e. Tamlanan kelime /â/ okunan elif ile bitiyorsa izafet esresi hemze ile gösterilir.

4. "dil murgunun âşiyânı" şeklindeki Türkçe tamlamanın aynı kelimelerle Farsça yapılı şekli aşağıdakilerden hangisidir?

a. آشیان دل مرغ
b. دل مرغ آشیان
c. آشیان مرغ دل
d. مرغ دل آشیان
e. دل آشیان مرغ

5. "شوق مشاهدهٔ روضهٔ مطهره" tamlaması ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

a. "şevk-i müşâhede" kısmı tamamlanandır.
b. "ravza-i mutahhara" "müşâhede" kelimesinin tamlayanıdır.
c. "ravza-i mutahhara" Hz. Muhammed'in mezarı anlamındadır.
d. Tamlama Türkçe söz dizimine göre "ravza-i mutahhara-nın müşâhede-sinin şevk-i" şeklinde sıralanır.
e. "şevk-i" kısmı "müşâhede-i ravza-i mutahhara"nın tamlananıdır.

6. "آفتاب عالم تاب سلطنت عثمانیه" tamlaması ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

a. "âlem-tâb-ı saltanat" kısmı tamlamanın tamlayanıdır.
b. "âfitâb-ı âlem-tâb" kısmı yapı bakımın-dan bir sıfat tamlamasıdır.
c. "saltanat-ı Osmâniyye" kısmı tamlama-nın tamlananıdır.
d. Tamlamanın Türkçe kurallara göre sıralanışı "Osman-lı saltanat-ının güneş-i âlem-tâb (dır)" biçimindedir
e. "saltanat-ı Osmâniyye" kısmı yapı bakımından bir isim tamlamasıdır.

7. "نمیقهٔ قلم کوهربار حضرت حیدر کرار" tamlaması ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

a. Tamlamanın okunuşu "nemîka-i kalem-i gevher-bâr-ı Hazret-i Haydar-ı Kerrâr"dır.
b. "nemîka-i kalem-i gevher-bâr" kısmının Türkçe sıralanışı "gevher-bâr kalem-in nemîka-sı" şeklindedir.
c. "kalem-i gevher-bâr" kısmı Farsça yapılı bir sıfat tamlamasıdır.
d. "nemîka-i kalem" tamlamanın tamlaya-nıdır.
e. "nemîka-i kalem" kısmı Farsça yapılı bir isim tamlamasıdır.

8. Aşağıdaki tamlamaların hangisinde eril ve tekil uyumsuzluğu vardır?

a. دین مبین
b. حکایهء غریب
c. شاعر ماهر
d. باب عالی
e. سیف مسلول

9. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi "Tamamlanan tekil ve dişil olursa sıfat tekil ve dişil olur." kuralına uyar?

a. حادثهء مؤسفه
b. مؤمن کامل
c. صبئ ذکی
d. عالم خیال
e. حرمین محترمین

10. Aşağıdaki tamlamalardan hangisi "Tamam¬lanan çoğul olursa tamlanan da çoğul olabilir." kuralına uymaz?

a. مصنفین متأخرین
b. وزرا ی فهام
c. علما ی کرام
d. مورخین محققین
e. ممالك اسلامیه

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümünü yeniden okuyunuz.
2. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümü yeniden okuyunuz.
4. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Tamlama" bölümünü yeniden okuyunuz.
5. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar" kısmını yeniden okuyunuz.
6. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dört Kelimeyle Kurulmuş Tamlamalar" kısmını yeniden okuyunuz.
7.d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Beş ve Altı Kelimeden Oluşan Farsça Tamlamalar" kısmını yeniden okuyunuz.
8. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı Tamlamalarda Uyum" bölümünü yeniden okuyunuz.
9. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı Tamlamalarda Uyum" bölümünü yeniden okuyunuz.
10. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı Tamlamalarda Uyum" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

دولت عثمانیه Devlet-i Osmâniyye, دیوان عالی dîvân-ı âlî, دیون عمومیه duyûn-ı umûmiyye, لسان عثمانی lisân-ı Osmânî, حکومت علیه hükûmet-i aliyye.

Sıra Sizde 2

درد عشق derd-i aşk, دین اسلام dîn-i İslâm, علمای اسلامیه ulemâ-yı İslâmiyye, مکتب طبیه mekteb-i tıbbiyye, شعرای عثمانیه şu'arâ-yı Osmâniyye, هیئت وکلا hey'et-i vükelâ, آهوی ختن âhû-yı Hoten, طوفان نوح tûfân-ı Nûh, غمزهٔ خونریز gamze-i hûn-rîz.

Sıra Sizde 3

Eflâkden o dem ki peyâm-ı kader gelir
Gûş-ı cihâna velvele-i bâl ü per gelir

Devr-i fütûhu sûr-ı Sırâfîl müjdeler
Hak'dan nizâm-ı âleme me'mûr er gelir

Ebvâb-ı ravza-i Nebevî'den firiştegân
Cibrîl'i gördüler nice demdir gider gelir
Derk etdiler ki merkad-i pâk-i Muhammed'e
Rûhü'l-kudüsle arş-ı Hüdâ'dan haber gelir

Rûy-ı zemîni tâbi'-i fermânı kılmağa
Sultân Selîm Han gibi bir şîr-i ner gelir

Râyâtının alemleri üstünde uçmağa
Sîmurg-ı feth hem-çü nesîm-i seher gelir

Hakan ki at sürünce bir iklîm-i düşmene
Pîş ü pesinde mahşer-i tîğ ü teber gelir

Ey gâsıb-ı diyâr-ı Arab bekle vaktini
Evvel cezâ-yı saltanat-ı sürh-ser gelir

Kaç fâtih-i zaman gören Îran-zemin bugün
Görsün kiminle hangi cüyûş-ı zafer gelir

Tekbîrlerle halka ıyân oldu tûğlar
Sahrâ-yı Üsküdâr'a revân oldu tûğlar

Yahya Kemal

Metinde Geçen Farsça Yapılı Tamlamalar ve Cinsleri: peyâm-ı kader - isim tamlaması, gûş-ı cihân – isim tamlaması, velvele-i bâl ü per – isim tamlaması, devr-i fütûh – isim tamlaması, sûr-ı Sirâfîl – isim tamlaması, nizâm-ı âlem – isim tamlaması, ebvâb-ı ravza-i Nebevî – isim tamlaması, merkad-i pâk-i Muhammed – isim tamlaması, arş-ı Hüdâ – isim tamlaması, rûy-ı zemîn – isim tamlaması, tâbi'-i fermân – isim tamlaması, şîr-i ner – sıfat tamlaması, sîmurg-ı feth – isim tamlaması, nesîm-i seher – isim tamlaması, iklîm-i düşmen – isim tamlaması, mahşer-i tîğ ü teber – isim tamlaması, gâsıb-ı diyâr-ı Arab – isim tamlaması, cezâ-yı saltanat-ı sürh-ser – isim tamlaması, cüyûş-ı zafer – isim tamlaması, sahrâ-yı Üsküdâr – isim tamlaması.

b) eflâk "felekler" – çoğul; fütûh "fetihler" – çoğul; ebvâb "kapılar" – çoğul; firiştegân "melekler" – çoğul; râyât "sancaklar" – çoğul; cüyûş "askerler" - çoğul.

c) ولوله velvele -masdar- vezni: fa'lele; دور devr - masdar- vezni: fa'l; صور sûr - isim- vezni: fu'l; حق hakk -masdar- vezni: fa'l; نظام nizâm -masdar- vezni: fi'âl; مأمور me'mûr –ism-i mef'ûl- vezni: mef'ûl; درك derk -masdar- vezni: fa'l; مرقد merkad –ism-i mekân- vezni: mef'al; خبر haber -masdar- vezni: fa'al; تابع tâbi' -ism-i fâ'il- vezni: fâ'il; محشر mahşer -ism-i mekân- vezni: mef'al; غاصب gāsıb -ism-i fâ'il- vezni: fâ'il; تكبير tekbîr -masdar- vezni: tef'îl; عيان ıyân -masdar- vezni: fi'âl.

Sıra Sizde 4

İlm-**i** tarihten garaz-ı aslî vukū'âtın sıdk ve kizbine ve esbâb-**ı** hakîkiyyesine vukūf ile mûcib-**i** teyakkuz ve intibâh olacak ma'lûmât iktisâbından ibaret olmağın, müverrihin vazife-**i** zimmeti, fâide-**i** haber verecek ve medâr-**ı** ibret olabilecek vekāyi'in esbâb-**ı** sahîhasını tetebbu' edip de herkesin anlayabileceği vechile selis ve münakkah olarak ifade etmektir. Yoksa tekellüfât-**ı** münşiyâne ile ibrâz-**ı** fazl ve hüner eylemek veyahud jurnal yollu rûzmerre vukū'atı söylemek değildir. Amma bazı eslâfın belîğāne ve münşiyâne yazdıkları âsâr-**ı** mergūbenin illet-**i** gāiyesi fâide-**i** târihiyye olmayıp belki fenn-**i** inşâya bir hizmettir.

İşte tahrîr ve te'lîfine mübâderet eylediğimiz kitâbdan garaz, fâide-**i** târîhiyye olmakla, tekellüfât-**ı** münşiyâneden sarf-**ı** nazar olunarak fâide-**i** haber verecek vekāyi'in tashîh ve tenkîhine gayret olunup deydene-**i** kadîme-**i** Devlet-**i** Aliyye'den olan vukū'ât-**ı** âdiyye tahrîriyle teksîr-**i** sevâddan mücânebet olunur.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının yapısını tanıyabilecek,
- Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının Türkçe söz diziminde yerini belirleyebilecek,
- Farsça birleşik isimlerin tamlamalardaki kullanışını tespit edebilecek,
- Farsça birleşik sıfatların Türkçe yardımcı fiillerle kullanımını Türkçe söz dizimine göre çözümleyebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İsim Tamlaması
- Sıfat Tamlaması
- Söz Dizimi
- Cümle Ögesi
- Birleşik Kelime
- Birleşik Sıfat
- Yardımcı Fiil

İçindekiler

Osmanlı Türkçesi Grameri II

Farsça Tamlama ve Birleşik Kelimelerin Türkçe Söz Diziminde Kullanımı

- GİRİŞ
- FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARININ TÜRKÇE SÖZ DİZİMİNDE KULLANILMASI
- FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELERİN TAMLAMALARDA KULLANILIŞI

Farsça Tamlama ve Birleşik Kelimelerin Türkçe Söz Diziminde Kullanımı

FARSÇA YAPILI İSİM VE SIFAT TAMLAMALARININ TÜRKÇE SÖZ DİZİMİNDE KULLANILMASI

Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamaları bilhassa tamlanan unsurun niteliğine göre farklılıklar gösterirler. Bu yapılara göre Türkçe söz dizimindeki görevleri de değişik olabilir. Türkçe ek, edat ve yardımcı fiillerle birlikte kullanılmasıyla oluşan bu yapıların özelliklerinin iyi bilinmesi metinlerin doğru anlaşılması ve gerektiğinde günümüz diline aktarılması için son derece önemlidir. Bu ünitede Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının Türkçe söz diziminde kullanılışıyla ilgili önemli ve belli başlı yapı özelliklerini öğreneceğiz. Arapça yapılı isim ve sıfat tamlamaları Osmanlı Türkçesinde gayet az kullanılmış olup Türkçe söz dizimi içinde yer alışları Farsça tamlamalardan farklı olmadıkları için ayrıca üzerinde fazla durmayacağız.

İsim ve sıfat tamlamaları tamlanan unsurun masdar olup olmamasına göre iki gruba ayrılır:

a. Tamlanan unsuru hareket, oluş veya kılış ifade etmeyen, yani masdar olmayan bir kelimeden oluşan tamlamalarda unsurlar birbirine geriden öne doğru başlayan bir sıra içinde bağlanarak bir bütün oluştururlar. Bu bütün Türkçe ek veya edatları alarak herhangi bir cümle unsuru gibi kullanılabilir.

ولایات مختلفه vilâyât-ı muhtelife “çeşitli vilâyetler”

Bu örnek, bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamaları varlıklar âleminde bir “şey”i gösteren isim değerindedir. Tamlama bu hâliyle uygun ekler alarak Türkçe cümlenin herhangi bir tamlayıcısı olabilir. Tamlayıcının eki, sondaki kelimeye eklenir, sondaki kelimenin ses düzenine uygun olur; ancak ek, bazı durumlarda anlam itibariyle baştaki tamlanan unsuru ilgilendiriyor görünmekle birlikte, genel olarak tamlamanın bütününe aittir:

“Bu iklîm selefde (vilâyât-ı muhtelife)+ye taksîm olunmuşdur...”

هنگام دل آرام hengâm-ı dil-ârâm “gönle hoş gelen zaman” ve **پیمانهٔ خاطر** peymâne-i hâtır “gönül kadehi” tamlamalarından birincisi sıfat, ikincisi isim tamlamasıdır. Bunlar uygun ekler alarak Türkçe söz diziminde farklı tamlayıcıları karşılayabilirler:

“... ol (hengâm-ı dil-ârâm)+da (peymâne-i hâtır)+ı leb-rîz eden...”

Örnekte görüldüğü gibi sıfat tamlaması olan grup +da ekini alarak yer tamlayıcısı, isim tamlaması olan unsur ise yükleme hâli ekini alarak nesne olmuşlardır.

Tamlamayı oluşturan unsur kaç kelimeden oluşursa oluşsun bu yapıdaki tamlamalarda tamlamanın sonundaki kelimeye eklenmiş olan ek, anlamca tamlamanın bütününe aittir:

- rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz "kıyametin ciğer yakan günü": "... (rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz)+de..."
- cây-ı mehbıt-ı envâr "nurların düştüğü yer" : "...(ol cây-ı mehbıt-ı envâr)+da defn ettiler."
- dest-yârî-i eltâf-ı Kirdigârî "Allah'ın lütuflarının yardımı": "...(dest-yârî-i eltâf-ı Kirdigârî)+ ile kal'e-i mezbûreyi nümûdâr kılıp..."
- sâye-i nihâl-i bâlâ-keş-i hurmâ "hurmanın uzun dalının gölgesi": "...(sâye-i bâlâ-keş-i hurmâ)+da vaz'-ı hıyam-ı âram olundu."

Verilen örneklerde görüldüğü gibi, tamlanan unsur masdar anlamı taşımayan bir isim olduğu zaman, tamlamanın diğer unsurları kendi anlam birliklerini oluşturarak, geriden öne doğru birbirine bağlanmakta, herhangi bir Türkçe ek veya edat bu tamlamanın son kelimesine bitiştirilmekle birlikte anlamca tamlamanın bütününe, yani bir kelime grubuna ait olmaktadır.

Farsça tamlamalara getirilen Türkçe eklerin görevi, aslında Türkçe tamlamalardakinden pek de farklı değildir. Meselâ "dolma kalem" bir kelime grubu olarak söz diziminde ek aldığında, bu ek sadece "kalem" kelimesine ait değil, bütünüyle "dolma kalem" kelimesine ait olur. "Dolma kalemin mürekkebi kalmamış." cümlesinde +In ilgi hâli eki "dolma kalem" birleşik isminin eki olmuş olur. Farsça ve Arapça tamlamalar ile birleşik kelimeler de tıpkı Türkçedeki gibi söz dizimi içinde "tek bir kelime" olarak algılanırlar ve bu sebeple gruba getirilen ek, bütünüyle tamlamanın veya birleşik kelimenin eki olur. "Sâye-i âlînizde katl-i 'âmdan kurtulduk." cümlesindeki hâl ekleri "sâye-i âlî" ve "katl-i 'âm" tamlamalarına ait olur.

Bu yapıdaki tamlamalar Türkçe bir isim tamlamasının tamlanan veya tamlayan unsurları olabilirler. Aşağıdaki Türkçe isim tamlamalarının her iki unsuru da Farsça yapılı sıfat ve isim tamlamalarıdır:

"...(Devlet-i aliyye)+mizin (bidâyet-i zuhûr)+undan beri..."
"... (Tanzîmât-ı hayriyye)+nin (menâfi'-i hâl)+ini..."
"Hürriyet, (şahsiyyet-i ameliyye)+nin (alâmet-i hâriciyye)+sidir.

b. Tamlanan unsurun masdar, yani hareket, oluş veya kılış ifade eden bir kelime olması durumunda unsurlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, her zaman geriden öne doğru gelen bir sıralanış içinde olmaz. Bu gibi tamlamalar Türkçe söz diziminde ister bir yardımcı fiille birlikte kullanılsınlar, isterse yardımcı fiil olmadan kullanılsınlar, masdarlardaki fiil anlamından dolayı, tamlamayı teşkil eden kelimeler, tamlanana, tıpkı bir cümlede olduğu gibi, çeşitli tamlayıcılar olarak katılırlar. Bundan dolayı bunları her zaman basit yapılı Türkçe isim ve sıfat tamlamaları hâlinde değil, küçük fiil grupları hâlinde anlarız. Aslî unsura bağlanan kelimelerin hangi tamlayıcıları karşıladığı tamamen masdarın çatısıyla ilgilidir. Bu kelimeler masdara *nesne, yer tamlayıcısı* veya *zaman tamlayıcısı* olarak katılabilirler. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

teslîm-i rûh eylemek

teslîm-i rûh, bir isim tamlamasıdır. *Eylemek* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuruna bağlıdır: *teslîm eylemek*. Teslîm eylemek, geçişli bir fiildir, yani nesne alır. Bundan dolayı *rûh* kelimesini bu tamlamanın nesnesi olarak değerlendirir ve Türkçe yapıya böylece çevririz: *ruhu teslim eylemek*.

gark-ı âb olmak

gark-ı âb, bir isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuru olan *gark* masdarına bağlıdır: *gark olmak* "batmak, boğulmak". *Gark olmak*, geçişsizdir, bundan dolayı *âb* kelimesini nesne değil başka bir tamlayıcı olarak değerlendiririz. Burada yer tamlayıcısı görevindedir: *âba gark olmak* "suya batmak, boğulmak".

Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, tamlanan masdar ise, diğer kelimeler masdarın, yani fiil unsurunun gerektirdiği tamlayıcılar hâlinde tamlamaya katılır ve buna göre Türkçe yapıya aktarılır:

ref'-i livâ-i tuğyân eden

ref'-i livâ-i tuğyân, Farsça yapılı isim tamlamasıdır. Türkçe *etmek* yardımcı fiiliyle kullanıldığında bu yardımcı fiil doğrudan *ref'* masdarına bağlanır: *ref' etmek* "kaldırmak". *Ref' etmek*, geçişlidir, bundan dolayı *livâ-i tuğyan* "isyân bayrağı" bu fiilin nesnesi olur: *livâ-i tuğyânı ref' etmek* "isyan bayrağını kaldırmak".

Tamlamanın diğer kelimelerinin tamlayan unsura nasıl katılacağını tespit ederken şu duruma dikkat edilmelidir. Söz konusu tamlama Türkçe söz diziminde daha büyük bir kelime grubunun içinde bulunabilir ve bazı tamlayıcıları daha önceden geçmiş olabilir. Aşağıdaki örneği inceleyelim:

"... cevâbları Re'îsü'l-küttâb Efendi tarafından sebt-i sahîfe-i dikkat... olunup..."

sebt-i sahîfe-i dikkât, Farsça isim tamlamasıdır. Bu tamlama, uzunca bir cümlede *olunmak* yardımcı fiiline bağlanır: *sebt olunmak* "yazılmak, kaydedilmek". *Sebt olunmak*, geçişli olup bir nesne gerekir. Oysa *sebt-i sahîfe-i dikkat* tamlamasındaki diğer unsurlar, yani *sahîfe-i dikkat*, bu fiilin nesnesi değil, yer tamlayıcısıdır: "dikkat sayfasına sebt olunup". Bu fiilin nesnesi cümlede daha önce geçmiş olan... "cevâbları" kelimesidir.

"âb-ı Nîl... gabrâ-yı Kahire'yi mestûr-ı dâmen-i himmet ettiği..."

mestûr-ı dâmen-i himmet, Farsça isim tamlamasıdır; *etmek* yardımcı fiili bu tamlamayla birlikte kullanıldığında, doğrudan *mestûr* masdarına bağlanır: *mestûr etmek* "örtmek". Bu fiil geçişli olup, nesnesi cümlede daha önce geçmiştir; bu yüzden diğer kelimeler burada zarf tamlayıcısı görevindedir: "... *dâmen-i himmet ile mestûr ettiği* "himmet eteğiyle örttüğü".

Söz konusu masdar, Farsça da olabilir: "pesendîde-i âlem oldu." *pesendîde-i âlem*, Farsça isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili *pesendîde* "beğenilmiş" masdarına bağlanır: *pesendîde olmak* "beğenilmek". Tamlamanın diğer unsuru olan *âlem* kelimesi bu fiil grubunun zarf tamlayıcısıdır: "Herkes tarafından/herkesçe beğenildi."

Aşağıdaki kelime gruplarını okuyunuz, bu grupların yapısını tahlil ediniz.

SIRA SİZDE 1

– شهر جلیل القدر – قدیم الایام – لازم الاستغفار – مجلس بمجلس – کاه و بی کاه – علی السحر

FARSÇA BİRLEŞİK KELİMELERİN TAMLAMALARDA KULLANILIŞI

Farsça birleşik kelimelerin tamlamalarda kullanılışlarından söz ederken bilhassa iki yapı üzerinde durmak gerekir. Bunlardan birincisi birleşik isimler, ikincisi birleşik sıfatlardır.

Birleşik İsimlerin Kullanılışı

Farsça birleşik isimlerin kuruluşunu daha önceki ünitelerde görmüştük. *ser-asker, mihman-hâne, sâhil-sarây, gül-berg, murg-âb, İrân-zemîn, meh-tâb* yapısındaki kelimeler, birleşik isimlere örnektir. Bu yapıdaki kelimeler Osmanlı Türkçesi metinlerinde Farsça yapılı tamlamaların tamlanan (muzâf) veya tamlayan (muzâfunileyh) unsuru olabildiği gibi tek başlarına Türkçe söz diziminin herhangi bir unsuru olarak da kullanılabilirler. Bu gibi kelimelerin bir kısmı bitişik olarak yazılmakla birlikte (مهتاب meh-tâb, مرغاب murg-âb vs.) bir kısmı ayrı yazılmaktadır. Bilhassa az kullanılan kelimeler söz konusu olduğunda

bunların yanlış okunması ihtimali daima vardır. Meselâ *ser-asker* kelimesi birleşik kelime olarak bir rütbe ismidir; bunu *ser-i asker* diye okursak "askerin başı" anlamında vücut organını kastetmiş oluruz. Kimi birleşik isimlerde izafet kesreli veya izafet kesresiz okuyuşlar farklı anlamlar üretmeyebilir (*sâhib-i kemâl, sâhib-kemâl* vb.); bu durumlarda doğru okuyuş için sözlüğe bakmalıyız.

Aşağıdaki örneklerde birleşik isimler tamlanan (muzâf) olarak kullanılmıştır:

سرعسكر اوردوى همايون ser-asker-i ordu-yı hümâyûn, **سرمنْزل صفا و مروه** ser-menzil-i Safâ ve Merve, **سرخلقهٔ كرامت** ser-halka-i kerâmet, **مهمانسراى قلوب** mihmân-sarây-ı kulûb, **جامه خواب ناز** câme-hâb-ı nâz, **دست مايهٔ صفا** dest-mâye-i safâ, **قافله سالار نبوت** kāfile-sâlâr-ı nübüvvet, **كارخانهء قدرت** kâr-hâne-i kudret vs.

Birleşik isimler, tamlayan olarak da kullanılabilirler:

كوشهٔ قهوه خانه gûşe-i kahve-hâne, **مسيرهٔ كاغدخانه** mesîre-i Kâğıd-hâne, **لوازم داد و ستد** levâzım-ı dâd ü sited vs.

Birleşik Sıfatların Kullanılışı

Birleşik sıfatlar, gerek sıfat, gerekse isim değerinde olsun, söz diziminde geniş bir kullanıma sahiptir. Bu kullanım sıklığından dolayı birleşik sıfatların kullanılışlarını geniş olarak ele almalıyız. Aşağıda birleşik sıfatları yapılarına göre ele alıp tamlamalarda kullanılışlarıyla ilgili örnekler vereceğiz:

a. İki isimden oluşanlar:

İki isim yanyana gelerek birleşik sıfat oluşturabilir. Yanyana gelen iki kelime Farsça olabileceği gibi, Arapça da olabilir. Bu gibi tamlamaları Türkçede daha çok isnat grubu, sıfat tamlaması+lı kalıbı veya sıfat-fiil grubuyla karşılarız. Bilimsel çalışmalarda bu gibi yapılarda iki kelimenin arasına (-) işareti konur:

ستاره سپاه sitâre-sipâh "yıldız askerli, yıldızlar kadar çok askeri olan"

پولاد بدن pûlâd-beden "çelik bedenli"

خضرقدر Hızr-kadr "Hızır peygamber şerefli, Hızır yüceliğine sahip"

نصرت شعار nusret-şi'âr "zafer şiarlı, daima zafer kazanan"

ظفر رهبر zafer-reh-ber "zafer rehberli, rehberi zafer olan"

بهرام اقدام Behrâm-ikdâm "Behram gayretli, gayreti Behram gibi olan"

هما لانه hümâ-lâne "Hüma kuşunun yuvası olan"

b. Bir sıfat ile bir isimden oluşanlar:

Bu gibi birleşik sıfatlarda önce sıfat sonra isim gelir. Bu tamlamaları aynı sırayla (sıfat tamlaması)+lı kalıbında Türkçeye çevirmek mümkündür:

آسوده حال âsûde-hâl "âsûde hâlli"

بد نهاد bed-nihâd "kötü huylu, kötü yaratılışlı"

نيك نام nîk-nâm "iyi adlı"

روشن ضمير rûşen-zamîr "aydınlık gönüllü"

عالى همت âlî-himmet "yüce himmetli"

عاليشان âlî-şân "yüce şanlı"

c. Bir isim ile bir sıfat-fiilden oluşanlar:

Farsça fiillerin geçmiş zaman gövdelerinden yapılan ism-i mef'ûller ve fiillerin ism-i fâ'il anlamı taşıyan emir gövdeleri, yani Farsça sıfat-fiillerle yapılan kelimeler, birleşik sıfat yapımında sıklıkla kullanılırlar. Bunları Türkçede -an/-en (gelen, bakan, koşan vs.) veya -mış/-miş (gelmiş, ölmüş, görmüş, düşmüş vs.) sıfat-fiil ekleriyle yapılan fiil gruplarıyla karşılayabiliriz:

عالم آرا âlem-ârâ "alemi süsleyen"

جهان پیرا cihân-pîrâ "cihanı bezeyen"

دلفریب dil-firîb "gönül aldatan"

خون بار hûn-bâr "kan yağdıran, kan döken"

عبرتنما ibret-nümâ "ibret gösteren"

صفشکن saf-şiken "saf kıran, saf bozan"

کشورکشا kişver-güşâ "ülke açan, fetheden"

حیرتبخش hayret-bahş "hayret veren"

صف بسته saf-beste "saf bağlamış, saf tutmuş"

زانوزده zânû-zede "diz koymuş, diz çökmüş"

رخصت یافته ruhsât-yâfte "ruhsat bulmuş, izin almış" (ruhsat-yâfte-i gül-geşt-i çemenzâr-ı ferâdis)

سرافراخته ser-efrâhte "baş uzatmış, uzamış" (serv-i ser-efrâhte-i bostân-ı iftihâr)

- Yukarıda yapılarına göre örneklerini verdiğimiz birleşik sıfatlar, sık sık, Farsça sıfat tamlamasında sıfat olarak kullanılırlar. Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, bir birleşik sıfatın Farsça yapılı bir tamlamada daima kendisinden önceki kelimeyi nitelediği unutulmamalıdır:

اسکندر خضر قدر İskender-i Hızr-kadr "Hızır yüceliğinde olan İskender"

ایام فرخنده انجام eyyâm-ı ferruh-encâm "sonu uğurlu günler"

باب سعادت مآب Bâb-ı sa'âdet-me'âb "mutluluğun sığınağı olan Kapı"

پادشاه عالمپناه pâdişâh-ı âlem-penâh "âlemin koruyucusu olan Padişah"

پادشاه کردون وقار pâdişâh-ı gerdûn-vakâr "felek vakarlı Padişah"

تاج هما لانه tâc-ı hümâ-lâne "Hüma kuşunun yuvası olan tâc"

حسن عالم بها hüsn-i âlem-behâ "âlem kıymetinde olan güzellik"

خاقان بهرام اقدام Hâkan-ı Behram-ikdâm "Behram gayretli Hakan"

رای عالم آرا rây-ı âlem-ârâ "âlemi süsleyen fikir" "...çehre-i zamân nûr-ı rây-ı âlem-ârâyile münevver ü rûşen olup..."

رجال دولت ابد قیام ricâl-i devlet-i ebed-kıyâm "sonsuza kadar ayakta olan devletin yöneticileri"

زیب دلفریب zîb-i dil-firîb "gönül aldatan süs" "...mâh-ı râyet-i nûr-güsteri zîb-i dil-firîb gösterüp zemîn-i memlekete âsumân ziynetin verdi."

سال فرخنده فال sâl-i ferhunde-fâl "falı kutlu yıl"

سردار عالیشان serdâr-ı âlî-şân "şanı yüce serdar"

سلطان آسمان احتشام sultân-ı âsumân-ihtişâm "felek gibi ihtişamlı sultan"

سنان خون بار sinân-ı hûn-bâr "kan yağdıran mızrak"

شهریار کشورکشا şehriyâr-ı kişver-güşâ "ülkeler fetheden hükümdar"

عدل جهان پیرا adl-i cihân-pîra "cihanı bezeyen adalet" "...arsa-i devrân nûr-ı adl-i cihân-pîrâyile tâze gülşen oldu."

عساکر فرخنده مآثر asâkir-i ferhunde-me'âsir "izleri kutlu askerler"

لشکر انجم شمار leşker-i encüm-şümâr "sayıları yıldızlar kadar olan ordu"

لشکر ظفر رهبر leşker-i zafer-rehber "rehberi zafer olan ordu"

SIRA SİZDE 2

Aşağıdaki metni Arap harfleri ile yazınız, metinde geçen bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını öğreniniz, metinde geçen Farsça birleşik sıfatları belirleyiniz.

Üngürüs-ı Menhûsuñ Ceyş-i Bed-kîşi Tahtalu Nâm Kasabaya Akın Saldığını, Ol Kişverde Olan Leşker-i İslâm Hâzır Bulunup Gelen Kâfiri Ele Aldığını Beyân Eyler

Mezkûr bed-nihâdlar ki Belgrad öñünden berü yakaya geçdiler, leşker-i cerrârdan ol havâlîyi hâlî göricek ılgar seçdiler; on biñden ziyâde pûlâd-beden, ehremen-nijâd horyâd u âğın yarağın görüp yörüdi, ol bahr-ı revânuñ efvâc-ı bî-kerânı emvâc-ı âhenînle rûy-ı zemîni bürüdü. Ol pür-sitîz hınzîrlaruñ ki hançer-i tîzden dendânı vardı, ellerindeki nîzeden gezdikleri yerler ormana dönerdi. Dıraht-ı çam gibi saht-endâm bed-fercâmlar çengelistân-ı cenge ki girdiler, kenâr-ı diyâr-ı İslâm'da Tahtalu demekle meşhûr kasabaya irdiler. Ol kenârda sipehsâlâr-ı ceng ve ol kûhsârda peleng-i tîz-çeng yok tevehhüm etdiler; ol şehri serhengden ve ol nehri nehengden hâlî i'tikâd edüp üzerine hümm etdiler.

Mezkûr kürenüñ hod leşker-i cerrârı düşmen-i bed-girdâr üzerlerine varacağından haberdâr olmuşmuş; etrâf u eknâfda âgâh olan sipâhdan dahi hayli âdem cem' olup hayl ü haşemle ol diyâr dolmuşmuş. Tîğ-zen ve saf-şiken dil-âverler taraf taraf hâzır ve nâzır dururlarmış; sipâhı düşmen-i güm-râh kaçan gele, ire, ele gire deyü muntazır dururlarmış.

Hemîn ki, ol bed-girdâr la'înler gurûrla mezkûr diyâra akın saldılar, haşem-i hışmgîn kemîn-i hışm u kînden çıkup ol bî-dînleri ele aldılar. Bu şîr-gîr dilîrler ki yurdlarına kurdlar gelirken duydılar, ardlarına uydılar, ol nahcîrgâha gelen güm-râhlara tavşanlar aldırup rûbâh gibi inden ine koydılar; kuyrukların ele alup tâzîlerle yazılarda, ovalarda kova gitdiler, yetdiler, nîzelerle tüylerin ditdiler, dağıtdılar; derilerin buçuk değmez etdiler. Her biri hılâba düşmiş, başına kilâb üşmüş doñuza döndü; avcı döğmüş dilki gibi ağzı burnu kızıl kana yundu. Bal yemeğe gelmiş ayı gibi dâm-ı belâya giriftâr oldular. Ol bed-fiâller tuzağa düşüp çuk kuşu gibi iki ayaklarından dutuldular.

İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman,* VII. Defter, Haz.: Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu Yay, Ank. 1991, s. 158-159

Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması

Farsça yapılı birleşik sıfatlar Türkçe söz diziminde yardımcı fiillerle birleşerek ana cümlenin veya yan cümlenin yüklemini teşkil edebilmektedir. Bu durumda da birleşik sıfatların yapısına bağlı olarak iki tür gramatikal ilişki kurulur:

a. Bir sıfat ve bir ismin yan yana gelmesiyle kurulan birleşik sıfatlar, Türkçe bir yardımcı fiille birleşebilirler. Türkçede bir isim ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiillerde olduğu gibi, anlam birleşik sıfatın bütününün üzerindedir. Yardımcı fiil, bu anlamı fiilleştirir.

Ver ol bâdeyi kim *ola hoş-güvâr*
Anunla eser kılmaya zehr-i mâr

Sun ey sâkî bir câm-ı nîkû-sirişt
K'ola reşha-i cûybâr-ı behişt

İçen ger fakîr ise olup ganî
Girân-kadr ola görse merd-i denî

Bu, sık kullanılan bir yapı değildir.

b. Farsça sıfat-fiil yapılarıyla kurulan birleşik sıfatlar ise Osmanlı Türkçesinde yüksek bir kullanım sıklığına sahiptir. Daha sık olarak Türkçe birleşik yapı teşkilinde kullanılırlar. Zaten hareket ve oluş anlamı taşıyan fiil gövdeleri, Türkçe bir yardımcı fiille kolayca yüklemleşebilmektedir. Bu gibi yapılarda yardımcı fiille isim unsurunun birleşmesi ise biraz daha karışık bir yolla gerçekleşir. Böyle yapılarda Türkçe yardımcı fiille asıl birleşen ve anlamın odağını oluşturan unsur, Farsça sıfat-fiildir. İsim unsuru ise, bu birleşik fiil şeklinin nesnesi veya başka bir tamlayıcısı görevinde olur. Bunu en basit yapılardan başlayarak açıklayalım:

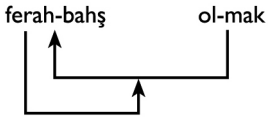

Görüldüğü gibi bu yapıda önce *bahş* ile *olmak* arasında bir anlam grubu oluşmakta, sonra *ferah* kelimesi bu gruba tamlayan olarak katılmaktadır.

Bahş, *bahşîden* "bağışlamak, bahşetmek" fiilinin emir gövdesidir ve "bahşeden, bağışlayan" anlamlarını taşır. Türkçe yardımcı fiil olmadan da fiil anlamını içinde taşımaktadır. *Ferah* ise bu fiilin nesnesi durumundadır. Bunun yerine başka bir kelime de geçebilir (Meselâ atâ-bahş). *Ferah-bahş* veya *atâ-bahş*, birleşik sıfat olarak "ferah veren, atâ veren" demek olur. Bunu Türkçe yardımcı fiille, meselâ "oldu" ile, birlikte kullandığımızda "ferah verdi, atâ verdi" şeklinde yüklemleştirmiş oluruz. *Ferah* veya *atâ* kelimeleri bu birleşik fiilin nesnesi olur. Aşağıdaki beyitlerde geçen örnekleri inceleyiniz:

Olup nazm-ı pâki Nizâmî-misâl
Ferah-bahş ola câna Câmî-misâl

Atâ-bahş olup sana feyz-i Hudâ
Ne kim istesen eyler ol dem atâ

Atâ-bahş olanlar olur bî-hemâl
Kalır nâmı dehr içre Hâtem-misâl

Şu örneklerde de durum aynıdır: ziynet-bahş olmak, hayret-bahş olmak, dâniş-pezîr olmak, feryâd-res olmak, gevher-feşân olmak, güher-rîz olmak, peymân-şiken olmak, behre-yâb olmak, kâm-yâb olmak, vukû'-yâfte olmak vs.

Farsça birleşik sıfatın tamlanan olduğu bir kelime grubu Türkçe bir yardımcı fiille birlikte kullanılırsa, anlam yine birleşik sıfatı oluşturan sıfat-fiilin üzerine odaklanır. Diğer kelimeler bu fiil şeklinin çeşitli tamlayıcıları olur:

âkibet-bîn-i umûr ol-mak

Bu kelime grubunda anlam odağını *-bîn* ve *ol-mak* yardımcı fiili teşkil eder. *-bîn*, *dîden* fiilinin emir gövdesi olup "gören" demektir. *-bîn olmak* "gören olmak", yani "görmek" anlamına gelir.

Tamlamada yer alan diğer kelimeler, fiilin gerektirdiği tamlayıcıları alırlar. Bunlar öncelikle nesne, yer tamlayıcısı veya zarf tamlayıcıları olabilirler. Yukarıdaki örnekte *âkibet* ve *umûr* kelimelerini *-bîn olmak* "görmek" birleşik fiilinin nesnesi hâline getirebiliriz:

umûrun âkibetini görmek "işlerin sonunu görmek"

Aşağıdaki örnek de buna benzer yapıdadır:

ziynet-bahş-ı i'tilâ olan

Bahş "bağışlayan, veren" (< *bahşîden*) sıfat-fiili *ol-mak* yardımcı fiili ile yüklemleştirilmektedir; *bahş olan*, "veren, bahşeden" anlamındadır. *Ziynet* kelimesi bu fiil grubunun nesnesidir: *ziynet veren*. *İ'tilâ* "yükseklik, yücelik" kelimesi de *ziynet* kelimesiyle birleşmektedir. *İ'tilâ ziyneti* "yücelik süsü". Böylece tamlamanın bütünü şu şekli alır:

İ'tilâ ziynetini bahş olan "yücelik süsünü bahşeden, veren" *(...sadr-ı bülend-i iftâya ziynet-bahş-ı i'tilâ olan zevât-ı fezâil-simât hazerâtının...*)

Aşağıdaki örnekte ortaya çıkan birleşik fiil nesne dışında değişik tamlayıcılar gerektirmektedir:

pâ-nihâde-i medâric-i zuhûr olup

Nihâde "koymuş", Farsça *nihâden* "koymak, bırakmak" fiilinden yapılmış bir sıfat-fiil olup Türkçe olmak yardımcı fiiliyle birleşmekte; sıfat-fiil böylece Türkçe söz dizimde yüklem olarak kullanılabilmektedir. *Pâ* "ayak" kelimesi bu fiil grubunun nesnesidir. *Pâ-nihâde olmak* "ayak koymak, ayak basmak" anlamına gelir. Bu fiil grubu "nereye" sorusunun karşılığı olan bir yer tamlayıcısı gerektirmektedir. Bu sorunun karşılığı kelime grubundaki diğer kelimelerdir: *medâric-i zuhûra* "ortaya çıkma merdivenlerine". Yazar, burada mecâzi bir anlatışla bir kimsenin "doğduğunu" ifade etmektedir: "*...Efendi merhûmun sulbünden pâ-nihâde-i medâric-i zuhûr olup...*"

Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça sıfat-fiillerden bazılarının anlamı belirsizleşerek tam bir yardımcı fiil şeklini almıştır. Bunları Türkçeye doğrudan *etmek, olmak, eylemek* gibi yardımcı fiillerle aktarabiliriz:

telef-kerde eyledi

Bu örnekte *kerde* sıfat-fiilinin tabanı olan *kerden* fiilinin anlamı "etmek, eylemek" olduğu için Türkçeye çevirirken başka bir fiil aramıyoruz; *telef* kelimesi birleşik fiilin isim unsurunu teşkil ediyor: *telef eden*. Şimdi tamlamanın daha geniş şeklini görelim:

telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi

Bu tamlamada şemşîr-i gadr u demâr, "ne ile" sorusunun cevabı olan tamlayıcıyı karşılamaktadır: *şemşîr-i gadr ü demâr ile telef eyledi*. (*...ve vakt-i hâcette işe yarar böyle bir düstûr-ı vakūru telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi*).

aks-endâz olan "aks eden"

Bu tamlamada da "endâz" sıfat-fiilini Türkçeye doğrudan bir yardımcı fiil şeklinde aktarabilmekteyiz.

aks-endâz-ı merâyâ-yı zuhûr olan

merâyâ-yı zuhûr, birleşik fiilin yer tamlayıcısını karşılamaktadır: *merâya-yı zuhûrda aks eden*. (*Bâziçe-gâh-ı âlem-i fânîde aks-endâz-ı merâyâ-yı zuhûr olan suver-i ikbâl-i serîü'z-zevâle muğrem ve firîfte olarak...*)

Bu yapıdaki tamlamalarla Türkçe yardımcı fiiller arasında kurulan fiil gruplarının kimi tamlayıcıları söz konusu tamlamanın dışında, Türkçe yapılı kelime veya kelime grupları da olabilir. Meselâ:

sadr-ı bülend-i iftâya ziynet-bahş-ı i'tilâ olan

fiil grubunun yer tamlayıcısı, *ziynet-bahş-ı i'tilâ* dışında Türkçe yapılı bir kelime grubudur: *sadr-ı bülend-i iftâya*.

Aşağıdaki örnekte de altı çizili unsurlar, fiil grubunun yer ve zarf tamlayıcısıdır:

Doksan beşte İstanbul kadılığıyla manassa-nişîn-i taayyün ü iştihâr olup... "Doksan beşte (yılında), İstanbul kadılığı makamıyla, şöhret ve itibâr gerdeğine girip..."

Farsça sıfat-fiilleriyle kurulan birleşik sıfatların tamlanan olarak katıldığı tamlamalar Türkçe yardımcı fiil olmadan da yüklem kurabilirler. Bu durumda da fiil anlamı söz konusu sıfat-fiilin üzerindedir:

"...zulm ü ihânete ta'addî edenlerin... dergâh-ı kurb-ı sûrî ve ma'nevîden matrûd olageldikleri *ittifâk-kerde-i erbâb-ı şühûddur*."

Alıştırma آليشدرمه

"Nizâm'ın merâtib ü menâsıbca mebâdî-i terakkî ve i'tilâsı Selçuk Devletinin henüz sûret-gîr-i te'essüs bulundığı bir zamâna musâdif olmağla mû-şikâfâne istiknâh-ı habâyâ-yı umûr ile meşgûl olan ba'z müdakkikîn-i müverrihîn kendisine âdetâ Selçukîlerin bâdî-i ihyâsı olmak gibi bir şeref-i ebedî'l-iştihârı veriyorlar. Garîbdir ki o zamânlar seyfin kalemden ziyâde hüküm ve kuvveti nâfiz iken koca vezîr şâne-i hâme-i müşkil-güşâsıyla pek çok turre-i mu'addalât-ı ahvâlin halline muvaffak oldığıyçün tîğ-ı ser-tîzin kuvve-i kāhirânesine karşı kalem-i bedâyi'-rakamın kudret-i hârika-i mâhirânesini irâe ve isbât eylemiş idi." (*Ta'lîm-i Kırâ'at*, s. 96)

Nizâmü'l-Mülk adlı metinden alınmış bu parçayı daha yakından inceleyip anlamaya çalışalım. Önce az kullanılan ve anlamını bilmediğiniz kelimeler için sözlüğe bakıp anlamlarını karşılarına yazalım. Ayrıca bunların Arapça olanlarının vezinlerini, teklik ve çokluk şekillerini, Farsçalarının ise yalın, türemiş, birleşik oluşları gibi yapı özelliklerini belirtip eklerini yazınız:

Tablo 4.1

Kelime:	Arapça/Farça Eski harfli yazılışı	Yapı özelliği
Merâtib		
Menâsıb		
Mebâdî		
Terakkî		
İ'tilâ		
Sûret-gîr		
Te'essüs		
Müsâdif		
Mû-şikâfâne		
İsniknâh		
Habâyâ		

Tablo 4.1
Devamı

Umûr		
Müdakkıkîn		
Müverrihîn		
Bâdî		
İhyâ		
İştihâr		
Seyf		
Nâfiz		
Şâne		
Hâme		
Müşkil-güşâ		
Turre		
Mu'addalât		
Ahvâl		
Hall		
Tîğ		
Ser-tîz		
Kâhirâne		
Bedâyi'		
İrâ'e		

Yukarıdaki kelimelerin anlamlarını öğrendikten sonra metni yeniden anlamak için okuyalım. Metinde anlamını bilmediğimiz kelime kalmadığı hâlde bazılarımız için yine de anlayamadığımız yerler olabilir. Anlaşılmayan bu yerlerin tamlamalarla ilgili olduğunu hemen fark etmişsinizdir.

Şimdi de tamlamalara bakalım. Önce kelimelerin sıralamasını Türkçe yapıya uygun duruma getirelim, sonra kelimelerin karşılıklarını verip isim veya sıfat tamlaması oluşuna göre anlamlarını yazalım:

- Tamlamalarda, sona gelen Türkçe eklerin, eklendiği kelimeye değil tamlamanın tamamına ait olduğunu hatırlayalım.
- Metindeki *ebedi'l-iştihâr* terkibinin Arapça lafzî izafet, *bedâyi'-rakam*'ın ise Farsça birleşik sıfat olduğunu hatırlayınız. Bunların, Türkçedeki "boyu kısa" veya "kısa boylu" gibi, "şöhreti ebedi", "yazması güzellik olan" şeklinde iki dildeki birbirinin karşılığı olduğunu biliyorsunuz.
- Tamlamaların Türkçe karşılanması, kelimelerin anlamlarının yerleştirilmesiyle her zaman açık ve mümkün olmayabilir. Meselâ "tîğ-i ser-tîz" tamlamasını kelimelerin sırasını değiştirip anlamını yazdığımızda kolayca karşılayabiliriz. Ancak "bâdî-i ihyâ" gibi pek çok tamlamada bu kolaylık bulunmayabilir. Bu durumlarda tamlamanın kelime kelime karşılığını vermeye çalışmak yerine, ifade ettiği anlamı kavrayıp öyle karşılamak daha doğru olur.

Tablo 4.2

Tamlama	Türkçe kelime sırası	Türkçe karşılığı
mebâdî-i terakkî ve i'tilâ-sı	i'tilâ ve terakkî mebâdî-si	"yükselme ve ilerleme belirtileri"
sûret-gîr-i te'essüs bulun-dığı	te'essüs sûret-gîr (bulun-)	"kuruluşun suret bulması, kuruluşun şekillenip gerçekleşmesi"
istiknâh-ı habâyâ-yı umûr	umûr habâyâ istiknâh	"işlerin gizliliklerinin gerçeklerinin araştırılması"
müdakkikîn-i müverrihîn	müverrihîn müdakkıkîn	"Tarihçi araştırıcılar"
bâdî-i ihyâ-sı	ihyâ bâdî-si	"canlandırılmasının sebebi, hayat bulmasını sağlayıcı olan"
şeref-i ebedi'l-iştihâr-ı	şeref ebedi'l-iştihâr-ı	"şöhreti ebedi olan şeref, ebediyete kadar sürecek şeref"
şâne-i hâme-i müşkil-güşâ-sıyla	müşkil-güşâ hâme şâne – siyle	"zorlukları çözen kalem tarağı(yla)"
turre-i mu'addalât-ı ahvâl-in	ahvâl mu'addalât turre-nin	"durumların düzeltilmiş perçemi(nin)"
tîğ-ı ser-tîz-in	ser-tîz tîğ-in	"keskin kılıç(ın)"
kuvve-i kâhirâne-sine	kâhirâne kuvve – sine	"kahredici kuvvet(ine)"
kalem-i bedâyi'-rakam-ın	bedâyi'-rakam kalem-in	"yazısı güzellikler olan kalem(in)"
kudret-i hârika-i mâhirâne-sini	mâhirâne hârika kudret-ini	"maharetli ve olağan üstü güc(ünü)"

Daha fazla bilgi için bakınız Musa Duman, "Arapça ve Farsça Tamlamaların Türkçe Cümleye Katılma Şekilleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.XXIX, İstanbul 2000, s. 35-66.

MAKALE

***Ta'lîm-i Kırâ'at*'ten alınmış olan iki paragrafı bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bularak günümüz Türkçesine aktarınız.**

SIRA SİZDE 3

Kırâ'atimizin şu üçünci kısmının ansızın mevcûdı kalmamış ve hemân tab'ına lüzûm görülmesi üzerine tertîb olunan şu lügatçede aceleye gelmesinden zarûrî vukû' bulmuş ba'z gûnâ kusûrlar var ise nazar-ı afv ile müşâhede buyurulması mercûdur. (s. 130)

Ale'l-husûs Selçuk hükûmetinin mü'essisi sayılacak derecelerde gayretler, şecâ'atler göstermiş olan Alp Arslan hücre-i fazl u terbiyesinde perveriş-yâb oldığıyçün Nizâmü'l-Mülk'i hem vezîr-i a'zam, hem eb-i müşfik, hem muallim-i edeb olmak üzere tanır idi. (s. 96)

Okuma Parçası — اوقومه چالیشمه سی

- Aşağıdaki metni okuyunuz, metinde geçen Farsça birleşik sıfatları ve bunların söz diziminde hangi görevlerle kullanıldıklarını belirtiniz.

توحید

الله

ای مألی درنك آور خیال؛ ای ذات پاکی برتر هرفکروهرمأل؛ ای بی‌زوال رحمتی کلزارفطرته رونق‌ده کمال اولان الله ذوالجلال!... ای مبدع یکانه ! سنك حکمتکله‌در ، حکمکله‌درکه عالمده بوحیات ، حیاتده بوفیوضات رونمادر .

ای صانع بی‌بهانه ! تجلیات عوالمفروز عظمتك عقله ـ اوسنك بزلره برشعشعه‌دار احسانك ـ اولان جوهر دُرّا که حیرتبخشادر.

ایا خالق‌الکون! بتون بومکونات ، بارکاه کبریا پناه ربوبیتکه یك آوازانه اعلای آهنك مناجات ایدر ، ذراتدن شموسه قدر هپ بوکائنات تجیل نام جلیلکله اعلان مباهات ایلر!

برصبح‌دلپذیرده کل، بلبل، آفتاب؛ برلیلهٔ منیرده اجرام‌بی‌حساب شوق بهار، حزن حزان، پرتو وظلام، سنك ونبات ، بحر وبر، ذره وهوام هپ قدرت بدیعه‌کی تذکیره لبکشا ؛ هپ کبریای ذاتکی تشهیر ایچون ـ جهری وقلبی ـ نغمه پیرادر .

بوعلوی سرود عمومینك عکس ابدیت پیوستی میاننده برصدا ـکاه پیدا وکاه ناپیدا ـ طربسرای لم یزلی‌یه دوغرو سوزولورکیدر ، بوصدا، برشاعر لال وجذبه‌دارك زمزمهٔ توحیدی، بربلبل زاروبی قرارك فریاد صفاپدیدیدر.

توفیق فکرت

Özet

AMAÇ 1 *Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Yapısını Tanımak.*

Farsçada isim ve sıfat tamlamaları tamlanan unsurun masdar olup olmamasıyla iki gruba ayrılır: **a**) Tamlanan unsuru hareket, oluş veya kılış ifade etmeyen, yani masdar olmayan bir kelimeden oluşan tamlamalarda unsurlar birbirine geriden öne doğru başlayan bir sıra içinde bağlanarak bir bütün oluştururlar. Bu bütün Türkçe ek veya edatları alarak herhangi bir cümle unsuru gibi kullanılabilir. ولایات مختلفه vilâyât-ı muhtelife "çeşitli vilâyetler" Bu örnek, bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamaları varlıklar âleminde bir "şey"i gösteren isim değerindedir. Tamlama bu hâliyle uygun ekler alarak Türkçe cümlenin herhangi bir tamlayıcısı olabilir. Tamlayıcının eki, sondaki kelimeye eklenir, sondaki kelimenin ses düzenine uygun olur; ancak ek, bazı durumlarda anlam itibariyle baştaki tamlanan unsuru ilgilendiriyor görünmekle birlikte, genel olarak tamlamanın bütününe aittir. **b**) Tamlanan unsurun masdar, yani hareket, oluş veya kılış ifade eden bir kelime olması durumunda unsurlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, her zaman geriden öne doğru gelen bir sıralanış içinde olmaz. "teslîm-i rûh eylemek" tamlananı masdar olan bir tamlamadır. Bu gibi tamlamalar Türkçe söz diziminde ister bir yardımcı fiille birlikte kullanılsınlar, isterse yardımcı fiil olma-dan kullanılsınlar, masdarlardaki fiil anlamından dolayı, tamlamayı teşkil eden kelimeler, tamlanana, tıpkı bir cümlede olduğu gibi, çeşitli tamlayıcılar olarak katılırlar. Bundan dolayı bunları her zaman basit yapılı Türkçe isim ve sıfat tamlamaları hâlinde değil, küçük fiil grupları hâlinde anlarız. Aslî unsura bağlanan kelimelerin hangi tamlayıcıları karşıladığı tamamen masdarın çatısıyla ilgilidir. Bu kelimeler masdara *nesne, yer tamlayıcısı* veya *zaman tamlayıcısı* olarak katılabilirler. Bu şekilde kurulan tamlamalarda tamamlanan Farsça bir masdar da olabilir: "pesendîde-i âlem oldu"...

AMAÇ 2 *Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Yerini Belirlemek*

Tamlanan unsuru hareket, oluş veya kılış ifade etmeyen, yani masdar olmayan bir kelimeden oluşan tamlamalarda unsurlar birbirine geriden öne doğru başlayan bir sıra içinde bağlanarak bir bütün oluştururlar. Bu bütün Türkçe ek veya edatları alarak herhangi bir cümle unsuru gibi kullanılabilir. هنگام دل آرام hengâm-ı dil-ârâm "gönle hoş gelen zaman" ve پیمانهٔ خاطر peymâne-i hâtır "gönül kadehi" tamlamalarından birincisi sıfat, ikincisi isim tamlamasıdır. Bunlar uygun ekler alarak Türkçe söz diziminde farklı tamlayıcıları karşılayabilirler: "... ol (hengâm-ı dil-ârâm)+da (peymâne-i hâtır)+ı leb-rîz eden..." örneğinde görüldüğü gibi sıfat tamlaması olan grup +da ekini alarak yer tamlayıcısı, isim tamlaması olan unsur ise yükleme hâli ekini alarak nesne olmuşlardır. Tamlamayı oluşturan unsur kaç kelimeden oluşursa oluşsun bu yapıdaki tamlamalarda tamlamanın sonundaki kelimeye eklenmiş olan ek, anlamca tamlamanın bütününe aittir: "rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîzde" "kıyamet(in) ciğer yakan gününde". Tamlanan unsuru masdar anlamı taşımayan bir isim olduğu zaman, tamlamanın diğer unsurları kendi anlam birliklerini oluşturarak, geriden öne doğru birbirine bağlanmakta, herhangi bir Türkçe ek veya edat bu tamlamanın son kelimesine bitiştirilmekle birlikte anlamca tamlamanın bütününe, yani bir kelime grubuna ait olmaktadır. Bu yapıdaki tamlamalar Türkçe bir isim tamlamasının tamlanan veya tamlayan unsurları olabilirler: "... (Devlet-i aliyye)+mizin (bidâyet-i zuhûr)+undan beri..." Tamlanan unsurun masdar, yani hareket, oluş veya kılış ifade eden bir kelime olması durumunda unsurlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, her zaman geriden öne doğru gelen bir sıralanış içinde olmaz. Bu gibi tamlamalar Türkçe söz diziminde ister bir yardımcı fiille birlikte kullanılsınlar, isterse yardımcı fiil olmadan kullanılsınlar, masdarlardaki fiil anlamından dolayı, tamlamayı teşkil eden kelimeler, tamlanana, tıpkı bir cümlede olduğu gibi, çeşitli tamlayıcılar olarak katılırlar. Bundan dolayı bunları her zaman basit yapılı Türkçe isim ve sıfat tamlamaları hâlinde değil, küçük fiil grupları hâlinde anlarız. Aslî unsura bağlanan kelimelerin hangi tamlayıcıları karşıladığı tamamen masdarın çatısıyla ilgilidir. Bu kelimeler masdara *nesne, yer tamlayıcısı* veya *zaman tamlayıcısı* olarak katılabilirler. "gark-ı âb olmak" örneğine bakacak olursak, *gark-ı âb*, bir isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuru olan *gark* masdarına bağlıdır: *gark olmak* "batmak, boğulmak". *Gark olmak*, geçişsizdir, bundan dolayı *âb* kelimesini nesne değil başka bir tamlayıcı olarak değerlendiririz. Burada yer tamlayıcısı görevindedir: *âba*

gark olmak "suya batmak, boğulmak" şeklinde Türkçe söz dizimine bağlamak gerekir. Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, tamlanan masdar ise, diğer kelimeler masdarın, yani fiil unsurunun gerektirdiği tamlayıcılar hâlinde tamlamaya katılır ve buna göre Türkçe yapıya aktarılır: "*ref'-i livâ-i tuğyân eden*" örneğinde *ref'-i livâ-i tuğyân*, Farsça yapılı isim tamlamasıdır. Türkçe *etmek* yardımcı fiiliyle kullanıldığında bu yardımcı fiil doğrudan *ref'* masdarına bağlanır: *ref' etmek* "kaldırmak". *Ref' etmek*, geçişlidir, bundan dolayı *livâ-i tuğyan* "isyân bayrağı" bu fiilin nesnesi olur: *livâ-i tuğyân(ı) ref' etmek* "isyan bayrağını kaldırmak". Tamlamanın diğer kelimelerinin tamlayan unsura nasıl katılacağını tespit ederken şu duruma da dikkat edilmelidir. Söz konusu tamlama Türkçe söz diziminde daha büyük bir kelime grubunun içinde bulunabilir ve bazı tamlayıcıları daha önceden geçmiş olabilir. Tamlananı Farsça masdar olan tamlamalarda da aynı hususlara dikkat edilir.

AMAÇ 3

Farsça Birleşik İsimlerin Tamlamalardaki Kullanışını Tespit Etmek.

Farsçada iki ismin bir araya gelerek yeni bir kavram oluşturduğu kelimelere birleşik isim adı verilir: *Ser-asker, mihman-hâne, sâhil-sarây, gül-berg, murg-âb, İrân-zemîn, meh-tâb* …Bu yapıdaki kelimeler Osmanlı Türkçesi metinlerinde Farsça yapılı tamlamaların tamlanan (muzâf) veya tamlayan (muzâfunileyh) unsuru olabildiği gibi tek başlarına Türkçe söz diziminin herhangi bir unsuru olarak da kullanılabilirler. Bu gibi kelimelerin bir kısmı bitişik olarak yazılmakla birlikte (مهتاب meh-tâb, مرغاب murg-âb vs.) bir kısmı ayrı yazılmaktadır. Bilhassa az kullanılan kelimeler söz konusu olduğunda bunların yanlış okunması ihtimali daima vardır. Meselâ *ser-asker* kelimesi birleşik kelime olarak bir rütbe ismidir; bunu *ser-i asker* diye okursak "askerin başı" anlamında vücut organını kastetmiş oluruz. Birleşik isimler, tamlamada tamlanan ve tamlayan olarak kullanılabilir: "سرعسکر اوردوی همایون ser-asker-i ordu-yı hümâyûn", "مسیرهٔ کاغدخانه mesîre-i Kâğıd-hâne".

AMAÇ 4

Farsça Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanımını Türkçe Söz Dizimine Göre Çözümlemek.

Farsça yapılı birleşik sıfatlar Türkçe söz diziminde yardımcı fiillerle birleşerek ana cümlenin veya yan cümlenin yüklemini teşkil edebilmektedir. Bu durumda da birleşik sıfatların yapısına bağlı olarak iki tür gramatikal ilişki kurulur: a) Bir sıfat ve bir ismin yan yana gelmesiyle kurulan birleşik sıfatlar, Türkçe bir yardımcı fiille birleşebilirler. Türkçede bir isim ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiillerde olduğu gibi, anlam birleşik sıfatın bütününün üzerindedir. Yardımcı fiil, bu anlamı fiilleştirir: "girân-kadr olmak" gibi. Bu, sık kullanılan bir yapı değildir. b) Farsça sıfat-fiil yapılarıyla kurulan birleşik sıfatlar ise Osmanlı Türkçesinde yüksek bir kullanım sıklığına sahiptir. Daha sık olarak Türkçe birleşik yapı teşkilinde kullanılırlar. Zaten hareket ve oluş anlamı taşıyan fiil gövdeleri, Türkçe bir yardımcı fiille kolayca yüklemleşebilmektedir. Bu gibi yapılarda yardımcı fiille isim unsurunun birleşmesi ise biraz daha karışık bir yolla gerçekleşir. Böyle yapılarda Türkçe yardımcı fiille asıl birleşen ve anlamın odağını oluşturan unsur, Farsça sıfat-fiildir. İsim unsuru ise, bu birleşik fiil şeklinin nesnesi veya başka bir tamlayıcısı görevinde olur: "ferah-bahş olmak". Görüldüğü gibi bu yapıda önce *bahş* ile *olmak* arasında bir anlam grubu oluşmakta, sonra *ferah* kelimesi bu gruba tamlayan olarak katılmaktadır. Farsça birleşik sıfatın tamlanan olduğu bir kelime grubu Türkçe bir yardımcı fiille birlikte kullanılırsa, anlam yine birleşik sıfatı oluşturan sıfat-fiilin üzerine odaklanır. Diğer kelimeler bu fiil şeklinin çeşitli tamlayıcıları olur: *âkibet-bîn-i umûr ol-mak*. Bu kelime grubunda anlam odağını *-bîn* ve *ol-mak* yardımcı fiili teşkil eder. *-bîn*, *dîden* fiilinin emir gövdesi olup "gören" demektir. *-bîn olmak* "gören olmak", yani "görmek" anlamına gelir. Tamlamada yer alan diğer kelimeler, fiilin gerektirdiği tamlayıcıları alırlar. Bunlar öncelikle nesne, yer tamlayıcısı veya zarf tamlayıcıları olabilirler. Yukarıdaki örnekte *âkibet* ve *umûr* kelimelerini *-bîn olmak* "görmek" birleşik fiilinin nesnesi hâline getirebiliriz: *umûrun âkibetini görmek* "işlerin sonunu görmek". Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça sıfat-fiillerden bazılarının anlamı belirsizleşerek tam bir yardımcı fiil şeklini almıştır. Bunları Türkçeye doğrudan *etmek, olmak, eylemek* gibi yardımcı fiillerle aktarabiliriz: *telef-kerde eyledi*. Bu örnekte *kerde* sıfat-fiilinin tabanı olan *kerden* fiilinin anlamı "etmek, eylemek" olduğu için Türkçeye çevirirken başka bir fiil aramıyoruz; *telef* kelimesi birleşik fiilin isim unsurunu teşkil ediyor: *telef eden*. Bu yapıdaki tamlamalarla Türkçe yardımcı fiiller arasında kurulan fiil gruplarının kimi tamlayıcıları söz konusu tamlamanın dışında, Türkçe yapılı kelime veya kelime grupları da olabilir

Kendimizi Sınayalım

1. Tamlananı masdar dışında bir kelimeden oluşan Farsça bir tamlama ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

a. Bu yapıdaki tamlama Türkçe söz dizimine sondan başa doğru bir sıra içinde bağlanır.
b. Bu yapıdaki tamlama Türkçe söz dizimine tamlanandan başlanarak bağlanır.
c. Bu yapıdaki tamlamada ekler sadece sondaki kelimeye aittir.
d. Bu yapıdaki tamlamalarda bulunan kelimeler söz diziminde ayrı ayrı değerlendirilir.
e. "Teslîm-i rûh" bu yapıda bir tamlamadır.

2. "Bu iklîm selefde vilâyât-ı muhtelifeye taksîm olunmuşdur..." cümlesindeki Farsça tamlama cümlenin hangi unsurudur?

a. Belirtili nesne
b. Belirtisiz nesne
c. Yer tamlayıcısı
d. Zaman tamlayıcısı
e. Özne

3. "rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz" tamlamasının Türkçe söz dizimine çevrilmiş doğru şekli aşağıdakilerden hangisidir?

a. rûz(un) ciğer-sûz rüstâhîz(i)
b. rüstâhîz(in) ciğer-sûz rûz(ı)
c. rüstâhîz ciğer-sûz(un) rûz(ı)
d. ciğer-sûz rüstâhîz(in) rûz(ı)
e. rûz ciğer-sûz(un) rüstâhîz(i)

4. Aşağıdaki tamlamaların hangisinde tamlanan unsur Farsça bir fiildir?

a. şems-i âlem-ârâ
b. teslîm-i cân
c. ref'-i livâ-yı tuğyân
d. pesendîde-i âlem
e. serv-i hırâmân

5. Aşağıdakilerden hangisi birleşik isimle kurulan bir tamlamadır?

a. حسن عالم بها
b. پادشاه عالمپناه
c. ایام فرخنده انجام
d. اسکندر خضر قدر
e. کوشهء قهوه خانه

6. Aşağıdaki birleşik sıfatlardan hangisi iki isimden kurulmuştur?

a. ستاره سپاه
b. بد نهاد
c. آسوده حال
d. جهان پیرا
e. خون بار

7. Aşağıdaki birleşik sıfatlardan hangisi bir isim ve bir sıfat-fiilden **oluşmamıştır?**

a. صفشکن
b. زانوزده
c. روشن ضمیر
d. سرافراخته
e. حیرتبخش

8. "pâ-nihâde-i medâric-i zûhur olup…" örneğinde "olmak" fiili, anlam bakımından aşağıdaki kelimelerden hangisine bağlanmalıdır?

a. pâ-nihâde-i medâric olmak
b. medâric olmak
c. medâric-i zûhur olmak
d. zûhur olmak
e. pâ-nihâde olmak

9. "telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi" cümlesinin Türkçe söz dizimine doğru çevirisi aşağıdakilerden hangisidir?

a. telef-kerde şemşîr(i) gadr ü demâr eyledi
b. gadr ü demâr şemşîr(iyle) telef-kerde eyledi
c. şemşîr(in) telef-kerde(sini) gadr ü demâr eyledi
d. gadr şemşîr(inin) telef-kerde(sini) demâr eyledi
e. şemşîr(in) gadr ü demâr(ını) telef-kerde eyledi

10. Aşağıdaki tamlamaların hangisinde Türkçe söz dizimi **yanlıştır?**

a. istiknâh-ı habâyâ-yı umûr – umûr(un) habâyâ(sının) istiknâh(ı)
b. şâne-i hâme-i müşkil-güşâsıyla – müşkil-güşâ hâme şânesiyle
c. kudret-i hârika-i mâhirânesini – kudret(in) hârika mâhirânesini
d. hücre-i fazl u terbiyesinde – fazl u terbiye hücresinde
e. ittifâk-kerde-i erbâb-ı şühûd – şühûd erbâb(ının)

Okuma Parçası

ittifâk-kerde(si)

Tevhîd

Allah

Ey me'âli direng-âver-i hayâl; ey zât-ı pâki berter-i her fikr ü her me'âl; ey bî-zevâl rahmeti gülzâr-ı fıtrata revnak-dih-i kemâl olan Allâh-ı Zü'l-celâl!... Ey mübdi'-i yegâne! Senin hikmetinledir, hükmünledir ki 'âlemde bu hayât, hayâtda bu füyûzât rû-nümâdır.

Ey Sâni'-i bî-bahâne! Tecelliyyât-ı 'avâlim-fürûz-ı 'azametin 'akla - o senin bizlere şa'şa'a-dâr ihsânın olan- cevher-i derrâke hayret-bahşâdır.

Eyâ Hâlikü'l-kevn! Bütün bu mükevvenât, bârgâh-ı kibriyâ-penâh-ı rubûbiyyetine yek-âvâzâne i'lâ-yı âheng-i münâcât eder, zerrâtdan şümûsa kadar hep bu kâ'inât tebcîl-i nâm-ı celîlinle i'lân-ı mübâhât eyler.

Bir subh-ı dil-pezîrde gül, bülbül, âfitâb; bir leyle-i münîrde ecrâm-ı bî-hisâb, şevk-i bahâr, hüzn-i hazân, pertev ve zalâm, seng ve nebât, bahr ve ber, zerre ve hevâm hep kudret-i bedî'anı tezkîre leb-güşâ; hep kibriyâ-yı zâtını teşhîr için -cehrî ve kalbî- nağme-pîrâdır.

Bu 'ulvî sürûd-ı 'umûmînin 'aks-i ebediyyet-peyvesti miyânında bir sadâ -gâh peydâ ve gâh nâ-peydâ- tarab-serây-ı Lem-yezelîye doğru süzülür gider, bu sadâ, bir şâ'ir-i lâl ü cezbe-dârın zemzeme-i tevhîdi, bir bülbül-i zâr u bî-karârın feryâd-ı safâ-pedîdidir.

Tevfîk Fikret

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamla-malarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.
2. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümü yeniden okuyunuz.
4. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Farsça Yapılı İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.
5. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik İsimlerin Kullanışı" kısmını yeniden okuyunuz.
6. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Kullanılışı" kısmını yeniden okuyunuz.
7. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Kullanışı" kısmını yeniden okuyunuz.
8. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.
9. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.
10. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fiillerle Kullanılması" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

: شهر جليل القدر: şehr-i celîlü'l-kadr: Farsça yapılı bir sıfat tamlaması, tamlayanı Arapça lafzî izafet; قديم الايام : kadîmü'l-eyyâm: Arapça lafzî izafet; لازم الاستغفار lâzımu'l-istiğfâr: Arapça lafzî izafet; مجلس بمجلس meclis be-meclis: Farsça birleşik kelime; گاه و بی گاه gâh u bî-gâh: Farsça birleşik kelime; على السحر ale's-seher: Arapça zaman zarfı

Sıra Sizde 2

انکروس منخوسك جيش بدكيشى تخته لو نام قصبه يه آقين صالديغنى، اول كشورده اولان لشكر اسلام حاضر بولنوب كلن كافرى اله آلديغنى بيان ايلر مذكور بدنهادلر كه بلغراد اوكندن برو ياقايه كچديلر، لشكر جراردن اول حوالى يى خالى كوريجك ايلغار سچديلر؛ اون بيكدن زياده پولادبدن، اهرمن نژاد خورياد و آغين ياراغين كوروب يوريدى، اول بحر روانك افواج بى كرانى امواج آهنينله روى زمينى بورودى.

اول پرستيز خنزيرلرك كه خنچر تيزدن دندانى واردى، اللرنده كى نيزه دن كزدكلرى يرلر اورمانه دونردى. درخت چام كبى سخت اندام بدفرجاملر چنكلستان جنكه كه كيرديلر، كنار ديار اسلامده تخته لو ديمكله مشهور قصبه يه ايرديلر. اول كناردە سپه سالار جنك و اول كوهساردە پلنك تيزچنك يوق توهم ايتديلر؛ اول شهرى سرهنكدن و اول نهرى نهنكدن خالى اعتقاد ايدوب اوزرينه هم ايتديلر.

مذكور كره نك خود لشكر جرارى دشمن بدكردار اوزرلرينه واراجغندن خبردار اولمشمش؛ اطراف و اكنافده آكاه اولان سپاهدن دخى خيلى آدم جمع اولوب خيل و حشمله اول ديار دولمشمش. تيغ زن و صف شكن دل آورلر طرف طرف حاضر و ناظر دورورلرمش.

همين كه اول بدكردار لعينلر غرورله مذكور دياره آقين صالديلر، حشم خشمكين كمين خشم و كيندن چيقوب اول بى دينلرى اله آلديلر. بو شيركير دليرلر كه يوردلرينه قوردلر كليركن دويديلر، آردلرينه اويديلر، اول نخجيركاهه كلن كمراهلره طاوشانلر آلدروب روباه كبى ايندن اينه قويديلر، قويروقلرين اله آلوب تازيلرله يازيلرده، اووالرده قووه كيتديلر، ييتديلر، نيزه لرله تويلرين ديتديلر، داغيتديلر؛ دريلرين بوچوق دكمز ايتديلر. هر برى خلابه دوشمش، باشينه كلاب اوشمش طوكوزه دوندى؛ آوجى دوكمش تيلكى كبى آغيزى بورونى قيزيل قانه يوندى. بال ييمكه كلمش آيى كبى دام بلايه كرفتار اولديلر. اول بدفعاللر دوزاغه دوشوب چوق قوشى كبى ايكى آياقلرندن دوتلديلر.

Sıra Sizde 3

Okuma (kitab)ımızın şu üçüncü kısmının ansızın mevcudu tükenmiş(tir). Derhal basılmasına lüzum görülmesi üzerine hazırlanan sözlükte aceleye gelmesinden dolayı oluşmuş birtakım eksiklikler varsa (bunlara) hoşgörüyle bakılması rica olunur.

Özellikle Selçuk(lu) devletinin kurucusu sayıla-cak derecelerde çabalar ve kahramanlıklar gös-termiş olan Alp Arslan, (Nizamü'l-Mülk'ün) bilgi ve terbiye okulunda yetiştiğinden, Nizâ-mü'l-Mülk'ü hem baş vezir, hem şefkatli baba, hem de edep öğretmeni olarak kabul ederdi.

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Arapça edatları, bu edatların kullanışlarını tanımlayabilecek,
- Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça söz kalıplarını fark edebilecek,
- Arap harfli Türkçe bir metni transkripsiyon işaretleri kullanarak Latin harflerine aktarabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Edat
- Zarf
- Dua
- Beddua
- Kalıp Sözler
- Transkripsiyon
- Çevriyazı

İçindekiler

Osmanlı Türkçesi Grameri II → Arapça Edatlar, Arapça Söz Kalıpları, Transkripsiyon (Çevriyazı) →

- ARAPÇA EDATLARIN KULLANILIŞLARI
- ARAPÇA SÖZ KALIPLARI
- TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİYAZI)

Arapça Edatlar, Arapça Söz Kalıpları, Transkripsiyon (Çevriyazı)

ARAPÇA EDATLARIN KULLANILIŞLARI

Arapça tamlamaların okunuşunda değişiklik yapan kimi edatlar hakkında Osmanlı Türkçesi Grameri I kitabınızda bilgiler verilmişti. Burada Osmanlı Türkçesinde kullanılan başka edatları da oluşturdukları kelime gruplarıyla birlikte göreceğiz.

lâ- لا: Arapça olumsuzluk edatıdır. Birçok kelimenin önünde, Farçadaki nâ- ve bî- edatları gibi, genel olarak bir durumun olumsuzunu, bulunmayışını ifade eder: لامكان lâ-mekân "mekânsız, mekân dışı", لانظير lâ-nazîr "benzersiz, eşsiz", لادينى lâ-dînî "din dışı", لاشك lâ-şekk "şüphesiz" vs.

Bu edat, Arapça fiillerin geniş zaman şekilleriyle de kullanılır ve getirildiği fiilin olumsuzunu yapar. Bu durumlarda genellikle kalıp hâlinde, terim veya deyim gibi kullanılmaktadır: Osmanlı Türkçesinde daha çok belli kelimelerin önünde kalıp söz oluşturmak için kullanılmış gibidir: لايعقل lâ-ya'kıl "aklı başında olmayan, dalgın"; لايفهم lâ-yefhem "anlayışsız"; لايموت lâ-yemût "ölmez, ölümsüz"; لايتجزى lâ-yetecezzâ "bölünemez, ayrılamaz"; لايعد lâ-yu'add "sayılamaz, pek çok"; لايحصى lâ-yuhsâ "hesaba gelmez, sayılamaz, pek çok"; لا ادرى lâ-edrî "bilmem": Bu ibare yazarı belli olmayan şiirleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

mâ- ما "O şey ki". Arapçada geniş bir kullanımı ve değişik anlamları olan mâ- edatı, Türkçede daha çok "o şey ki" anlamındaki kalıplarda kullanılmıştır: مافوق mâ-fevk "üstte olan, üstteki"; مادون mâ-dûn "altta olan, alttaki"; ماقبل mâ-kabl "ön, önceki"; مابعد ma-ba'd "son, sonraki"; ماحصل mâ-hasal "hâsıl olan, meydana gelen şey, netice"; مابين mâ-beyn "iki şeyin arası, ara"; ماكان mâ-kâne "eskiden olduğu gibi"; ما مضى mâ-mezâ "geçen şey, geçmiş zaman"; ماخلق الله mâ-halaka'llâh "Allah'ın yarattığı her şey";

Bu edat, başka edatlarla bir arada da kullanılır: ما به الحيات mâ-bihi'l-hayât "hayata sebep olan"; ما به الافتخار mâ-bihi'l-iftihâr "övünmeye vesile olan"; ما فى البال mâ-fi'l-bâl, ما فى الضمير mâ-fi'z-zamîr "gönülde, yürekte, içte olan şey"; ما فى اليد mâ-fi'l-yedd "elde olan şey"

ma'a- مع "birlikte, ile "anlamlarındadır: مع هذا ma'a-hâzâ "bununla birlikte", مع ذلك ma'a-zâlik "şununla birlikte, şu var ki", مع عائله ma'a-'â'ile "aile ile birlikte, ailecek", مع زيادة ma'a-ziyâdetin "fazlasıyla, bol bol", مع الافتخار ma'a'l-iftihâr "iftiharla, övünerek", الاسف مع ma'a'l-esef "esefle, ne yazık ki"; مع الكراهه ma'a'l-kerâhe "kerahetle, istemeyerek, zorla", مع الممنونيه ma'a'l-memnûniyye "memnuniyetle, seve seve", مع التأسف ma'a't-teessüf "teessüfle, ne yazık ki" vs.

ke- ك "gibi" benzetme bildirir. كالاول ke'l-evvel "eskisi gibi"; كذا kezâ "bunun gibi; هكذا hâkezâ "işte bunun gibi"; كالعدم ke'l-'adem "yok gibi"; كأن ke'enne "sanki"; لم يكن كأن ke'en lem-yekün "hiç olmamış gibi"; كما kemâ "olduğu gibi"; كما كان kemâ-kân "olduğu gibi, önceden olduğu gibi"; كماهو kemâ-hüve "olduğu gibi"; كماهى kemâ-hiye "olduğu gibi";

keyfe كيف "nasıl" anlamında soru edatıdır. mâ- edatıyla birlikte şart anlamı taşıyan deyimler kurar: كيف مايشا keyfe-mâ-yeşâ "nasıl isterse öyle, istediği gibi"; كيف ما اتفق keyfe-mattefak "nasıl rast gelirse, hangisi olursa".

gayr غير Arapça istisna edatıdır. Türkçede "+sız/+siz" ekleriyle, "...olmayan" şekilleriyle karşılarız: غير مسلم gayri müslim "Müslüman olmayan"; غير قابل gayri kābil "mümkün olmayan, imkânsız"; غير اخلاقى gayri ahlâkî "ahlak dışı"; غير قابل اشتعال gayri kābil-i işti'âl "alevlenmez"; غير متجانس gayri mütecânis "homojen olmayan, heterojen"; غير ارادى gayri irâdî "istemsiz, istem dışı".

li- ل "için" Bu edatı daha önce de görmüştük. Bu edat Arapça dilbilgisinde "sebep tamlayıcısı" (el-mef'ûlü li-eclihi) denilen zarf gruplarının teşkilinde de sıkça kullanılır. Bu durumda, li- edatından önce gelen kelime üstünlü tenvin ile okunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde altı çizili kelime grupları bu yapıdadır ve Türkçe söz diziminde zarf olarak kullanılmışlardır:

"...sâir ukūlü tahrîr her ne kadar hâricü'l-bahs ise dahi <u>teksîren li'n-nef'</u> (تكثيراً للنفع) ve <u>ri'âyeten li'l-istitrâd</u> (رعايةً للاستطراد) îrâd olundu."

"... ehl-i Hayber'den birkaç nefer müte'ayyinân-ı Yehûd Darü'l-hilâfe'ye vürûd ve cizyeden mu'âfiyetlerini müş'ir bâ-hatt-ı Hazret-i Ali sened sûretinde bir varak-pâre ibrâz ve <u>te'yîden li'l-müdde'â</u> (تأييداًللمدعا) ashâb-ı kirâmdan birkaç zâtın şehâdetlerini tahrîr... eylediklerinde..."

"... Ebu'l-Kāsım bin Mesleme'ye şekk ve şüphe ârız olup... <u>def'an li'ş-şübhe</u> (دفعاً للشبهه) müverrih-i ahd olan Hatîb-i Bağdâdî'ye bir kerre arz olunmak enseb idüğin ifâde ile... "

"... ve her devlet hasmının edevâtına mukābil edevât tedârük etmek esbâb-ı zâhiriyye-i zafer ve galebeden olduğuna binâen <u>mukābeleten li'l-hasm</u> (مقابلةً للخصم) nev-îcâd toplar ve iki bin neferden ibâret Sür'atciyân ocağının ihdâsı..."

Aşağıdaki kelime grupları da söz kalıpları şeklinde zarf fonksiyonuyla kullanılmaktadır: الحمد لله el-hamdü li'llâh "Hamd Allah içindir"; الحكم لله el-hükmü li'llâh" "Hüküm Allah'ındır (baş sağlığı için kullanılır)"; رضاءً لله rızâen li'llâh "Allah'ın rızası için"; رحمةً للعالمين rahmeten li'l-âlemîn "Âlemlere rahmet için, Âlemlere rahmet olarak;

Hz. Muhammed"; حسبةً لله hasbeten li'llâh "Allah rızası için"; خالصاً لله hâlisan li'llâh "Allah rızası için".

zû ذو**:** "Sahip, +lı/+li" anlamlarındadır. Bir kısım kalıplaşmış ifadelerde ve daha çok da bilimsel terimlerde kullanılır:

ذوالجلال zü'l-celâl "celâl sahibi, Allah", ذو فنون zû-fünûn "fenler sahibi, bilgin", ذو اربعة الاضلاع zû-erba'ati'l-adlâ' "dört kenarlı, dörtgen", ذوذنب zû-zeneb "kuyruklu" vs.

Bu edatın tamlamalardaki çokluk şekli ذوى zevi'dir: ذوى المفاصل zevi'l-mefâsıl "mafsallılar", ذوى الارحام zevi'l-erhâm "yakın akrabalar" vs.

ذى zî, zû edatının harf-i cerli şeklidir: ذى قيمت zî-kıymet "kıymetli", ذى حيات zî-hayât "canlı", ذى اليد zi'l-yed "bir malı elinde tutan kimse", ذى شان zî-şân "şanlı" vs.

ذو zû edatının müennesi olan ذات zât edatı bilhassa tıp, botanik ve zooloji bilim dallarındaki terimlerde çok kullanılmıştır. Bu terimlerin birçoğu da Osmanlı Türkçesi içinde türetilmiştir: ذات الجنب zâtü'l-cenb "akciğer zarı iltihabı"; ذات الارجل المفصليه zâtü'l-ercülü'l-mafsaliyye "eklem bacaklılar"; ذات الارجل الرأسيه zâtü'l-ercülü'r-re'siyye "baştan bacaklılar"; ذات الطبل zâtü't-tabl "kulak zarı iltihabı" vs.

Aşağıdaki kelimeleri okuyunuz ve kelimelerin anlamlarını yazınız.

SIRA SİZDE 1

لا على التعيين، لاكلام، ماحضر، مالاكلام، مع فايض، ذوى العقول

ARAPÇA SÖZ KALIPLARI

Arapça fiillerin çekimli şekilleri Türkçede kullanılmamış olmakla birlikte dua cümleleri, *Kur'an-ı Kerim* ve hadislerden alıntılar, atasözü ve vecizeler ve kimi kalıplaşmış kelime grupları yer yer kullanılmıştır. Kısa cümlecikler hâlindeki dualar, beddualar vs. çoğu zaman cümle dışı unsur gibi dururken bazen ismin bir sıfatı gibi değerlendirilip üzerine Türkçe ek ilâve edilmiştir. Meselâ:

صلى الله عليه و سلم sallallâhu aleyhi ve sellem "Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun" anlamına bir cümledir. Bu cümle Hz. Muhammed'in adının anılmasından sonra söylenir. Bu durumda herhangi bir isim çekim eki Peygamberin adından sonra veya dua cümleciğinden sonra kullanılabilmektedir:

Resûlullâh'a -sallallâhu aleyhi ve sellem- indirilen kitap...
Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem'e indirilen kitap...

Aşağıda metinlerde sık kullanılan bu gibi cümle ve kalıplaşmış ifadelerden bazı örnekler verilmiştir. Bunlar öğrenilirse, metinlerin bağlamından kopmadan anlaşılmaları daha kolay olur:

Kalıplaşmış İfadeler

ابا عن جد eben an-ceddin "babadan babaya, babadan dedeye",

ابلغ من التصريح eblağu mine't-tasrîh "son derece açık",

باسمه تعالى bi'smihî te'âlâ "Allah'ın adıyla",

بعينه bi-aynihî, بعينها bi-aynihâ "ayniyle, olduğu gibi",

بمنه bi-mennihî "Allah'ın lütfuyla",

سبحانه subhânehû "Onu tenzîh ederim"; تعالى "yüksek olsun" "..Allah subhânehû ve ta'âlâ'nun irâdet ve meşiyyet-i ezeliyyesi...",

على حاله alâ-hâlihî "kendi hâlinde, bulunduğu durumda",

على مراتبهم alâ-merâtibihim "mertebelerine göre",

عليه الرحمه aleyhi'r-rahme "Allah'ın rahmeti üzerine olsun.",

عليه السلام aleyhi's-selâm "Ona selam olsun.",

عليه الصلاة و السلام aleyhi's-salâtü ve's-selâm "Salât ve selâm onun üzerine olsun",

فى زماننا هذا fî-zamâninâ hâzâ "bu zamanımızda",

فى كتابه fî-kitâbihî "kitabında, Kur'anda",

فى يومنا fî-yevminâ "günümüzde",

الى غير النهايه ilâ-gayri'n-nihâye "daima, ebediyyen, sonsuza dek".

Dua ve Beddua Cümleleri

آمنا و صدقنا Âmennâ ve saddaknâ "İnandık ve tasdik ettik",

ابد الله Ebbeda'llâh "Allah ebedî eylesin",

ادام الله Edâma'llâh "Allah sürekli etsin", edâma'llâhu ta'âlâ ikbâlehû "Allah ikbâlini sürekli kılsın", edâma'llâhu te'âlâ iclâlehû "Allah onun yüceliğini, kudretini sürekli kılsın",

اعزالله E'azza'llâh "Allah aziz etsin"; e'azallâhu ensârehû "Allah yardımcılarını yüceltsin",

الله اعلم بالصواب Allâhu a'lem bi's-savâb "Doğrusunu Allah bilir",

انار الله برهانه Enâra'llâhu burhânehû "Allah delîlini nurlandırsın (yüce kılsın),

ايدكالله Eyyedeka'llâh "Allah sana güç versin, seni güçlendirsin",

ايده الله Eyyedehu'llâh "Allah ona güç versin, onu güçlendirsin",

ايدهم الله Eyyedehumu'llâh "Allah onlara güç versin, onları güçlendirsin",

بارك الله Bâreka'llâh "Allah mübârek etsin" "...Ve sene 996 şehr-i zilka'desinün yiğirmi dördünci sebt güni -bâreka'llâhu's-sebt- ile göçülüp kışlaya teveccüh olundı...",

جزاك الله Cezâka'llâh "Allah (senin) mükâfatını versin",

جزاه الله Cezâhu'llâh "Allah (onun) mükâfâtını versin",

الحمد لله Elhamdu li'llâh "Allah'a hamdolsun",

خلدالله Halledallâh "Allah daim etsin"; hallede'lllâhu ta'âlâ hilâfetehû ilâ-inkırâzi'd-devrân "Allah hilâfetini devrânın sonuna (kıyamete) kadar dâim etsin"; halleda'llâhu mülkehû "Allah mülkünü dâim etsin",

دامت فضائله Dâmet fezâ'iluhû "faziletleri sürekli olsun" "...Ve cum'a gün a'lemü'l-'ulemâ Hoca Efendi -dâmet fezâiluhû- hazretleri evlâd-ı kirâmları ile ibâdete vardılar.",

دامت معاليهم Dâmet ma'âlîhim "şerefleri sürekli olsun" "... ve Defterdârlar -dâmet ma'âlîhim- cümle erkân-ı sa'âdet cem'iyyet ile gelüp...",

رحمهم الله تعالى Rahimehümüllâhu te'âlâ "Allah onların hepsine rahmet etsin",

رضى الله عنه Radıyallâhu anhu "Allah ondan (o erkek kişiden) razı olsun.",

رضى الله عنها Radıyallâhu anhâ "Allah ondan (o kadın kişiden) razı olsun.",

رضى الله عنهم Radıyallâhu anhüm "Allah onlardan (o erkeklerden) razı olsun.",

صانها الله عن الافات والبليات Sânehallâhu ani'l-âfâti ve'l-beliyyât "Allah onu afetlerden ve kötülüklerden korusun" "... makarr-ı hilâfet-i aliyyem olan mahmiyye-i Kostantıniyye -sanehallâhu ani'l-âfâti ve'l-beliyye- sükkân ve kuttânının vücûh-ı emniyyet ve râhatları...",

العياذ بالله El-'iyâzu bi'llâh "Allah'a sığınırım, Allah korusun",

قدس الله سره Kaddesa'llâhu sırrahû "Allah sırrını kutsasın",

قدس سره Kuddise sırruhu "sırrı kutsansın".

Aşağıdaki ibare ve cümleleri okuyunuz, bunların sözlüklerden anlamlarını bulunuz.

SIRA SİZDE 2

الدنيا مزرعة الآخرة؛ لا راحة فى الدنيا؛ استغفر الله؛ قاب قوسين اوادنى

Osmanlı Türkçesi metinlerinde kullanılan Arapça kalıp ifadeler ve cümleler için şu iki kaynak yararlıdır:

Recep Toparlı - M. Sadi Çöğenli, *Osmanlıcada Kullanılan Arapça ve Farsça Edat, Zarf, Deyim ve Terkipler*, Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., Erzurum 1990.

Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük),* Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

KİTAP

TRANSKRİPSİYON (ÇEVRİYAZI)

Transkripsiyon, kısaca, herhangi bir alfabeyle yazılmış bir metni başka bir alfabeye çevirmek demektir.

Bu tarife göre Osmanlı harfleriyle yazılmış bir metni Latin alfabesine çevirmek bir transkripsiyon işlemidir. Ancak bugünkü alfabemizde Osmanlı alfabesindeki bütün harfleri karşılayacak kadar harf yoktur. Bu eksikliği gidermek için benzer harflere nokta veya çizgi ilâvesiyle yeni harfler oluşturulmuştur. Bu ilâve işaretleri yalnızca bilimsel çalışmalarda kullanırız.

Latin alfabesindeki bu eksikliğin yanında Osmanlı alfabesinde de ünlülerin gösterilmesinde eksikler vardır. Meselâ *ben* veya *bir* yazılırken ünlüler yazılmaz. Biz dilin genel yapısında bunların ünlü değerlerini bildiğimiz için (bn) veya (br) değil, (ben) ve (bir) şeklinde yazarız.

İmlâ muhafazakâr bir sistem olup kimi kalıplaşmış şekiller yüzyıllar boyunca değişmeden yazıldıkları için, kelimelerin söylenişi değişir, ancak yazılışı değişmez. Bunların nasıl okunacağına bilim adamının, bilimsel veriler doğrultusunda karar vermesi gerekir.

Bazen bir harf birkaç sesi birden de gösterebilir: Meselâ -up zarf-fiil eki, Osmanlı metinlerinde çoğu zaman وب şeklinde yazılmıştır. Ancak Türkçede bu zarf-fiil eki her zaman /p/ ünsüzü ile olmuştur. ب harfinin /p/ ünsüzünü gösterme kabiliyeti de bulunduğundan وب yazılışını bir imlâ kalıplaşması olarak kabul edip söz konusu eki *gelüp, olup, alup* şeklinde okuruz. Aynı ek 19. ve 20. yüzyıl metinlerinde yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak okunur: ويروب verip, آلوب alıp vs.

Aynı şekilde ك kef harfi /k/, /g/ ve /ñ/ seslerini gösterebilmektedir. Bundan dolayı كلدم kelimesini *keldim* şeklinde okuyamayız; zira bu fiilin Türkiye Türkçesinde gel-mek şeklinde olduğunu bilmekteyiz.

Osmanlı alfabesinin bilimsel transkripsiyon çalışmalarında kullanılan harf karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Transkripsiyon Alfabesi

ا (آ)	a, ā
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü
ء	ʼ
ب	b, p
پ	p
ت	t
ث	s̱
ج	c, ç
چ	ç
ح	ḥ
خ	ẖ veya ḫ
د	d
ذ	ẕ, ḏ
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ

ض	ż, ḍ
ط	ž
ظ	ẓ
ع	ʿ
غ	
ف	f
ق	
ك	k, g, ñ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, u,ū, ü, o, ō, ö
ه	h, a, e
ى	y, ı, i, ī

Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerini yeni harflere aktarırken (transkribe ederken) bu genel bilgilerin ışığında dikkat etmemiz gereken başka hususlar da vardır:

1) Türkçe kelimelerde ünlüleri gösteren harfler, uzun ünlü gibi gösterilmez. Mesela بو bu veya صو su kelimeleri “bū” veya “sū” şeklinde yazılmaz.

2) Ayın ve hemze harfleri birer ünsüzdür. Bunları kendilerine özgü kesme işaretleriyle gösterir; bunlardan sonraki ünlüyü de kelimenin Türkçede okunuşuna göre seçeriz. Meselâ عثمان kelimesinde ayın harfinden sonraki yazılmayan ünlüyü /o/ olarak (‘osmân); عمر kelimesindeki ünlüyü ise /ö/ olarak (‘ömer) okuruz.

3) ض harfi taşıyan kelimelerdeki bu harf Türkçede kimi kelimelerde /z/, kimi kelimelerde /d/ olarak telaffuz edilmektedir. Bundan dolayı bu harfi karşılayan iki transkripsiyon işareti vardır. Kelimeye göre bunlardan uygun olanı seçilir.

Aşağıda bazı transkripsiyon örnekleri verilmiştir:

مبارك	معظم	قاتل	تاكرى تعالى	ثواب	صواب	رمضان	قاضى
mübārek	mu‘aẓẓam	ātil	Tañrı te‘ālā	ṣevāb	ṣavāb	ramażān	āḍī
دغدغه	خسيس	عزت	عذاب	عمر	جامع	مظلوم	مغرب
da da a	ḫasīs	‘izzet	‘aẕāb	‘ömr	cāmi‘	maẓlūm	ma rib

قورقما سونمز بو شفقلرده يوزن آل سن‌جاق
سونمدن يوردمك اوستنده توتن اك صوك اوجاق
او بنم ملتمك ييلديزيدر پارلاياجق
او بنمدر او بنم ملتمكدر آنجق

Ḳorḳma sönmez bu şafaḳlarda yüzen al sancaḳ
Sönmeden yurdumuñ üstünde tüten eñ ṣoñ ocaḳ
O benim milletimiñ yıldızıdır parlayacaḳ
O benimdir, o benim milletimiñdir ancaḳ

Osmanlı Türkçesi metinlerini Latin harflerine bilimsel transkripsiyon harfleriyle aktarırken, metnin yazıldığı devrin dil özelliklerini dikkate almalıyız. Türkiye Türkçesindeki eklerin niteliği 13. ve 19. yüzyılda aynı değildir. 13.-16. yüzyıl metinleri Eski Türkiye Türkçesi dediğimiz dönemin dil özelliklerine göre okurken, 19. veya 20. yüzyılın başlarında üretilmiş bir metni daha eski devrin dil özelliklerine göre okumak doğru olmaz.

- Aşağıdaki metin 20. yüzyılın başlarına aittir. Bu yüzyılda Türkçenin eklerinin ses değerleri bugünkünden farklı değildir. Metni buna göre transkribe edelim:

مقدمه

معنايه موضوع اولان لفظك دلالتى اوچ دورلو اولور كه مطابقت، تضمن، التزامدر. چونكه لفظك موضوع لهى اولان معنانك تمامنه دلالتى مطابقت و جزئنه دلالتى تضمن در. مثلا اوطه لفظنك دورت ديوار ايله طاوانك مجموعنه دلالتى مطابقت و بونلردن يالكز برينه دلالتى تضمن در.

كذلك انسان لفظى حيوان ناطق يعنى ذى روح و صاحب نطق معناسنه موضوع اولديغندن حيوان ناطقك مجموعنه دلالتى مطابقت و ايكيسندن يالكز بريسنه دلالتى تضمن در.

Muḳaddime

Ma‘nāya mevżū‘ olan lafẓıñ delāleti üç dürlü olur ki muṭābaḳat, tażammun, iltizāmdır. Çünki lafẓıñ mevżū‘unlehi olan ma‘nānıñ tamāmına delāleti mużāba at ve cüz’üne delāleti tażammundur. Meselā oṭa lafẓınıñ dört dīvār ile ṭavanıñ mecmū‘una delāleti muṭābaḳat ve bunlardan yalñız birine delāleti tażammundur. Ke-zālik insān lafẓı ḥayvān-ı nāṭıḳ, ya‘nī zī-rūḥ ve ṣāḥib-nuṭḳ ma‘nāsına mevżū‘ olduġundan ḥayvān-ı nāṭıḳıñ mecmū‘una delāleti muṭābaḳat ve ikisinden yalñız birine delāleti tażammundur.

- Aşağıdaki metinler 18. yüzyıla aittir. Bunların transkripsiyonunda bilhassa yuvarlak ünlü ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okumak doğru olur:

وفات فاطمه سلطان

طوقسان یدی سنه سی شهر محرمنك آلتنجی کونی قدم نهاده عالم شهود اولان فاطمه سلطان اشبو بیك

ایکی یوز سنه سی محرمنك اوننجی بازار کیجه سی علت جدریدن خرامان چمن صفه جنان اولدی.

Vefāt-ı Fāṭıma Sulṭān

Ṭoḳsan yedi senesi şehr-i Muḥarreminiñ altıncı güni ḳadem-nihāde-i ‘ālem-i şühūd olan Fāṭıma Sulṭān işbu biñ iki yüz senesi Muḥarreminiñ onuncı bāzār gicesi ‘illet-i cederīden ḫırāmān-ı çemen-ṣoffa-i cinān oldı.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakāiku’l-Ahbâr*, Yay. Müctebâ İlgürel, İst. 1978, s. 298.

و جمادی الاخره نك اون بشنده قمر منخسف اولوب ماه منیرك بالکلیه نوری مستور اولدی و دورت کون شمس

قیزیل باقیر کبی غروش جرمی کبی دوماندن صغیر کورندی. علامت خیر اولا. و ماه مزبورك اون سکزنجی جمعه

کیجه سی زلزله اولدی.

Ve cumāde’l-āḫireniñ beşinde Ḳamer münḫasif olup māh-ı münīriñ bi’l-külliye nūrı mestūr oldı. Ve dört gün şems ḳızıl baḳır gibi ġuruş cirmi gibi dumandan ṣaġīr göründi. ‘Alāmet-i ḫayr ola. Ve māh-ı mezbūruñ sekizinci cum‘a güni zelzele oldı.

Şem’dânîzâde Fındıklılı Süleymân Efendi Târihi, Mür’it-Tevârîh III, Haz. Münir Aktepe, İst. 1981, s. 42.

- Aşağıdaki metin, yazarı bilinmeyen bir Tevârîh-i Âl-i Osmân’dan alınmıştır. Bu metni Eski Türkiye Türkçesinin özelliklerini göz önünde bulundurarak transkribe etmeliyiz:

جون عثمان غازی آتاسی یرینه قائممقام اولدی یکت یکل قاتنه جمع اولدی جوق غزالر

ایتدیلر کلوب بیلجکی وکوری حصارن و یارحصارن و اینه کولی فتح ایتدی هجرتك آلتی یوز

سکسان یدی یلنده واقع اولدی اول جمعه نمازن قراحصارده اول قیلدی غازیلر اول

تکبیری آنده کتوردیلر

Çün ‘Osmān Ġāzī atası yirine ḳā‘im-maḳām oldı, yigit yeñil ḳatına cem‘ oldı. Çok ġazālar itdiler. Gelüp evvel Bilecig’i ve Köprihişārı’n ve Yarḥisārı’n ve İnegöl’i fetḥ itdi, hicretüñ altı yüz seksen yidi yılında vāḳi‘ oldı. Evvel Cum¾a namāzın Ḳaraḥişār’da ol ḳıldı. Ġāzīlere evvel tekbīri anda getürdiler.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân -F. Giese Neşri-, Haz. Nihat Azamat, Marmara Üni. Yay. İstanbul 1992, s. 9-10

Türkiye Türkçesinin çeşitli tarihî devrelerindeki fonolojik özellikleri için şu kaynaklara bakılabilir:

Faruk K. Timurtaş, *EskiTürkiye Türkçesi*, Enderun Yay. İstanbul. Hayati Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1995.

KİTAP

Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Üni. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, Gazimağusa 1998, s. 27-36.

MAKALE

***Fuzulî Divanı*'nda bulunan bir gazelden alınan aşağıdaki beyitleri çevriyazı işaretleri kullanarak Latin harflerine aktarınız.**

SIRA SİZDE 3

شربت لعلك كه ديرلر چشمهء حيوان آكا اول ويرر جان دمبدم عشاقه و بن جان آكا
طوتمه اى قان دمبدم طغيان ايدوب تن چاكنى قوى بو منظردن دمى نظاره قيلسون جان آكا
كوكلمه صالمش خطك ذوقن فلك قانون ويروب طفل تك كيم اوقودرلر زجر ايله قرآن آكا

Özet

AMAÇ 1 *Arapça Edatları, Bu Edatların Kullanışlarını Tanımlamak.*

Daha önce gördüğümüz edatlara ek olarak Osmanlı Türkçesinde kullanılan diğer Arapça edatlar ve oluşturdukları kelime gruplarını şöyle sıralayabiliriz: **lâ- لا:** Arapça olumsuzluk edatıdır. Birçok kelimenin önünde, Farçadaki na- ve bî- edatları gibi, genel olarak bir durumun olumsuzunu, bulunmayışını ifade eder: لامكان lâ-mekân "mekânsız, mekân dışı". Bu edat, Arapça fiillerin geniş zaman şekilleriyle de kullanılır ve getirildiği fiilin olumsuzunu yapar: لايعقل lâ-ya'kıl "aklı başında olmayan, dalgın". **mâ-** ما "O şey ki". Arapçada geniş bir kullanımı ve değişik anlamları olan mâ- edatı, Türkçede daha çok "o şey ki" anlamındaki kalıplarda kullanılmıştır: مافوق mâ-fevk "üstte olan, üstteki. Bu edat, başka edatlarla bir arada da kullanılabilir: ما به الحيات mâ-bihi'l-hayât "hayata sebep olan". **ma'a- مع** "Birlikte, ile "anlamlarındadır: مع عائله ma'a-'â'ile "aile ile birlikte, ailecek". ke- ك "gibi" benzetme bildirir: كالاول ke'l-evvel "eskisi gibi". **keyfe** كيف "nasıl" anlamında soru edatıdır. mâ- edatıyla birlikte şart anlamı taşıyan deyimler kurar: كيف مايشا keyfe-mâ-yeşâ "nasıl isterse öyle, istediği gibi". **gayr** غير Arapça istisna edatıdır. Türkçede "+sız/+siz ekleriyle,...olmayan" şekilleriyle karşılarız: غير مسلم gayri müslim "Müslüman olmayan". li ل "için" Bu edatı daha önce de görmüştük. Bu edat Arapça dilbilgisinde "sebep tamlayıcısı" (el-mef'ûlü li-eclihi) denilen zarf gruplarının teşkilinde de sıkça kullanılır. Bu durumda, li- edatından önce gelen kelime üstünlü tenvin ile okunmaktadır: رضاءً لله rızâen li'llâh "Allah'ın rızası için". **zû** ذو: "Sahip, +lı/+li" anlamlarındadır. Bir kısım kalıplaşmış ifadelerde ve daha çok da bilimsel terimlerde kullanılır: ذوالجلال zü'l- celâl "celâl sahibi, Allah", ذو فنون zû-fünûn "fenler sahibi, bilgin". Bu edatın tamlamalardaki çokluk şekli ذوى zevi'dir: ذوى المفاصل zevi'l-mefâsıl "mafsallılar". ذى zî, zû edatının harf-i cerli şeklidir: ذى قيمت zî-kıymet "kıymetli". ذو zû edatının müennesi olan ذات zât edatı bilhassa tıp, botanik ve zooloji bilim dallarındaki terimlerde çok kullanılmıştır. Bu terimlerin birçoğu da Osmanlı Türkçesi içinde türetilmiştir: ذات الجنب zâtü'l-cenb "akciğer zarı iltihabı".

AMAÇ 2 *Osmanlı Türkçesinde Kullanılan Arapça Söz Kalıplarını Fark Etmek.*

Arapça fiillerin çekimli şekilleri Türkçede kullanılmamış olmakla birlikte dua cümleleri, Kur'an-ı Kerim ve hadislerden alıntılar, atasözü ve vecizeler ve kimi kalıplaşmış kelime grupları yer yer kullanılmıştır. Kısa cümlecikler hâlindeki dualar, beddualar vs. çoğu zaman cümle dışı unsur gibi dururken bazen ismin bir sıfatı gibi değerlendirilip üzerine Türkçe ek ilâve edilmiştir: صلى الله عليه و سلم sallallâhu aleyhi ve sellem "Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun" anlamına bir cümledir. Bu cümle Hz. Muhammed'in adının anılmasından sonra söylenir. Bu durumda herhangi bir isim çekim eki Peygamberin adından sonra veya dua cümleciğinden sonra kullanılabilmektedir: Resûlullâh'a -sallallâhu aleyhi ve sellem- indirilen kitap... Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem'e indirilen kitap... Sık kullanılan kalıplaşmış ifadeler, dua ve beddua sözlerinden bazıları şunlardır: ابا عن جد eben an-ceddin "babadan babaya, babadan dedeye"; ابلغ من التصريح eblağu mine't-tasrîh "son derece açık"; عليه السلام aleyhi's-selâm "Ona selam olsun."; آمنا و صدقنا Âmennâ ve saddaknâ "İnandık ve tasdik ettik"; ابد الله Ebbeda'llâh "Allah sürekli kılsın"; الله اعلم بالصواب Allâhu a'lem bi's-savâb "Doğrusunu Allah bilir"....

AMAÇ 3 *Arap Harfli Türkçe Bir Metni Transkripsiyon İşaretleri Kullanarak Latin Harflerine Aktarmak.*

Transkripsiyon, kısaca, herhangi bir alfabeyle yazılmış bir metni başka bir alfabeye çevirmek demektir. Bu tarife göre Osmanlı harfleriyle yazılmış bir metni Latin alfabesine çevirmek bir transkripsiyon işlemidir. Ancak bugünkü alfabemizde Osmanlı alfabesindeki bütün harfleri karşılayacak kadar harf yoktur. Bu eksikliği gidermek için benzer harflere nokta veya çizgi ilâvesiyle yeni harfler oluşturulmuştur. Bu ilâve

işaretleri yalnızca bilimsel çalışmalarda kullanırız. İmlâ muhafazakâr bir sistem olup kimi kalıplaşmış şekiller yüzyıllar boyunca değişmeden yazıldıkları için, kelimelerin söylenişi değişir, ancak yazılışı değişmez. Bunların nasıl okunacağına bilim adamının, bilimsel veriler doğrultusunda karar vermesi gerekir.

Bazen bir harf birkaç sesi birden de gösterebilir: ك kef harfi /k/, /g/ ve /ñ/ seslerini gösterebilmektedir.

Bundan dolayı كلدم kelimesini keldim şeklinde okuyamayız; zira bu fiilin Türkiye Türkçesinde gel-mek şeklinde olduğunu bilmekteyiz. Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerini yeni harflere aktarırken (transkribe ederken) bu genel bilgilerin ışığında dikkat etmemiz gereken başka hususlar da vardır: 1) Türkçe kelimelerde ünlüleri gösteren harfler uzun ünlü gibi gösterilmez. Mesela بو bu veya صو su kelimeleri "bū" veya "sū" şeklinde yazılmaz. 2) Ayın ve hemze harfleri birer ünsüzdür. Bunları kendilerine özgü kesme işaretleriyle gösterir; bunlardan sonraki ünlüyü de kelimenin Türkçede okunuşuna göre seçeriz. Meselâ عثمان kelimesinde ayın harfinden sonraki yazılmayan ünlüyü /o/ olarak (ʻosmân); عمر kelimesindeki ünlüyü ise /ö/ olarak (ʻömer) okuruz. 3) ض harfi taşıyan kelimelerdeki bu harf Türkçede kimi kelimelerde /z/, kimi kelimelerde /d/ olarak telaffuz edilmektedir. Bundan dolayı bu harfi karşılayan iki transkripsiyon işareti vardır. Kelimeye göre bunlardan uygun olanı seçilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi Arapça olumsuzluk edatıdır?

a. ذو
b. كيف
c. مع
d. لا
e. ما

2. Aşağıdakilerden hangisi "sahip, +lı/+li" anlamındadır?

a. ذو
b. ل
c. غير
d. كيف
e. ما

3. Aşağıdakilerden hangisi "istemeyerek, zorla" anlamındadır?

a. مع ذلك
b. مع التأسف
c. مع الكراهه
d. مع الاسف
e. مع الممنونيه

4. "canlı" anlamındaki Arapça kelime aşağıdakilerden hangisidir?

a. ذى شان
b. ذى حيات
c. ذوى الارحام
d. ذوذنب
e. ذو فنون

5. "صلى الله عليه و سلم" cümlesinin doğru okunuşu aşağıdakilerden hangisidir?

a. salli Allah aleyh ve sellem
b. sallullah aleyhi ve sellem
c. sallallâhu ileyhi ve sellem
d. salli Allahu aleyhi ve selem
e. sallallâhu aleyhi ve sellem

6. "fî-kitâbihî (kitabında, Kur'anda)", ibaresinin Arap harfli yazımı aşağıdakilerden hangisidir?

a. فى الكتابه
b. فكتابه
c. فى كتابهى
d. فى كتابه
e. فى كتاب

7. Aşağıdakilerin hangisi dua cümlesidir?

a. على حاله
b. ابد الله
c. الى غير النهايه
d. عليه السلام
e. على مراتبهم

8. Aşağıdakilerden hangisi "Allah ona güç versin, onu güçlendirsin." anlamında dua cümlesidir?

a. ايدكالله
b. ايده الله
c. انار الله برهانه
d. جزاك الله
e. ايدهم الله

9. "خسيس" kelimesinin çevriyazılı şekli aşağıdakilerden hangisidir?

a. ḫasīs
b. hasīs
c. ḥasīs
d. ḫasīs
e. ḫasis

10. "şavāb" kelimesinin Arap harfli yazımı aşağıdakilerden hangisidir?

a. ثواب
b. صوب
c. صواب
d. سواب
e. سوب

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümünü yeniden okuyunuz.
2. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümünü yeniden okuyunuz.
3. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümü yeniden okuyunuz.
4. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Edatların Kullanılışları" bölümünü yeniden okuyunuz.
5. e	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Söz Kalıpları" bölümünü yeniden okuyunuz.
6. d	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Arapça Söz Kalıpları" bölümünü yeniden okuyunuz.
7. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dua ve Beddua cümleleri" kısmını yeniden okuyunuz.
8. b	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Dua ve Beddua Cümleleri" kısmını yeniden okuyunuz.
9. a	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Transkripsiyon (Çevriyazı)" bölümünü yeniden okuyunuz.
10. c	Cevabınız doğru değilse, kitabınızın "Transkripsiyon (Çevriyazı)" bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

لا على التعيين lâ-'ale't-ta'yîn "gelişi güzel"; لا كلام lâ-kelâm "diyecek bir şey yok"; ماحضر mâ-hazar "hazır olan"; مالا كلام mâ lâ-kelâm "söz götürmez şey"; مع فايض ma'a-fâyiz "fayiz ile"; ذوى العقول zevi'l-'ukûl "akıl sahipleri, akıllılar".

Sıra Sizde 2

الدنيا مزرعة الآخرة Ed-dünyâ mezra'atü'l-âhireti "dünya âhiretin tarlasıdır"; لا راحة فى الدنيا lâ-râhate fi'd-dünyâ "dünyada rahat yoktur"; استغفر الله estağfiru'llâh "Allah'tan af dilerim"; قاب قوسين اوادنى kābe kabseyni ev ednâ "İki yay aralığı kadar veya daha az".

Sıra Sizde 3

Şerbet-i lalüñ ki dirler çeşme-i ḥayvān aña
Ol virür cān dem-be-dem 'uşşāḳa vü ben cān aña

Ṭutma ey ḳan dem-be-dem ṭuġyān idüp ten çākini
Ḳoy bu manẓardan demī neẓẓāre ḳılsun cān aña

Göñlüme ṣalmış ḫaṭuñ ẕevḳın felek ḳānūn virüp
Ṭıfl tek kim oḳudurlar zecr ile Ḳur'ān aña

Yararlanılan Kaynak

Develi, H. (2008). **Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1-2.** İstanbul. Kesit Yayınları.

Metinler

Sevgili öğrenciler, elinizdeki kitap Osmanlı Türkçesindeki Farsça ve Arapça unsurların tanınmasına yönelik hazırlanmıştır.

Bu bölümünde teorik olarak verilen bilgileri pekiştirmeniz ve uygulamalar yapabilmeniz için konulara uygun metinlere yer verilmiştir. Teorik bilgilerin uygulamalarla kalıcı hâle geleceğini unutmayınız. Osmanlı Türkçesi bilgisinin gelişmesi için bol metin okunması gerektiği hususunu da asla aklınızdan çıkarmayınız.

Okuyacağınız metinlere baktığınızda bunların içinde anlamlarını bilmediğiniz birçok kelime bulunduğunu göreceksiniz. Anlamları bilinmeyen bu kelimeler doğal olarak metinlerin anlaşılmasını zorlaştıracaktır. Bu yüzden metinleri okurken sözlük kullanmayı ihmal etmeyiniz. Kullandığınız sözlük öncelikle Arap harfli Türkçe sözlük olmalıdır. Kelimeyi okuduktan sonra isterseniz diğer sözlüklerden de faydalanabilirsiniz.

مرقد فاتحی زیارت

هر کوشه‌سنده دهرك نام بقا نثارك ،
شایسته‌در دینلسه عالم سنك مزارك .

قالدك جهانده بر آن ، هر آنك اولدی بردور ،
ملك أزلدی گویا تختگده همجوارك ،

سنسك او پادشه‌که بو امت نجیبه
امصار بخششگدر ، ابحار یادگارك ،

میدان حربی قیلدك سن تختگاه شوکت
لشکردی هپ مسلح اتباع بی‌شمارك .

سن جسم ایدك فنایاب ، اول روح جاودانی
دوشدك جدا سن اما ، باقی‌در اشتهارك .

ایتدك موحّدینه ملك جهادی مفتوح .
صالح اولدی آنده جاری فرمان فیضبارك !

الهام وطن

ماضی ، او پردهٔ غیب اکشادهٔ حضورك ،
آتی اوراه مظلم آمادهٔ گذارك .

توحید ایدی مرامك اسلام ایله انامی
رلشدی اول اغورده علمکله اقتدارك .

بیت‌خدایه قوتمش جاهك مطاف اسلاف
طورمش باشگده بکلر بر قوم تربه‌دارك .

طاقنده منجلی‌در هپ بیّنات معنی
اسرارلم‌یزلدن مصنوع اولان بودارك .

بر مقصده ایدردی سیف‌وقلم توجّه ،
احکامکه اویاردی قانونی روزگارك .

شمشیر قوتنده خامه‌گدی لرزه‌بخشا ،
معجزدی مثل‌خامه شمشیرخدعه‌کارك .

اوقشاردی زلف یاری تدبیر عادلانه‌ك ،
چارپاردی فکرخصمه تقریر دلشکارك .

هر شاهه بویله طالع ، یاراولماز ای شهنشه ،
نادر گلیر نظیری بر بویله شهریارك :

مرقد فاتحی زیارت

بردم یوزك گولنجه عالم بهار اولوردی ،
مثل کسوف هرجا ظاهردی اغیارك .

یوقدر سنك غروبك ای نیّر معالی ،
وارشعلهٔ دهادن بیك نجم تابدارك .

بر مجمع سیاست بولدك عقوله چسبان ،
تابان افقلرندن اجزای تارمارك .

ارواح مؤمنین در انجم قدر مشاعل
بالای تربتکدن تنویر ایدر کنارك .

سن محرق فتندك ای آتش جلادت ،
سوندك نهایت اما برق اولدی هر شرارك .

مهد وجودی اولدك برچوق نوادرك سن ،
خاککدن اولدی ثابت اسبابی کارزارك .

بر بیلدیرمدی نیزه‌لك پیوسته قمرخاکه ،
بر برج حقمادر ایرمش گوگه منارك .

باب نجاتی سنسك ای فاتح ، ایلین فتح ،
مفتاح یاپدی آنجق جدّ بزرکوارك .

الهام وطن

هردم سکا آچیقدر ابواب عرش رحمت ،
تربه‌کدر الك عظیمی فتح ایتدیکك دیارك .

گوستردیکك معالی اهرامدر مسلسل ،
کهسارلر عموماً بالین احتضارك .

پروردکاره ناظر بنیاد سربلندی ،
سافللرك آلنده تابوت بروقارك .

ایستر ایدك کهاولسون دشمنله یاریکدل ،
دوران ایدی رقیبك ، الله ایدی نکارك .

تختك کنیردی بردم عمقیق قیامه ،
ایلر رکوعه دعوت علویی مزارك .

هرکون ایدردك احیا بربشقه جلوهٔ عقل ،
بیهوش حالتکدی اوکان هوشیارك !

حالادخی عقولك سرحدی درکچلمز
سیل دموع برله محصوراولان جدارك .

آغوش مادریدن خاك وطن اعزدر ،
آندن دها معزّز بر نوردر غبارك !

مرقد فاتحی زیارت

سرپنجهٔ قضادن بی فرق ایدی دمنده ،
ذیل رضایی صارمش بازوی ذی مدارك .

تتره‌ردی سجده گاهك اولدقچه سن جبین سای
حالا گلیر زمیندن تکبیر زارزارك .

هر عزمك ایلمشدی تفسیر آیت حق ،
ظاهردی ناصیه‌کده آثاری چاریارك .

سیارهٔ وطندر آردنجه پیك خوارك
ایلر طواف هرسو روح فتوحکارك .

سن یاتدیغك دوشکده بستردی کلهٔ طوب ،
طوفان خون و آتش گلزار نوبهارك .

ایلر بودم یاشکده لیل ونهار ماتند
تشکیل نور وظلمت سایه‌ك ایله چنارك .

قیلمش طلوع یردن گوزلر بو انقلابی
بر دوردر مجسم دستار خون دثارك .

قهار متقمدن هیچ قالمادی مخافت
سندن بزایلرز خوف ، اخذایت گلوب ده ثارك !

الهام وطن

آجدی سکا جناحن جانان سرمدیت ،
ابتدی آنی در آغوش جان جهان سپارك .

اجر عظیم وصفك قیدنده حامد ای شاه ،
قیل بو توانی سن عفو اول گناهکارك .

مدحکده شاعرانه الهامل گرکدر ،
تعریفی یرده یتمز عرشه چیقان کبارك !

ایالات

ممالك محروسهٔ شاهانه‌نك اولوقت حاوی اولدیغی ایالات بروجه آتی تعداد اولنور :

اوروپای عثمانیده : روم ایلی و بوسنه و طمشوار و بودین و کفه ایالاتی موجود اولوب روم ایلی ایالتی پاشا سنجاغی اولان صوفیه ومناستر لوالریله موره‌واشقودره ویانیه‌وترحاله وکوستندیل واوخری ودوقه‌کین و آولونیه وایلبصان وسلانیك و دلوینه و اسکوب وویدین والاجه حصار وپرزرین و پرشتنه وسلستره و نیکبولی و چرمن و ویزه و قرق کلیسا و بندر و آقکرمان سنجاقلرینی حاوی ایکن [۱] سلستره‌دن صکره محرر اولان سنجاقلره مؤخراً اوزی و قیلبرون وکیلی لوالری الحاق اولنه‌رق سلستره ایالتی تشکیل اولندیغی مثللو موره دخی آلتی سنجاغه بالتقسیم مستقل ایالت اتخاذ و مجارستانك اهمیت موقعیه‌سنه مبنی بودین وطمشوار ایالاتی ملحقاتندن وفتوحات اخیره‌دن وارات Grossvardein، اکری Erlau، قنیژه، ایوار Neuhaüsel بکلر بکیلکلری دخی مستقلاً تشکیل قیلنمشیدی .

آسیای عثمانیده : اناطولی وجزایر بحر سفید وقبریس وذوالقدریه ورومیهٔ صغری وارضروم وشام وطرابلس شام وحلب ورقه وقارص وچیلدر وطربزون وموصل ودیاربکر

---

[۱] روم ایلی بکلر بکینك سنوی بر ملیون یوز بیك آقچه‌لك ومیرلوالرینك ایکیوز بیکدن بشیوز بیك آقچه‌لکه قدر خاصلری اولوب ایالت ۹۱٤ زعامت و ۸۳٦۰ تیماره منقسم و علی العموم حاصلات مقیده‌لری ٥٦ ملیون سکز یوزکسور بیك اقچه‌یه بالغ وقوهٔ عسکریه‌سی دخی جبه‌لولر ایله برابر ۳۳۰۰۰ قدر سواری‌یه رسیده اولور ایدی.

دردنجی باب

ووان وبغدادوبصره ولحسا ویمن ایالاتی موجود اولوب بونلردن اناطولی ایالتنك پاشا سنجاغی یعنی مقر ایالتی کوتاهیه وذوالقدریه‌نك مقری مرعش ورومیهٔ صغرانك دخی سیواس لوالزی ایدی . وجزایر بحرسفید ایالتی قپودان پاشالغه مربوط ایدی وکردستان ایالاتندن بعضلرینك سنجاقلری یوردلق واوجاقلق وجهله عشائر اکراد بکلرینه تفویض اولنـــمق امرای موماالیهم میرلوالر کبی صاحب طوغ وعلم دکللر ایسه‌ده معیتلری طوائفیله حربه کیتمك ومحافظهٔ سرحد ایتمکله مکلف ایدیلر .

افریقای عثمانیده : حبش ومصر وطرابلس وتونس وجزایر ایالتلری موجود ایدی .

بغداد ومصروبودین شهرلری وقتیله دارالحکومه اولدقلرندن میرمیرانلرینـــك قوچیلی قایغه بمك ورکابنـــده صولاق وپیك یوروتمك وبر درجـــه‌یه قدر توجیهـــاته مأذون اولمق کبی بعض امتیازلری اولوب مثلا بغداد ومصرکبی ایالات بعیده بکلربکیلری معیتلری میرلوالرینی کنـــدولری تعیین وارســـال ایتمکه مأذون ایدیلر. برده بغداد وبصره ومصر وحلب وجزایر بحر ســـفید کبی بعض ایالات ســـالیانه ایله اداره اولنور ایدی یعنی ایالات مذکوره وقتیله خاص وتیمار صورتیله تفریق وتقسیم اولنمامغله بالجمله حاصلات عشریه وعرفیه‌سی خزینـــهٔ دولته عائد اولوب حاصلات واقعه‌دن میرمیران ومیرلوالر ویرلی قولی عســـکرلری

سالیانه‌لرینی یعنی مخصص معاشلرینی آلدقدن صکره فضله‌سی خزینهٔ دولته کوندریلور ایدی.

غرب اوجاقلری اطلاق اولنان طرابلس غرب وتونس وجزایر ایالتلریله شرافت حجاز وقریم خانلغی واردل قراللغی ومملکتین بکلکلری ادارهٔ سائر ایالات شاهانه‌دن فرقلی اولمغله بروجه آتی تعریفلرینه ابتدار اولنور:

شویله‌که غرب اوجاقلرینك اك مهمی اولان جزایرك تحت تصرف عثمانیانه انتقالی اسپانیوللرك اهل اسلام حقنده اجرای ظلم وغدر ایلدکلری عصره تصادف ایدوب بوکا مقابل قلوب مسلمینده دخی اسپانیوللره خصومت شدیده پیدا اولدیغندن موقع جغرافیسی حسبیله جزایر قطعه‌سی آتش خصومتك فواره‌سی اولمغله وتونس وطرابلس فتح اولندقدن صکره اورالر اهالیسی دخی جزایرلیلره اشتراك ایتمکله غرب اوجاقلری خلقی سفن حربیه تدارك ایده‌رك اوته‌دن برو اسپانیا ساحل وجزیره‌لرینی غارت وتجار سفینه‌لرینی اخذ وضبط واره صره دخی مالطه قورصانلرینه مقابله وایتالیا کیلرینه دخی اطالهٔ دست ایتمك عادتلرینه دوام ایدرلر ایدی. کیده‌رك مذکور اوجاقلرده عصبیت عسکریه حاصل وایچلرنده دایی نامیله صاحب نفوذ رؤسا وامرا حادث اولمغله جانب حکومت سنیه‌دن ابتدای فتحده یرلی قولی نامیله قلاعه وضع اولنان بش آلتی بیك ترك عسکری آزالدقجه

دردنجی باب

یرلرینك طولدیرلمسنه لزوم قالمدیغی کبی بکلر بکیلر دخی اکثریا دایلردن تعیین وانتخاب اولنمغه باشلادی. بونلر ایکی اوچ سنه‌ده برکره طرف دولت علیه‌یه هدیه تقدیم ایدرلر وترسانهٔ عامره‌دن دخی کندولرینه سفینه وباروت وطوپ کبی ادوات حربیه اعطا اولنور وایجاب ایتدکجه جزائر کمیلری دونمای همایون معیتنه جلب ایدیله‌رك خدمات سفریه‌ده قوللانیلور ایدی. آناطولی وآق دکز جزیره‌لری اهالیسنك اشبهلری وبر جنایتله متهم اولوب تحریات حکامه مبتلا اولانلر غرب اوجاقلرینه فرار ایدرلر وبعضاً دخی مذکور اوجاقلردن مخصوص مأمورلر کلوب ازمیر وسائر یرلرده بیراقلر آچه‌رق صولومه‌دن جان ویرمك وترلمه‌دن مال قزانمق استیانلر بیراغمز آلتنه کلسون دیو دلاللر ندا ایتدیروب عسکر یازارلرایدی. دها صکره‌لری مذکور اوجاقلر خلقنه اوروپا دولتلریله معاهده ایتمکه حکومت سنیه جانبندن رخصت ویرلمکله وبعضاً دخی حسب‌الضروره اجبار قلنمغله بتون بتون اوجاقلر بر سربست اداره استحصال ایلدیلر. آنجق غارات وتعدیات متمادیه‌لریله آق‌دکز دولتلرینی بحضور ایتدکلرندن انلرك نزد حکومت سنیه‌ده شکایات شدیده‌لرینی دعوت ایدرلر ایدی‌که بوحال آتیده سلطنت سنیه‌یی مشکلات عظیمه‌یه دوچار ایلمشدر.

تنظیمات خیریه : تحلیلی

اسکی طرز اداره‌یی یکی طرزه افراغه تنظیمات خیریه پیشوا اولمشدر. تنظیمات خیریه‌یی تحلیل ایدرکن اسکی طرزك نقاط مهمه‌سی تعریف اولنه‌جقدر .

تنظیمات خیریه خط همایون شکلنده اعلان قلنمشدر. سلطان محمودك صوك سنهٔ سلطنتنده اعلانی متصور ایکن عاکف پاشانك ممانعتیله تأخره اوغرایه‌رق جلوس عبدالمجید خانیدن درت آی مرورنده و ٢٦ شعبان ١٢٥٥ تاریخنده صادر اولمشدر . تسوید وقرائت ایدن خارجیه ناظری مصطفی رشید پاشادر. قرائتی ایچون کلخانه میداننده تخمینی صورتده تعیین اولنان موقعده بر یوکسك کرسی ومدعوینه مخصوص چادرلر قورولمش و پادشاه حضرتلری یقیننده بولنان کوشکه کلمشیدی ، وسفارات اجنبیه ومؤسسات داخلیه (حتی لونجه اوطه‌لریله اصناف کتخدالری) دعوت ایدلمشیدی ووکلاوعلما وخواص مأمورین حاضر اولوب طوپلانان بیکلرجه اهالینك کرسی‌یه تقرب ایچون آره صره حرکت وتموجندن اوکنیش میدان بر دریای متلاطم شکلنی آلمشیدی حضار میاننده بولنان وقعه نویس لطفی افندی « رشید پاشا صوت بلند وسلیقهٔ بلیغهٔ عالمپسند ایله » اوقودی دییور. متعاقباً قربانلر کسیلوب طوپلر آتیلمش واجرای شادمانی ایدلمشدر .

یوم اعلاننك هرسنهٔ دوریه‌سنده ایقاد قنادیل ایله شنلك یاپیلمسی واوقوندیغی محله برمرمر ستون رکزیله اوزرینه خط همایونك صورتی حك اولنمسی تصمیم ایدلمش وسرای ایچنده اهالی ایچون تماشا وزیارتی قولای اوله‌میه‌جغندن آبده‌نك سلطان بایزید میداننده رکزینه‌صکره‌دن تحویل قرار قیلنمش ایسه‌ده بعض مطالعات زمانیه‌یه مبنی کرك شهر آیین اجراسندن وکرك آبده رکزندن صرف نظر اولنمشدر .

تنظیمات خیریه خط همایونی تحلیل ایدەلم : مقدمه‌سنده پادشاه زمان یوز اللی سنه واردرکه غوائل متعاقبه واسباب متنوعه‌یه مبنی نه‌شرع شریفه ونه قوانین منیفه‌یه انقیاد و امتثال اولنمامق حسبیله دولت علیه‌نك اولکی قوت ومعموریتی ضعف و فقره مبدل اولدیغنی اعتراف ایلدکدن صوکره قوانین شرعیه ومضبوطه تحتنده اداره‌اولنمیان دول وممالکك پایدار اوله‌میه‌جغنی برلسان قطعی ایله تصدیق ایدییور.

بوحقایق لسان شاهانه‌دن صادر اولمق اعتباریله اهمیت مخصوصه‌یی حائز ایدی وصدراعظم قوجه خسرو پاشا وامثالی زمرهٔ استبدادیه‌نك قوانین‌مضبوطه‌یه انقیادی قولای شیلردن دکل ایسه‌ده علیهنه آچیقدن آچیغه فك دهان ایتملرینه امکان براقمیور ایدی .

دولت علیه‌نك حسن اداره‌سنی کافل اولمق اوزره یکیدن تأیید وتنظیمی لازم کلن اساسلر « امنیت جان ومحفوظیت عرض و ناموس ومال‌وتعیین ویرکو وعساکر مقتضیه‌نك‌صورت جلب ومدت‌استخدامی قضیه‌لری » اولدیغی بیان بیورلدقدن صوکره خط همایونده قضایای مذکوره برر برر مناقشه و اولکیلرك فقداننندن متولد محذورلر وصکره‌کیلرك‌تنظیمندن‌حصوله کله‌جك‌محسنات توضیح‌وتعداد اولنیور. بز دخی یکان یکان تعریف ومناقشه ایدەلم :

(١) امنیت جان . — امنیت جان اعظم حقوق بشردر . هیچ کیمسه قانونده مصرح اولان جرم وجنایتی ایشلمدکجه وکندوسنه اسناد اولنان جرم وجنایتی ایشلدیکی لدی المحاکمه ثابت و محکمه‌دن حکم لاحق اولمدقجه اعدام اولنه‌مز. احکام شرعیه دخی بونی تمامیله مؤیددر اما بزده بوحق اصلی مرعیتدن ساقط ایدی . حیات افراد ذی اقتدار اولانلرك دوداقلرینك آره‌سنده ایدی . بر امرلری آنی ازاله‌یه کافی ایدی . وبو سیئه الك بیوك موقعدن باشلایه‌رق قدمه قدمه آشاغی‌یه طوغری اینر ایدی . نیجه صدر اعظملر افترایه اوغرایه‌رق ویا مدافعهٔ حق ومحافظهٔ منافع دولت قصدیله اوامر سنیه‌یه قارشو کله‌رك بلا سؤال ولاجواب مغدوراً قتل اولنمشلردر . مثلا کمانکش قره مصطفی پاشا نام مرد جاهد وغیور برکون دیوان همایونده صورت مخصوصه‌ده حضور شهریاری‌یه جلب اولنوب سلطان ابراهیم « کتخدا قادینه اودون اندرلمسنی امر ایتشدم حلا کیتدامشر » دیو عتاب ایتمسی اوزرینه پاشای حمیت شعار « افندم معظمات امور سلطنت سنیه‌لری حقنده بر امر همایونکزی تلقی‌یه کلدم . کتخدا قادینك اودونی نه مقوله شیدرکه صدر اعظمك دیواندن جلبنی استلزام ایده » جوابنی ویرمکله انفعال پادشاهی‌یی دعوت ایده‌رك بالاخره افنا اولنمشدی .

حکیم اوغلی علی پاشا کبی علم وفضیلتده یکتا واداره وتدبیر ملك وحربده بیهمتابر وزیر عالیشان مصالح دولته متعلق بر ماده‌دن طولایی سلطان عثمان ثالثك جانی صیقوبده « بن سنی عزل ایدر و حمال باشی علی آغایی کندیمه وزیر ایلرم » خطابنه دوچار اولدقده ارادتی الندن کیده‌رك « افندم آ کا حمال باشی علی پاشا دیرلر حکیم اوغلی علی پاشا دیمزلر» جوابیله مقابله ایتمکین تیزقله‌سنه حبس ایدلمش ووالده سلطانك

شفاعت مصرانه‌سی اوزرینه ورطهٔ هلاکدن قورتیلمشدی . فؤاد پاشا برکون حضور عبدالعزیزخانیده ابراز جرأت ایدوب پادشاهك سیماسنده تغیر وقوعنی کورنجه « افندم اسلاف وزرا اورته قپوده جلادك بکله‌دیکنی بیلدکاری حالده ینه پادشاهان عظامه دوغری‌یی سویلمکدن چکنمزلر ایدی. له‌الحمد سایهٔ معدلت همایونکزده بزم اویله قورقومز یوقدر . عرض حقیقتده تردد ایتمك بزه وبالدر » دیدیکی مرویدر .

مصونیت شخصیه‌یه دائر اولان احکام شرعیه وقانونیه زمامدارانك اجراآت کیفیه‌لری یانده موقع طوتامه‌مشیدی . بر پاشانك یومیه شوقدر (کله) تعیینی اولدیغی ذهابنده بولنان سبکمنغزلر وار ایدی. والی پاشانك بر صباح الك معتمد آدمنی اتلاف ایتدیردیکنی خبر آلان قاضی درحال نزدینه واروب سببنی استفسار ایلدکده « بو کیجه رؤیامده بنی قورقوتدی آرتق امنیتم قالمادی » جوابنی آلنجه رضا جویانه حرکتدن انحراف ایتمامك وهر امرینی یرینه کتیرمك المده‌در، فقط رؤیاسنه کیرمامك المده دکلدر ، دیو قاضی افندی همان پیلی‌یی پیرتی‌یی طوپلایه‌رق اورادن سیویشدیکی ؛ وصدر اعظم برکون تبدیل کزرکن بربر دکاننده آتیلان کیرلی صوقتضاءً اوزرینه صیچرامقله بربرك قتلنی امر ایدوب کندی بربر باشیسی اولدیغی عرض اولندقده اویله ایسه بشقه بر بربر بولك اجرا ایدك زیرا صدر اعظمك امری حکمسز قالماز دیدیکی کرچه صرف خیالخانهٔ ناسده ایجاد اولنمش فقره‌لردن ایسه‌ده حکایات ملیه‌یه کچمسی وقوعنه احتمال ویریلان حالاتدن اولدیغنه دلالت ایلیور . طشره‌لرده توره‌یان متغلبه و اشقیانك بر طاقمی جان قورقوسیله طریق شقایه سلوك ایلدکلری تاریخاً ثابتدر . امنیت جان

اولمایان بر هیأت جمعیات متمدنه‌دن صاییله‌مز . ایشته تنظیماتك ایلك کوزتدیکی بو مادهٔ مهمه اولمشدر .

(۲) محفوظیت عرض و ناموس و مال . — محفوظیت عرض . مسئله‌سنك تنظیمات خیریه‌ده ذکر اولنمسنك سببی آکلاشیله‌میور. زیرا عرضه تعرض عادات و آداب‌مزه کلیا مخالفدر . « عرض پادشاهکدر » سوزی محافظه‌سی طرف پادشاهی‌یه تودیع ایدلمش بر حق ملی ، بر خزینهٔ‌معنویه اولدیغنه وکیمسه‌نك اکا طوقونه‌میه‌جغنه‌دلالت ایتمکده‌در. بوکیفیت عنعنات ملیه‌مزله‌ده مؤیدر .

محفوظیت ناموس مده‌سنه کلنجه بوراده ناموس حیثیت ذاتیه معناسنه آلنمق موافق دوشیور . بر مأمورك بلا محاکمه رفع رتبه‌سی ونفي مخل حیثیت شیلردندر . اما بومثللولرك بالاخره عفوی اعادهٔ رتبه‌سیله یکیدن استخدامی کثیرالوقوع ایسه‌ده بر کره خللدار اولان حیثیتك حقیله عودتی قابل اولورمی ؟ کذلك بیوك کوچوك افراد اهالیدن بری مدیران حکومتك جور وتسلطنه اوغراسه ، بغیرحق توقیف وتجریم ایدلسه برائتی محقق‌اولدیغی تقدیرده بیله کرك شخصی و کرك عائله‌سی یاپیلان معاملهٔ ناروادن متأثر اولمامق و سوریلان لکه‌نك آثاری بالکلیه تطهیر ایدلمك ممکن دکلدر .

حق تصرف و محفوظیت مال قضیه‌سی آچیق صورتده پامال تجاوز اولمقده ایدی . مصادره اصولی جاری ایدی . سلیم محمد پاشا صدارتدن عزل اولندقده باجمله اموال و اشیاسی خلق دارنده‌لی عزت محمد پاشایه ویرلمش ویرتو وعاکف پاشالرك انفصال ونفیلرنده کذلك مالاری‌جانب میریدن مصادره اولنمش ایدی . واتعامن‌القدیم بر وزیرك منکوباً عزل ویاتأدیبی حالنده ویا وفاتنده چادر واسلحه مثللوادوات

سفریه‌سی ضبط ایله بر دیکرینه اعطا اولنمق منفعت دولته موافق عد اولنور ونقود و اموال سائره‌سندن فضله‌سی آلنوب عائله‌سنك ادارهٔ روزمره‌سنه لازم کلن مبالغ براقیلور وچوجوق چولغنك سورونمه‌سنه محل ویرلمز ایسه‌ده معاملهٔ مذکوره‌نك اساسات عدل و حقه منافی اولدیغی میدانده‌در .

کبرادن برینك وفاتنده مخلفاتی جانب میریدن ثبت دفتر ایدلمك وورثه‌یه براقیله‌جقلری بالتفریق متباقیسی اخذ اولنمق قاعده‌دن ایدی. اشبو مصادرهٔ رسمیه اصول مرعیه‌سندن ماعدا مصادرات خصوصیه دخی جاری ایدی. والیلر مال وملکنه وضع ید ایتمك ایچون اشراف و اغنیای مملکتی قتل ایتدیردکلری واقع ایدی . مثلا تپه دلنلی علی پاشانك متصرف اولدیغی یوزلرجه چفتلك پدرمانده ویا ملك مشترا اولمیوب علی الاکثر مغصوباتدن ایدی. حتی پاشای مشارالیهك چفتلکنده مسافر اولدیغی و اکرام و اطعامنی کوردیکی بربکی ایرتسی کونی قتل ایله ماملکنه قوندیغی نادرالامثال دکل ایدی .

امنیت مال کیفیتی ضمان کافیٔ قانونی تحتنه وضع اولنمق لازمه‌دن ایدی . واقعا نه‌احکام شرعیه و قوانین مدونه‌مز حق مصادره‌یه اصلا مساعد دکل ایدی . لکن قوهٔ تأییدیه‌لری دوچار انحلال اولمقله سوء استعمالاتك اوکنه کچیله‌میوردی . تنظیمات خیریه اکا دخی سد چکمشدر .

قیریق حیاتلردن
بر حکایه‌نك حکایه‌سی

١

بر ربع عصرلق بر مسافه‌دن صوکره بر نظر رجعی ایله ماضی‌یه باقنجه او زمان «ثروت فنون» محیطنده تحدث ایدن حرکت ادبیه‌یی دها واضح خطوط ایله چیزلمش کوریورم . بو حرکتده هر شیدن زیاده فرق اولنان خصوصیت شو ایدی که ، او بر ترتیب مخصوص دائره‌سنده ، عاملرینك عادتا سیاسی بر خط جریان تعیین ایتمك ایچون اولدن دوشونیلوب قورولان ، اساسات موضوعه اوزرینه بنا ایدیلن بر مشاوره و مفاهمه‌سی نتیجه‌سنده حصوله کلمش بر حادثه دکلدی ؛ حتی اونده معنای تامیله بر اتفاق بیله یوقدی . منحصراً بر اثر تصادفدی . شوراده بوراده ، کندی عاملرنده ، کندی جهة طالملرینه منقوش مقدراتی تعقیب ایده‌رك ایلك مراحل تجربیه‌دن کچمش اولان ارباب قلمدن بر قاچی ، حتی دها اولدن پك ایی طانیشمایه‌رق ، پك صیق کوریشمیه‌رك ، نصلسه اسیویرمش بر نفس روزکار ایله عین مطبعه‌نك چاتیسی آلتنده طوپلانمشلر ، عین رساله‌نك صحائفنه عشق صنعتدن باشقه بر شیله متحسس اولمایه‌رق یازیلرینی کتیرمشلردی .

آرالرنده اتفاق یوقدی ، فقط بوکا مقابل اتحاد واردی ، یکدیکریله تماس ایتدکجه صنعت حقنده تلقیلرینك تجانسنه واقف اولان و بلکه بری برینه یاقین یاشامقله یکدیکرندن آشیلانان بو آداملرده عین مباحثده عین تحساته مالك اولمقدن ، عین آفاقده عین طرز پروازه قابلیت فطریه طاشیمقدن متولد بر اتحاد که درحال آرالرنده نساند و تکافل حیاتی آز چوق رخنه‌دار ایده‌بیله‌جك ماهیتده نه وارسه اونلری تماماً برطرف ایتمکه طبیعةً لزوم کورمن بر محبت و صمیمیت تولید ایتمش ایدی .

نه محیط ، نه صنف ، نه موقع ، نه سن فرقلری بونلرك آراسنده أسن صیجاق هوای رفاقته صوغوق صولوغنی اوفورمکه فرصتیاب اوله‌مادی . اطراف نه قدر ممکنسه او قدر غیر مساعد عناصرله دولو ، مشکل شرائطله مملو ایکن ، هر خطوه‌ده بر تهلکه‌نك تهدید احتمالی کندیلرینه منتظر ایکن ، بوتون او فتور و کسل ویره‌جك اسبابه قارشی یکانه قوتی آله‌بیله‌جکلری منبع معنوی ایشته آنجق آرالرنده موجود اولمق لازم کلن محبتدی . اونك ایچون ، طبیعتیله ، تأمل و تفکره لزوم بیله حس ایتمه‌دن ، بالکز بری برینه صوقولمش اولمق احتیاجنك سوقیله بو ارباب قلم نه قدر سویشمك ایچون روحلرنده قدرت وار ایسه او قدر سویشمشلردی .

و هر درلو محرومیتلرك ، مرارتلرك ، استحقاق کسب اولنمامش هجوملره ، تحقیرلره معروض قالمقدن متولد خسرانلرك ، دائما انکار ایدیلن ، دائما تزییفه اوغرایان صنعتلرینه متعلق یأسلرك ، کسللرك یکانه وسیلهٔ تضمینی ایشته بو سویشمکدن عبارتدی . بونکله مسعود ، بونکله شاد ایدیلر ؛ بونکله هرشیئه غلبه چالدیلر . یالکز برشیئه مغلوب اولدیلر ، یالکز بر مشتهٔ قضا وار ایدی که باشلرینك اوستنده دائما تهدیدکار وضعیتیله دوروركن بركون نهایت بو زمرهنك اورتهسنه دوشدی ، و اونلری مضمحل ایدهرك داغیتدی .

بو زمره بالطبع او زمانه عائد طرز ادارهنك توهماتنی تحریك ایتمکدن خالی دکلدی ، ذاتاً او بوتدن خالی اولسهیدی اطرافنده قاینایان محاسداتك صدای ایقاظی ، اوهامی اویاندیرمق ایچون ایجاب ایدن وظیفهٔ مفسدتی مع زیادهٔ ایفا ایدییوردی .

هرکون بو زمره ، توهماته نه درجه محرك اولدیغنك بر برهانی کورویوردی ، و هر کون اوکا متعلق وسائط تحفظیهنك تطبیقنده دها زیاده التزام شدت ایدن براحتیاجه قربان اولوردی . فتور کتیرمهدی . حیاتی بوغمق ایچون کیتدکجه داها صیقیشان زنجیر غیرتلاغنده هرکون بر آز دها دار منفذ براقمقله برابر او بویلهجه تنفس ایدهبیلمك ، باشامقده اصرار ایتمك زعمنده بولندی ؛ نهایت بركون دفعةً زنجیر تمامیله صیقیشدی :

— آرتق نفسنی کس ! دیدی . ایشته آنجق او زمان قلملری قیرمق ، بر کوشهیه چکیلممك ، و سنهلرجه ، کیتدکجه پیرانان ، کیتدکجه کندی قابلیاتنی اونوتان صنعتی فرسوده بر متاع حکمنده بر دولابك قاراکلقلرنده و توزلرنده اونوتمق لازم کلدی .

بو صیرهده ایدی که قافلهنك الك صوکنده باشلانمش بر حکایه ایله بن قالدم . بو حکایه « قیریق حیاتلر » ایدی . ایستویوردم که بو اثرمده اوکا تقدم ایدن آثارمه عائد وسائط شعر و خولیادن باشقه بر اصول تعقیب ایدهیم . بونده سادهجه حیات اولهجقدی . مملکتك حیات حقیقیهسندن بر لوحه که اونده کوزلری اویالایهجق ، خیالی تلطیف ایدهجك سوسلردن قطعا ایز بولونماسین . بالزاقك ، ستندالك ، بورژهنك مراجعت ایتدکلری اصولده برحکایه که بو اساتذهنك نامارینی اخطار ایدرکن اونلره یتیشمك داعیهٔ کستاخانهسنه چیقیشمامقله برابر کندی حالنجه ، کندی قدرنجه او نوعك متواضع بر نمونهسی اولسون ،

عشاقی زاده خالد ضیا

یاشلیلرك حقی

کچنلرده بر مجمع عرفانده بولونیوردم ، وَ فکریات عالمنده جولاندن ذوقیاب اولان حاضرون آراسنده موضوع بحث مملکتك تعالیٔ اجتماعیسی اسباب ووسائلنه متفرع مسائلدی . بر آرالق انسال متعاقبه‌نك بر جمعیتده وظائف متقابله‌سندن بحث اولوندی ، وَ دنیلدی که : یاشلیلرك کنجلره قارشی قسماً فراغتدن قسماً ارشاد وایقاظدن متر کب بر وظیفه‌سی واردر که غایت ناز کدر . اصل اهمیت مسئله بو مختلط وظیفه‌یه قونه‌جق اولان اجزای مختلفه‌نك تعیین درجاتنده‌در . فراغت ترك حقوق درجه‌سنه ایمه‌مك ، ارشاد وایقاظ ، انفعال واغبرار ، هله قطعا ، کین وغیظ مرتبه‌سنه چیقمامق ایجاب ایدر . بو تعیین درجات معماسنك حلنه نظارت ایده‌جك اولان معیار او رتبه حساس اولمق لازم کلیر که هر بشقه نوعدن اولان تقدیرده درحال بوراده یوزده شو قدر نسبتنده توقف ایتمك لزومنی درك ایدن براهتزاز ایله نقطهٔ قراری اشارت ایده‌بیلسین .

سامعیندن بری — مملکتك همان بوتون عمرینی تدریس ایله کچیرمش معروف بر سیماسی که حیات علمده صوك مرحله دیمك اولان دارالفنون کرسیلرندن برینی اشغال ایتمکده‌در — اولا یاواش ، فقط کیتدکجه یوکسه‌لن بر سسله شو ملاحظاتی سرد ایتدی که همان عیناً نقل ایدییورم :

— حیاتده بردن زیاده طرفك مناسباتی تدویر و توجیه ایده‌جك اولان عهود وعلائقده حقوق ووظائف متقابلاً یورور. عاقدین مساعدات متقابله زمینی اوزرنده یورومکه موافقت ایتمه‌دکجه متناظراً تقرب ایدن بر خط ایله پیدای مواصله ایده‌مز ، بناءً علیه اثر مشترك وجوده کله‌مز . یاشلیلرك کنجلره قارشی وظائفندن بحث اولونورکن حقوقندن‌ده بحث اولونمق امر ضروریدر . نصل بر پدر چوجقلرینه قارشی بر طاقم سلسلهٔ وظائفله مقید ایسه چوجقلرده اوکا بر چوق قیود ایله مربوطدر ، وَ بونلردن وارسته قالمق تمایلاتنده تعند ایتمك نسبتنده کندیلرینه تعلق ایدن وظائفك کسب رخاوت ایتمه‌سنه سببیت ویررلر .

مدرس نطقنك موضوعنی ترسیم ایدرجه‌سنه بونظریه‌یی بویله‌جه ایراد ایتدکدن صوکره علاوه ایتدی :

— بنجه یاشلیلرك کنجلردن طلب ایتمکده غیر قابل ارتیاب بر قطعیتله حائز حق اولدقلری بروظیفه واردر: اونلر طرفندن، ولو صوری ، ولو جعلی اولسون ، حرمت آثاری ارائه‌سی ... بر کلن نسل بر کیدن نسلدن دها مترقی ، دها منور اوله‌بیلیر ، حیاتك یمه‌دن، ایچمه‌دن، اوطوروب قالقمه‌دن، کینوب قوشانمه‌دن باشلایه‌رق یوکسله یوکسله الك مرتفع شواهقه قدر چیقان مختلف صفحاتنده نسللری یکدیکرندن آیران فروق و فواصل وجوده کله‌بیلیر ؛ فقط بونلرك هیچ بری ، یعنی اختلاف رؤیت ، بر طرفك مسن دیکر طرفك کنج اوناسنه مانع تشکیل ایده‌مز .

اوندن دولاییدرکه اوزرنده برابر یورونن زمینلرده آتیله‌جق خطوه‌لرك فرقلری نه‌اولورسه‌اولسون آرایه‌سنه‌لرك کثیرمش اولدقلری مسافه‌یی خیالاً، رسماً اولسون چیزن برخط لازمدر . بو هر زمان هر یرده بویله ایدی، حلاده بویله‌در ، فی نه زمان دها زیاده بویله اولمشسه او زمان انسالك مناسبات متقابله‌سی دها فضله بر صحت و سلامتله جریان ایتمشدر . تجدد ، داها اولکیلری ، دها اسکیلری استحقار دیمك دکلدر . شرق بوخصوصده الك بو کسك مرتبه‌یی ارائه ایدردی، مع‌التأسف بو کون بوقاعده‌نك الك کوزل مثاللرینی غربده آرامغه مجبور اوله‌جق درجه‌ده عنعناتدن آیرلمش اولیورز . بونك الك آجی برمثالنی خاطراتمك آراسنده بولویورم . مسئله‌یی پك تنویر ایده‌جك برحکایه اولدیغندن لطفاً دیکلرسکز . غرب مملکتلرنده ، بالخاصه ، غرب نام عمومیسیله یاد ایدیلن دیار عرفانك شمال جهتلرنده سیاحت ایدنلر بیلیرلرکه چوجقلرك، کنجلرك علی‌الاطلاق یاشلیلره ، مع زیادة اختیارلره هر وسیله ایله تظاهر ایدن بر حرمتلری ، بر رعایتلری واردر . سزه غلبه‌لقده بر کوستررلر ، ازدحاملرده یول آچارلر ، قیرلرده سلام ویررلر ، خدمتکزه قوشارلر ؛ الحاصل سزه مفیداولمق ایچون ، یاخود ، سزك خوشکزه کیتمك ایچون عادتا بر وسیله قوللارلر . بو بزده‌ده بویله‌ایدی ، اونك ایچون کنجلرك یاشلیلره نه یولده جمیله‌کارلقلری اوله‌بیله‌جکنه پك تازه خاطرات ایله بزلر واقفز . ایشته بو کون اورالرده ینه بویله‌در ، بزده ... بزده‌ده دائما بویله‌در ، دییه‌مه‌دیکمه چوق متأسفم . باقیکز نه‌دن ؟..

حرب عمومینك ظهوری احتمالاتیله مملو کونلردن برنده سالجیورغ شهرینك خارجنده بلدیه باغچه‌سنده ایدم . آغاچلرك آلتنده ، بر سدیرك اوستنده‌دیکله‌نیوردم . باغچه تماماً تنها ایدی ، یالکز اوته‌ده ، تا ایچریلرده ایزجیلردن مرکب بر کنج آلای قوناق‌ویرمشلردی. غالبا بوراده ایچه قاله‌جقلردی که متمادیاً قوناق ویردکاری نقطه‌دن شهره ایصال ایدن طریق اوزرنده بونلردن بررایکیشر ، اوچربشر کشیدن متشکل طاقملری کیدوب کلیورلر، شونی بونی تدارك ایدییورلردی . تصادف بنی کذرکاهلرنده بر نقطه‌ده بولندیرمشدی ، هپ اوکمدن کچیورلردی ؛ کولوب شاقه‌لاشه‌رق ، قوشوب اوینایه‌رق ... بلکه بویله ، طاقم طاقم ، اللی کنج کچدی ؛ و بونلردن هیچ‌بری اولمادی که، اوکمدن کچرکن، بو بیاض صقاللی ، دوزکون قیافتلی آدمه ، باشنده کپیسی وارسه اونی چیقاروب قولنك بوتون امتدادنجه آشاغی‌یه ایندیره‌رك ، یاخود باشی آچیقسه اوزون صاری صاچلرنده زرین بر تموج حصوله کتیرن شدید و ممدود بر سیلکینتیله آکیله‌رك سلام ویرمه‌مش اولسون . بو سلام بیاض صقالمه ، قیلیغمه ، قیافتمه ، الحاصل بو ظواهرك دلالت ایتمه‌سی لازم کلن محترمیته اوده‌نمك ایسته‌ن بر دین ایدی .

بر چوق امثال آراسنده بو کونك شو خاطره‌سی بنده پك درین بر اثر براقش ایدی . وقتا که استانبوله عودت ایتدم ؛ پایتخت‌سفربرلکك هرج‌ومرجی ایچنده ایدی. بو میانده دارالفنون

افندیلری‌ده خدمت وطنیه‌لرینی ایفایه دعوت اولونمش ، حتی دارالفنون بناسی بیله اشغال آلتنه آلنمش ایدی . عادتا مملکتی طانمایه‌جق بر حالده بولدم . ایلك ایشلرمدن بری معنوی یوردمه بر زیارت اولدی ، مدیریتك نره‌ده بارینديغنه دائر معلومات آلدقدن صوکره بویوك‌بنادن اورایه متوجهاً دار بر یولدن کچمك اوزره ایدم ، یولك اوستنده بش آلتی دارالفنون افندیسندن مرکب بر زمره کوردم که هپ عسکر قیافتنده ایدیلر . باشلرینی چویرن و بکا باقان اولدی ، فقط سلام ویرن اولمادی ، بلکه عینی چاتینك آلتنده سنه‌لرجه برابر بولوندقلری بو اختیار مدرسی بر کره‌جك‌اولسون کورمه‌مشلر وبو کون اونی طانیه‌مامشلردی؛ لکن بیاض صقالنی ، وَ منتظم قیافتنی کورمشلردی . هر حالده بو آدم مسن بر افندیدی، اوکا سلام دکلسه‌بیله پول ویرمه‌لیدی، پول ویرنده اولمادی . نهایت ، برازطوتقون ، برازده بلکه دها صریح بر معنای استخفافه تصادف قورقوسیله چکینکن ، بکله‌دم؛ نه‌دن صوکره ایچلرندن بری ، آرقه‌سی دونوك وایکی آلی آرقه‌سنه باغلانمش بری ، باشنی چویرمه‌یه‌رك ، یالکز بر آدیم ایلریله‌یوب بکا کریدن کچمك ایچون آنجق کافی بر پول تصدق ایده‌رك دیك بر سسله : ـ کچ ، افندی ، کچ !.. دیدی .

مدرس حکایه‌سنی بوراده بیتردکدن صوکره سس چیقاران اولمادی. بردن صوغوق بر هوا اسمش کیبدی ، دالغین کوزلرله هر کس بر طرفه باقدی . بو حکایه‌یه بونون شمول معناسنی ویرمکدن تحاشی‌ایدن بر حسله بحثی براقق‌لزومنده ضمنی وطبیعی بر اتفاق حاصل اولدی .

۱۳۳۷

الله اكبر

– فاتح جامعنده –

نومید و متردد ایدم ؛ شئون حیاتك صولت دهشترسی قارشیسنده ضعف حس ایدییور ، رخاوته ، ملاله مستغرق قالیوردم : اوغراشمق نتیجه‌سز ، فائده‌سز بر مشقت . اوغراشمه‌دن یاشامق مسکینانه بر سفیللك ایدی . غیرتدن فتوره ، فتوردن غیرته سوروکله‌نیرکن بو دوشوب قالقمه‌لرده یارالانان جسارت حیات ایچون امید ویریجی بر تداوی‌یه احتیاج وار ایدی .

... قار یاغیور ، کسکین برروزکار چهره‌لره خنجر صاپلیوردی . جامعك موصلوقلری اوکنده بویوك بر غلبه‌لق چیپلاق قول و آیاقلرله آبدست آلیورلردی . ایکیندی وقتی ایدی . قورو قورو قار دانه‌لری یاپشدیغی یری بر قیویلجیم کبی یاقارکن صوبوتوب کیبین ، فقیر و غنی ، بوتون بو غلبه‌لغك شو مشهود اولان نهالکی ، تهاجم صامتانه‌سی ایچون مقاومت غیر قابل بر محرك واردی : نمازه یتیشمك .

جامع طاشیوردی . اوکله‌دن بری دوام ایدن آوازهٔ وعظ و نصیحت صوك بر غلغلهٔ مواعید ایله او یوکسك قبه‌لرده سوزکن بر صدای حشیت فرما ، وقور و موجز ، ایشیدیلدی : الله اکبر !

صوکره بو ندای حق و عدالتك تأثیر علویسی بوتون موجوداته بر لسان اطاعت بخش ایدییور کبی جامعك اعماق قلبندن بر آوازهٔ اجابت قوپه‌رق بارکاه احدیته وصولنه صانکه مانع کبی دوران قبه‌لری صارصدی ، هر کوشه‌ده برمعکس بولارق مدید ایکلتیلرله برابر جوشان رحمت حالنده بوتون حاضرولك قلوب نومید وغمکینه سرپیلدی : الله اکبر...

آرتق درین برسکوت تعظیم واحترام ایچنده بوتون قلبلر ، مستغرق خشوع وخشیت ، خالق کائنات ایله روبرو کلیوردی . حیاتی کیرله‌تن ، حیاتی زهر ایدن بوتون او خائن مرائیلکلر ، بوتون او مردار حرصلر ، او منفور عظمتلر ، صنوف جمعیت آراسنده‌کی

آچیقلقلر هپ محو اولمشدی . بوراده یالان سویلنمز ، بوراده منفعت تعقیب ایدیلمز ، بوراده عظمت بیلنمزدی ؛ بوراده بوتون معاصیء حیاتیه قارشیسنده بر وجدان متیقظ ، و برده حاکم عادل وار ایدی . جامعك شیمدی شو علوی سکوت مهیبی ایچنده بو مواجههٔ وجد آوردن متولد صانکه بر لرزش خفی حس اولونیوردی . حیات یومیه‌نك بیك دورلو قباحتلری ، بیك دورلو جنایتلری دوش اعمالده اولدیغی حالده بو حضور عدالته کلن بشریت اغفال قابل اولمیان بومحکمهٔ وجدانده بوتون درینلکلرینی کوریور ، بو دوشدیکی ملوث ظلمتلر ایچنده خوف وعذاب ایله بر لمعهٔ نجات آرقه‌سنده تیتره‌یوردی . و اورادن ، قبله‌نك بولوندیغی طرفدن عکس ایدن بر صدای منجی بو شعلهٔ هدایتی ، بو باب النجاتی اخطار ایدییوردی : الله اکبر !

شیمدی بوتون شو خلق یوکلندیکی بار معصیت آلتنده أزیلش کبی هپ بردن ، عاجز و متذلل سجده‌گاه ندامته آتیلیور ، بوتون سینه‌لردن قوپان قلبی صیحهٔ تضرع قبه‌لردن دیوارلره دیوارلردن کوشـه‌لره چارپارق هر برده حقیر ایکلتیلرله آغلیوردی . وطن اولونا بیلیردی که یاد ناملری شو عبادتگاه مقدسه بر نشوهٔ روحانی بخش ایدن چار یار کزینك ، اصحاب کرامك ارواح پاکیده بو عاجز ، مغلوب شئون ، بو ضعیف قوللر ایچون شفاعت ایدییورلر ...

الله اکبر !... بو نه بلیغ ، بو نه موجز بر دستور حکمت ایدی که جهلی ، ظلمی ، وحشتی زیروزبر ایتمش ، قلوب مؤمنیندن هر نرده سماواته دوغرو ترفع ایتدیسه عدالت ، مساوات ، اخوت تأسیس ایده‌رك بر زمان سعادت کشاد ایتمشدی . فقیری ، زنکینی ، عالمی ، جاهلی هپ عینی صف اخوت و مساوات اوزرنده زمین عجز و تضرعه

قاپاتان ، هرکسه یالکز اعمالنه کوره جزا وعد ایدن بو ندای حق و عدالت بوکون زیر قهرنده ایکله‌دیکمز بر چوق مصیبتلرك ، زواللی بشریت کمکشته افرادینی برر دشمن کبی بوغاز بوغازه کتیره‌ن بر چوق اختلافلرك چارهٔ حلنی شو غافل سامعه‌مزه هر آن چارپیورمیدی ؟

الله اکبر ! . . . بو نه قوی بر رابطهٔ اتحاد ایدی که سینهٔ موجیدیندن آفاقه عکس ایدنجه زمین و سمایی دولدوران او زمزمهٔ هدایتنمون آراسنده آقصای شرقدن آقصای غربه ، شمالدن جنوبه ، بوتون جهانك هر کوشه‌سندن هر کوشه‌سنه بر پیام اخوت کلیر ، بر حس تعاون و تناصر قلبلری برلشدیریر ، بیلمك ، بیلیشمك ، سه‌ویشمك وجوینی آکلاتیر ، عظمت خالقی اخطار ایله قلوب نادمه‌یه امیدلر ویریر ، وعدلرده بولونوردی .

ایشته شیمدی بو امیدلرله جانلانان بوتون شو خلقك دردلی ، فلاکتلی موجودیتلرندن قوپان بر فریاد استمداد ، بویوك ، خروشان ، سیلابه‌لرله سوروکله‌ن مخوف قایالرك چیقاردیغی بوغوق ، ایکاتیلی کورولتولره مشابه بر ولوله ایله عکس انداز اولویوردی : آمین ! آمین !

آج ، چیپلاق ، زنکین ، کنج ، اختیار ، بوتون بو عاجز انسانلرك مجموع مطالباتندن قاباران بو طوفان استرحام شیمدی شو پك دار کلن قبه‌لره جوشان و خروشان ، صیغامیه‌رق دائمی بر غلغلهٔ طنان ایله متصل ایکلیوردی : آمین ! آمین !

آه ، نه ایدی تام بر اعتماد ، تام بر ایمان ایله یوروکلری تیتره‌تن بو سوزشلرده‌کی تأثیر لاهوتی که بوتون قلب ایله « آمین ! » دییه‌بیلنلره یالواردیغجه متانت ویریور ، حیاتك اغفالاتنه قارشی سلاح ویریور ، تسلی ویریور ، امید ویریوردی .

امید و تسلی ! محتاج اولدیغم ، بولامادیغم شیلر حالبوکه بونلر دکلیدی ؟ أبداً بونلر اولمایاجقمیدی ؟

۲۲ آغستوس ، ۱۳۱۵

حسین جاهد

حج یولنده

ایکنجی مکتوب

« القاهره » واپورنده .

نصف الليلی ایکی ساعت قدر کچمشمی ایدی ؟ . . آنجق!.. واپور اولا تعدیل سرعت ، صوکره، توقف ایتدی ؛ اویاندم . اعتیاد الك زیاده اویقوده اظهار آثار ایدر: ساکن بر اوطه‌ده اویویانلری خفیف برحرکت ایقاظ ایتدیکی کبی متحرك برشی ایچنده اویویانلری هروقفه اویاندیرر، حرکته عارض اولان هرسکته‌اویقویی اخلال ایدر؛ کیجه‌یی ترنده کچیرن یولجیلرك اویقولرینه تکرر لکلرك قعقعهٔ شدیدهٔ معدنیه‌سی مانع اوله‌ماز، اونلری اویاندیران موقفلردر؛ دکرمنجیلرما کنه‌ایشلدیکی مدتجه اویویه‌بیلیرلر،او ولولهٔ منتظمه کسیلدیکی آنده کوزلرینی آچارلر . . بشیکك ، یاخود صالنجاغك اهتزازی کسیلیر کسیلمز چوجقلرك اویانمه‌لرینی اثر ذکا اعتبار ایتمك نه بیوك خطادر ! بو پك طبیعی ، پك بایاغی برشی . . بر عکس العمل اعتیادیدر .

شبهه‌سز چناق قلعه پیشکاهنده ایدك : علی العجله پانطولونه ، پالطویه صارینمدم ، کوکرتمه‌یه چیقدم . .

حج یولنده

بوراده‌کی مدت توقف پك چوق دكلدی : معاملات رسمیه‌یی ایفا ایده‌بیله‌جك قدر بر زمان، آنجق یارم ساعت . . .

افق طار، پك‌طاردی؛ كویا بر حوض‌ایچنده‌ایدك.. اطرافز خفیف بر كیجه‌قندیلیله ضیالانان بر یاتاق‌اوطه‌سی حالنده ایدی؛ جابجا ضعیف برشعله كوز قیرپیور. برقاچ پنجره تول پرده‌لر آرقه‌سندن صارنی بر روشنیٔ نحیف كوستریپیور. بو نقاط مضیئه آره‌سنده قالان یرلر حدائق ظلام كبی سیاه یاپراقلر، سیاه آغاجلر، سیاه‌شكللرله مملو كورونیوردی؛ سمابونلرك فوقنده بر طاق مكوكب كبی محتشم طوروپوردی . پك یقینمزده ، صباحی بكله‌ین بر قاچ واپورك آویخته فنارلری، بوفنارلرك آللی ، یشیللی ضیاسی واردی ..

بعض شهرلرك منظرهٔ لیله‌سنده برحالت مفتورانه واردر : چناق قلعه ـ اسكی هه‌لسپون، ـ بو كیجه اویله ایدی. براق، فقط قمرسز برسما آلتنده برخواب تاریكه بورونمش، برخموشیٔ تقوی شعارانه ایچنده شب یلدانك رؤیای مدیدینه طالمش، انجرهٔ ظلام آره‌سنده كاه وبیكاه كوكس كچیریپیور كبی ایدی .. هرشی درین بر سكونت ایچنده ایدی، یالكز واپورمزه تقرب ایدن بر صندالك

ایکنجی مکتوب

کورکلری بر احتشاش موزون ایله روح لیلی غیجیقلا-
یوردی .

تیاترولرده «دده‌قور»ك اهمیت نفوذینی کیم انکار
ایده‌بیلیر؟ بر آدم تصور ایدیکز که قارانلق بر کیجه‌ده
یولنی غائب ایتمش اولسون: بو آدم بر شهرك ایچنده، یاخود
جوارنده بولندقجه حادثه‌نك هیچ بر دهشتی یوقدر؛ برده
بو آدمی آفریقا اورمانلرندن برینه ، پای بشرك هنوز
تماس ایتمدیکی او نامتناهی غوطه‌لردن برینه قویکز ؛
حادثه درحال تبدیل قیافت ایدر، کویا هرطرفندن برسهم
سمیم تهلکه کورونور.. بو تصور قلبه برلرزهٔ بارد دوشو-
رور؛ کوز اوکنه تشنهٔ خون وحیات سباع متهوره ،
قولاغه صفیر جانخراش افاعی کلیر ؛ بتون تویلر اوریرر..

ایشته بوراده ، شو بر قاچ دقیقه‌لق توقف اثناسنده
اعتراف ایدرم که کیجه‌قارانلق، هرطرف ایکم.. آنجق
صویالکز ایشیدیله بیله‌جك درجه‌ده خفیف بر صریر
ایله فیصلدییور .

واپورك دودوکی طالدیغم رؤیای پرسکونی خردوخاش
ایتدی؛ یارم ساعت قدر بر توقفدن صوکره ینه یوله
قویولدق : نقاط منوره کیتدکجه سیرکلشدی ؛ تپه‌لرده
آره‌صره پارلاق نقطه‌لر وار.. براز صوکره آق دکزه
چیقه‌جغز . ینه طار یاتاغه کیرملی .

نعوت شریفه

بلای ماسوایه مبتلایم یارسول الله
زبون پنجهٔ نفس وهوایم یارسول الله

وجودك نسخهٔ کل هویت یارسول الله
حقیقت ذات پاککدن عبارت یارسول الله

کرم قیل بن ائمه الامان ای رحمت عالم
سراپا محض عصیان وخطایم یارسول الله

کمالاتك کمالات الهیدرکه اوهامه
کلور فکر ایلدکجه عجز وحیرت یارسول الله

سن اورنك شفاعت شاهیسین سلطان رحمتسین
قپوکده بنده برکمتر کدایم یارسول الله

ظهورك بعثتك حالك یترکن صدقکه برهان
سنی انکار ایدن مجنوندر البت یارسول الله

شفاعت قیل مدد یوخسه اورتبه چوق کناهم کیم
نه رتبه یافسم اول رتبه سزایم یارسول الله

سعادات دوکون اعطاف ذاتکدن عبارتدر
سعادت ذاتکه اولمقدر امت یارسول الله

زبون درد عصیانه طبیب مهربان سنسین
علیلم بنده محتاج دوایم یارسول الله

جهانی طوتدی نورمعرفت شمس کمالکدن
وجودك عالمینه اولدی رحمت یارسول الله

نه غم مجرم ایسه‌مده باکه بسدر بو سعادت کیم
قپوکده برکمینه خاکپایم یارسول الله

دوعالمده ضیای مجرمك امیدی سندندر
شفاعت یارسول الله شفاعت یارسول الله

بنی رد ایتمه اولادك یاشیچون باب لطفکدن
ضیایم بندهٔ آل عبایم یارسول الله

* * *

* * *

« ترکیب بند » دن

ساقی کتور اول باده‌یی کیم مایهٔ جاندر آرمده عقل ملامت زدکاندر
اول‌می‌که اولور صیقل دل اهل کماله ناپخته‌لرك عقلنه بادیٔ زیاندر
بر جام ایله یاپ خاطری زیرا دل ویران مهجور خرابات اوله‌لی خیلی زماندر
ساقی ایچه‌لم عشقنه رندان خدانك رندان خدا واقف اسرار نهاندر
ساقی ایچه‌لم رغمنه صوفیٔ حریصك کیم مقصدی کوثر املی حور جناندر
عشق اولسون او پیرمی پروردهٔ عشقه کیم باده‌سی صد ساله و ساقیسی جواندر
پیرمیه صور مسئله‌ده وار ایسه شبهه‌ك واعظلرك افسانه‌لری هپ هذیاندر
بن اکلادیغم چرخ ایسه بوچرخ چب انداز یخشی کورینور صورتی اما که یماندر
بکزر فلك اول چنبر فانوس خیاله کیم نقش تماثیلی سریع الجریاندر
ساقی بزه‌می صون که دل تجربت آموز اندیشهٔ انجام ایله وقف خلجاندر

ایچ باده کوزل سو وار ایسه عقل و شعورك
دنیا وار ایمش یاکه یوغ اولمش نه امورك

بر قطره ایچن چشمهٔ پرخون فنادن باشن آله‌ماز بر دخی باران بلادن
آسوده اولم دیرسك اکر کلمه جهانه میدانه دوشن قورتیله‌مز سنك قضادن
ثابت قدم اول مرکز مأمون رضاده وارسته اولوب دائرهٔ خوف و رجادن
طورسون کف حکمده ترازوی عدالت خوفك وار ایسه محکمهٔ روز جزادن
هر کیم که آرار بوی وفاطبع بشرده بکز اکا کیم دولت اومار ظل همادن
بی‌بخت اولانك باغنه بر قطره‌سی دوشمز باران یرینه در و کهرباغسه سمادن
ارباب کمالی چکه‌مز ناقص اولنلر رنجیده اولور دیدهٔ خفاش ضیادن
هر عاقله بر درد بو عالمده مقرر راحت یشامش وارمی کروه عقلادن
حل ایتمدیلر بو لغزك سرینی کیمسه بیك قافله کچدی حکمادن فضلادن
قیل صنعت استادی تحیرله تماشا دم اورمه اکر عارف ایسك چون وچرادن

ادراك معالی بوکوچك عقله کرکمز
زیرا بو ترازو اوقدر ثقلتی چکمز

ارباب صنایع نفیسه

صنایع نفیسه نك نصل شیلر اولدیغی بوراجه‌ده بیلنمکه باشلامشدر . بونلردن اکثریت اوزره شعر .. موسیقی . . رسم وحك ونحت ایله توغل وتمایز ایدن ارباب اقتداره فرانسزلر [آرتیست - Artiste] دیرلرکه طبقی طبقنه بدایع پروردیمکدر. فقط شمدیکی حالده بوراده اوقدر چوق بولنمیان ارباب صنایع نفیسه‌یی اخطار ایتمکه بوتعبیر کافی اولمدیغندن مقاله‌نك باشنده اویله بر اوزون ترکیب استعمالنه مجبور اولدم . آنجق بوندن بویله اقتضا ایتدکجه [بدایع پرور] تعبیرنی قوللانه بیلیرم .

مملکتمزده شعر ایله موسیقی ایله توغل ایدنلر رسم ایله اوغراشانلر قدر نادر دکلدر . لکن کرك بوراده کرك سائر یرلرده‌کی بو شعر وموسیقی مراقلیلرینك هپسنه‌ده بدایع پرور دیمك موافقمیدر بیله‌م .

آوروپاده [آرتیست] عنوانه مظهر اولانلر صنایع نفیسه ایچنده منسوب اولدیغی هانکیسی ایسه انی معشوقهٔ وجدان اتخاذ ایتمش .. آمال وافکارینی اکا منحصر قیلمش . . هرلطافتی اکا نسبتله بکنیر .. هربدیعه‌یی اکا اضافتله تقدیر ایلر .. کوکلنده نه‌قدر اذواق واشواق ، نه‌درجه قابلیت میلان ومحبت وارایسه جمله‌سنی اکا ارجاع ایدر بدبختلردر .

اویله بر بدبخت موسیقی پرورایسه پرستیدهٔ روحی موسیقیدر . شاعر ایسه ندیمهٔ وجدانی شعردر . مصور ایسه نوردیدهٔ اشتیاقی رسمدر . نحات ایسه مطمح نظر تحسری حك و تحتدر . جدیت محبته مبتلا بر آدم معشوقه‌سنی نصل برحس اراده سوز ایله سورسه بونلرده صنعتی انك کبی سور . فقط معشوقه‌سنه یالکز حیران اولوب قالمقله طوره‌مز .

یار جانك بی نهایت اولان حسن مجرد وجدان-

ریاسنی تشخیص و تجسیم ایچون انی درلو شکل دلفریبه افراغ ایدر . بعضاً کونلرجه .. هفته‌لرجه وبعضاً آیلرجه .. سنه‌لرجه براقدام ایله اوغراشدیغی حالده بولدیغی نغمات واشکال والواندن هیچ بریسنی معشوقه‌سنك مرتبهٔ حسن و آنه متقارب .. درجهٔ جاذبهٔ لطافتیله متناسب دوشوره مدیکیچون جانفرسا بر یأس محرومانه ایله هونکور هونکور آغلایه‌جق حالاره دوچار اولور .

هر بر بدایع پرورك دلربوده‌سی اولدیغی حسن مجرد ایسه اویله بر آفتدر که سمای صفاده اختر لرله هم رتبهٔ علویت . . شفقلرله همبزم الفتدر . ملکلرله دستادست اولدیغی حالده نورلر ضیالر ایچنده شناورلك ایدر . بعضاً ملون بربلوطه کیرر صاقلانیر . . بعضاً رنکین برقوس قزحه آصیلیر عرض اندام ایدر . بر آره‌لق بولندیغی اوج بالای غرور واستغنادن اشاغی‌یه طوغری متنزلانه عطف نکاه ایله خنده‌ریز ناز . . پرتونثار لطافت

گل‌فشان طراوت اولمغه باشلار . بوصورتله عاشق بد بختی امیدلره دوشـوریر . بوده اونور جوالی فکریله .. خیالیله‌تعقیبه قالقیشیر . اوفکر وخیالك قائدی یابرقلم . . یابر فیرچه . . یابر دمیر آلتدر . بیچاره آرتیست معشوقه سنك آرقه‌سـندن اوقدر قوشـار ، اوقدر کیدر که مقصدینه نائل اوله‌مدن تاب وتوانی کسیله‌رك نومیدانه فریادلر . . مضطربانه اینلرله زمین عجز وحرمانه دوشر قالیر .

بو فریادلر . . بوانینلر برشعر وبا برنغمه ویابر رنك بدیع ویاخود برشـکل دلنشـیندرکه انی قلم ویاخود فیرچه برکاغد ویاموشامبه ویاخود برمرمر پارچه‌سـنه نقل ایتمشـدر . بونلر ارباب طبیعت وقدرت یاننده برر اثر نفیس وبدیع اولمق اوزره مظهر تقدیر کلی اولور .. آغرلرنجه زر وجوهره صـاتیلیر . لکن مبدع ومؤثرلرنجه بو تقدیراتك یك ده حکمی اوله‌مز . زیرا اثرلری صـور خانهٔ خیالارنده کوروب بونوبده خارجه چیقـارمغه مقتـدر اوله‌مدقلری کمالات صنعتك بیکده برینی بیله عرض ایده‌مز . بو اثرلر سـایه سـنده اکثریسـنك کیسه‌لری نقود ایله مالا مال اولدیغی حالده معده‌لری کونلرجه غدادن خالی بولنور !

ایشـته اوروپاده صنعتك عاشقی . . شهرتنك لایقی اولان بدایع پرورلر بو بدبختلردر . هله بز مسترخ اوله‌لم که او بدبختلردن دکلز ! .

استنیه ٥ حزیران سنه ١٣٠٤

صوك بهار

مواسم معلومه ایچنده استانبولزه انك چوق بخش لطافت ایدن صوك بهاردر . بو مبارك موسم بوراده هر یردن زیاده ممتد اولور .. بورایه هر یردن زیاده یاقیشیر !

ایلول برکره حلول ایدنجه هوالر اعتداله میل ایدرك آره صره یاغان یاغمورلر — یازك شدت حرارتیله صاراروب برنوع بایغینلق حالنه کرفتار اولان — نباتاتك یوزلرینه حیات سرپر . طاغلر بیقانیر . . صحرالر بشیللنیر .. دره‌لر جوشار ... لکن طبیعته دقت اولنسه — تب اضطراب ایله کچیردیکی درین بر اویقودن هنوز اویانمش — نازنین بر سودا خسته سنك حال پریشانی آندیرر [*] : وجودی طاقتدن دوشمش .. رنك جمالی صولمش .. نور وتر چشمانی سونمش .. برسکون عمیق ایچنده دوشونور طورر ! .

[*] آکق، آکدیرمق براولدیغی ایچون — آندیرر — ده — آکار — کبی کاف ایله یازلمق لازم کلیرسه ده مأنوس اولان صورت املا اختیار اولندی .

اوت ! صوك بهار كلنجه اكثريا صباحلری طبیعته غریب برطورغونلق عارض اولور. هوانك راكدلكی اودرجه‌ده‌درکه بوغاز ایچنده برساحلدن دیکر ساحله قدر دکزك یوزنده بر تموج ضعیف اثری بیله کورنمز .

طبیعتك بورنك حزن وانکساری قارشیسنده — چهره‌سنده برچین انفعال‌بیله کورلمین دریا — منکسر الجمال ومتهیٔ ارتحال برمتورمهٔ بدبختك غارتزدهٔ موت نابهنکام اولان جمالنی بنه کندیسنه عرض ایدرکن قطعا متأثر اولمیان آیینه یه تشبیه اولنسه بجادر ! .

بوموسمده طلوع غایت‌حزین .. غروب آندن دها حزین .. بعد الغروب طاغلرك قیرلرك کسب ایتدیکی حال ایسه آرتق حزین اندرحزین اولور . کیجه‌لین تماشای سما ودریا — اکرمهتاب وارایسه — قلبی طاقتکداز برمحزونلغه . — مهتاب یوق ایسه — فکری نهایتسز براستغراقه دوشورمك بوموسمده بوغاز ایچنه مخصوص کیدر .

صوك بهارك ارباب حسیات عندنده متفق علیه اولان حزن مفرطی ایجاباتندن اولمليدرکه اول بهار اولنجه :

« خاموش یاتمه بستر غفلتده صبحدم
« کل مرغزاره غلغلهٔ مرغزاری کور
« دیوانه‌لك زمانیدر آواره کوکلنی
« زنجیرلرله ضبط ایده‌مز جویباری کور !

وياخود :

« طورمه ای دل بویله آه وزار ایله نوروزده !
« کول آچیل سیر کل وکلزار ایله نوروزده !
« کللری پژمرده ایلرسین یازقدر بلبله
« وارمه باغه آه آتشبار ایله نوروزده .

یوللو نشاید نشاطمندانه ایله اعلان شوق و شغبده بلبللره مسابقت کوسترن شاعرلر صوك بهارك تعریف اوصافنه کلنجه دهبستهٔ حیرت اولمقدن بشقه برشی یاپه‌مزلر .

فی الحقیقه نظر شاعرانه‌نك بوموسمده کوره‌بیله‌جکی حال اذواق عالمك نشانهٔ زوالندن بشقه برشی دکلدر . بوحالی مشاهده ایدرکن فکرنی دوچاراوله‌جغی سکتهٔ انفعال مأیوسانه‌دن قورتاروب‌ده برقصیده تنظیمنه موفق اولمق هرکسه میسر اوله‌مز . بعض شاعرلرك ایسه :

« کلزاره صالن موسمیدر کشت وکذارك
« ویرحکمنی ای نخل چمن کهنه بهارك
« دوك زلفکی سمور کبی عارضك اوزره
« ویرحکمنی ای سرو روان کهنه بهارك !

« بلبللرك ایستر سنی ای غنچه‌دهن کل
« پامال شتا اوله‌دن اقلیم چمن کل
« کل کیتدیکنی آکمیه‌لم کاشنه سن کل
« ویرحکمنی ای سرو روان کهنه بهارك!

« صال زلف سیهکارك او رخسارهٔ آله
« سمورکی قاپلات بوسنه قرمزی شاله

« آل دستکه کرلاله بولنمزسه پیاله
« ویرحکمنی ای سرو روان کهنه بهارك

کبی ویاخود :

صحرالره ویردکجه صفا کشت وکذارك
اولدقجه چمن شوق ایله پامال وقارك
شرم آور اولور غنچه‌لره رنك عذارك
سن بزکل زیبنده‌سیسین کهنه بهارك
کوکلم‌ده سنك صانکه بر افکنده هزارك .

مغبوط نهالان ایسه اندام لطیفك
طاوس خرامانلر اوزقتار ظریفك
اول زینتی هردم چمنستان خریفك
سن بزکل نازنده‌سیسین کهنه بهارك
کوکلم‌ده سنك صانکه بر آواره هزارك .

خوش بوی تنك نکهت ازهاره دکشمم
رنك بدنك کلره کلزاره دکشمم
جانا سنی بیك شیودلی دلداره دکشمم

سن برکل پرعشوه‌سیسین کهنه بهارك
کوکلم‌ده سنك صانکه بر اشفته هزارك .

کبی شوقپرورانه سوزلرله اظهار شادکامی ایتملری احزان خزانه‌رغماً برنوع تسلیٔ محرومانه قبیلندندر دینه‌بیلیر .

صوك بهارك مبذول اولان اثمار کونا کونندن وازجمله « عقیده شکری » کبی اوزومیله « قوطی بالی » کبی‌قاوونندن بوراده بحثه‌جسارت ایده‌مدیکم ارباب حسیات طرفندن شکم پرورلکله دوچار تقبیح اولنامق معنالعه‌سنه مبنی اولدیغیچون بو قصوردن طولایی اصحاب مذاقك عفولری تمنی اولنور !

۷ ایلول ۱۳۰٤

جزمی

تاریخه مستند بر حکایه

برنجی فصل

۱

هجرتك اونجی عصری‌که برنجی سنه‌سنده اوچنجی خاندان خلافتك اونجی پادشاهی اولان سلطان سلیمان قانونینك ولادتی اقبال استقبالنه براعت استهلال اولمشیدی وقوعات وکشفیات عظیمه‌جه تاریخ انسانیتك اکثر قرونه تفوق ایدر .

کویاکه یدقدرت برقاچ بیك سنه‌لك مأثر جلیله‌یی‌ده بر یره طوپلامش‌ده نظر حکمته قارشی برمعجزه دها کوسترمك ایچون یوز بیلدن عبارت برزمان ایچنه صیقشدیرمش ایدی .

فی‌الحقیقه شرقده (قتیبة‌بن‌مسلم)ك اعدامی غربده (عبدالرحمن الفهری)نك انهزامی اوزرینه طولاً بیره‌نه طاغلریله قوبی‌چوللری وعرضاً بحر محیط جنوبی ایله قپچاق حدودلری داخلنده قالان اسلامیت واسپانیادن ماعدا اوروپانك اکثر جهاتنی استیعاب ایلیان خرستیانلق عالمنده مأمون اینه‌شارل‌مانیك ارتحالندنصکره ملوك طوائف واهل صلیب محاربه‌لرندن ماعدا تاریخچه اهمیت کوتورر وخصوصیله انسانیته تعلق ایدر همان هیچ بر وقعه ظهور ایتمامشکن ابنای بشرك فکر واقدامنده کوریلان بو سکون عادت پرستانه یدنجی عصرده برمیلاد ایجاد ایله ختام بولدی حتی آتشی بیله انسانیتك پنجهٔ غالبانه‌سنده محکوم ایلمك شانندن اولان نظر حکمت باروتك

محاربه‌لرده استعمالنه او عصر ایچنده باشلامش وبر قوجه عالمی زوربازوی عرفانیله ایستدیکی شکله کتیرمك استعدادینی حائز اولمه‌رق وجوده کلان فاتح باروت کبی بر قوهٔ مقاومت سوزی طوپچیلق صنعتنده اجرا ایلدیکی تعدیلات واکمالات ایله اسلحه‌نك هرنوعنه تفوق ایده‌جك برحاله طقوزنجی عصرده کتیرمشدی فقط اونجی عصرده ایدی ، که باروت طوپدن تفنکه انتقال ایلدیکندن ارباب حرب ملائکهٔ عذاب کبی اللرنده برر تازیانهٔ آتشین استعمال ایتمکه مقتدر اولدیلر .

فی الحقیقه اوتوز بش سنه‌لك بر اقدام طاقت بر اندازانه‌ایله طولاً (ازمیر) کورفزندن (مغول) وعرضاً (دکندن) قپچاق صحرالرینك منتهاسنه‌قدر امتداد ایدن یرلر ایچنده اوزمانلر موجود اولان درت یوزملیونه قریب اسلامی برحکومتك سایهٔ رایاتنه جمع ایتمك وجنوباً مصر ویمنده خطبه‌سنی اوقوتدیغی کبی شمالاً دخی مسقوویه ولهستانك وسطلرینه‌قدر کتیبهٔ اقبالنك مقدمه‌لرینی ایصال ایلمك جهتلریله مالك اولدیغی یرلره نسبت اسکندرك فتوحاتی کره‌یه نسبت ربع مسکون درجه‌سنده براقان تیمور طقوزنجی عصر زجاندن ایدی فقط اونجی عصرده ایدی‌که سلطان سلیم اون کرهٔ زمینی برپادشاه ایچون آز کوره‌رك سکز سنه‌دن عبارت اولان‌دور سلطنتنده مصر ایله عموم عربستان‌ویاری کردستانی برمرکزده ربط ایلدکدن بشقه خلافت اسلامیه‌یی وظائفنی بحق اجرایه‌مقتدر برخاندانه نقل ایده‌رك اسکندره جنکیزه وحتی تیموره داغ درون اولان جهانکیرلك فکرینك اسلامیت قوتیله حصولنه لازم اولان اسبابی استحضار ایلدی.

فی الحقیقه هرنظر تدقیقه نجه یوز بیك مشاورهرقلم تحریره نجه یوز بیك معاون ویرمك شاننده‌ن اولان طباعت (فوستر) نامنده بر صاحب خیرك همتیله طبیعتك خزینة الغیب احسانندن میدان ظهوره طقوزنجی عصرده

چیقدیغی وبصمه‌نك بغیرحق موجودی عداولنان (فاوست)و(کوتنبرغ)
او صنعت جهان بهادن طقوزنجی عصرده استفاده ایلدیکی کبی طباعتك
الك بیوك واك فائده‌لی اکمالاتندن معدود اولان قالب چلیکلرینی (شفر)ینه
طقوزنجی عصرده اختراع ایلمشدی فقط اونجی عصر ایچنده ایدی که
جهان معرفتده کرچکدن بر دوران حشر وجوده کتیرمکه باعث اولان
وفطرت بشری مستعد اولدیغی استکمالاته ایصال ایچون همان طبیعت کلیه
قدر خدمتی کوریلان او صنعت جلیله سحر اولمق حطاطلرك منفعتنه مغایر
بولنمق وحتی الك فائده‌سز لغویاتدن صایلمق کبی حیوانلره بیله یاقیشمیه‌جق
بر طاقم تعریضات وممانعاتدن قورتیله‌رق — حیفا که اسلامملکنده بیاغی
ظهوری بیله خبر آلنمقسزین — اوروپانك هرطرفنه انتشار ایلدی .

فی الحقیقه مشهور قرستوف قولومب [۱] سفینهٔ نوحدن طوپراق
تحریسنه کیدن کوکرجین کبی، برشدتلی طوفان اعتراض آره‌سندن چیقارق،
آمریقانی کشف ایله عالم انسانیته ینه بوعالم ایچنده برجهان دیکر الحاق
ایتمکه طقوزنجی عصرده موفق اولمشدی . فقط اونجی عصر ایچنده ایدی که
اوروپالیلر آمریقانك همان هرجهتنه صوقیله‌رق، قدرت فاطره‌دن بشقه
هیچ صنعت نورمامش اولان اویله بر جهان غیك حاوی اولدیغی هر
درلو خزائن فوائددن حصه‌یاب اولمغه باشلامشلر ایدی .

اونجی عصرك مزیتی بویله اکمالاته منحصر دکلدر :

ینه اوعصر ایچنده ایدی که سلیمان قانونی عثمانلی بایراغنی شفقلر
ایچنده طوغمش بر هلال کبی ویانه‌ده تبریزده اسپانیاده هندستانده
طولاشدیره‌رق دنیانك شرقنه غربنه شمشعه نثار حیرت ایلمشدی .

[۱] قولومب کوکرجین دیمکدر .

ینه اوعصرك ایچنده ایدیکه خیرالدین پاشا سفائن جهادینك طوپ دومانلرینی ابررحمت کبی آفاق طوته جق بر حاله کتیره رك آق دکزی لواءالحمد محمدینك سایهٔ استیلاسنه آلدقدن صکره غنیمت غزاسی اولان قوجه برملکك [۱] تاج سلطنتی خلافت اسلامیه نك عتبهٔ اقبالنه تقدیم ایله حاکم ایکن خادملکی اختیار ایتمك کبی یکانه برحمیت اظهار ایلمشدی.

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه دولت کرای ثانی ایکنجی هجومنده مسقوه طرفلرینه آتشزن استیلا اولدرق شمالك قارلی بوزلی صحرالری ایچنده کویا اوچ عصر صکره کلدجك برجهانکیره درس عبرت [۲] وبروسیه مأمورینه نمونهٔ امتثال [۳] کوستردر کبی صناعی بر یانار طاغ پیدا ایلمشیدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه « بابرخان » جدی اولان وفتوحاتنك کثرت ووسعتنه نظراً اعظم جهانکیران عد اولنان تیمورك برقاچ یوز بیك عسکر وبیك درلو مشاق سفر ایله ضبط ایدهبیلدیکی هندستانی همان اون بش بیك کشی ایله برقاچ یوز بیك عسکره مالك بر دولتك النده نزع ایتمشیدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه « شیرخان فرید » افغانلی برعسکرك اوغلی ایکن خصائل جهانستانیسی قوتیله هندك شرق شمالیسنده کندینه مخصوص بردولت تشکیل ایدهرك « بابر » سلطنتی کبی نوظهور وبناءً علیه هردرلو قدرت وعصبیته مالك بردولتی مضمحل ایتمك درجهسنه

[۱] جزایر ملکی .
[۲] برنجی ناپولیون .
[۳] مسقوهیی یاقان روسقویچین .

کتیردکدن بشقه عمری مساعد اولسه اوده سلطان سلیم اول کبی جهانکیرلکه بربیوك استعداد ابراز ایلمشدی .

ینه اوعصرك ایچنده ایدیکه توراننده « دولت شیبانیه » وخصوصیله سلاطین « شیبانیه» دن « عبیدالله » دولت جنکیزیه » نك«برکه خان»[۱] زماننده اولان شعشعهٔ اقبالنی اعاده به امیدلر ویره جك قدر پارلامغه باشلامش ایدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه سنیلرك سلاحیله چورلمش بردائرهٔ آهنین ایچنده قالان ایراننده « صفوی » طرفدارینك تعصبی اساسنی قانلرله تخمیر ایدرك بردولت « شیعیه » تشکیلنه مقتدر اولمشدر .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه آلمانیا ایمپراطوری مشهور « شارل کن» سلطان سلیمانك قوهٔ قاهره سنه قارشی طورمق ایچون سنه لرجه اوغراشدقدن وویانه یی عثمانلی محاصره سی ومجارستان وخراوتلغك اکثر جهتلرینی اسلام استیلاسی آلتنده کوردکدنصکره کندیسنه سرای حکومته بدل بر مناستری مزار دنیوی اختیار ایتمشدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه اوروپاده « لوتر پرتستانلق » نامنه برمذهب جدید آچه رق اصحاب تثلیثی ایکیه تقسیم ایتمشدی .

ینه اوعصر ایچنده ایدیکه اسپانیولر غرناطه مدنیتکاهنی مظلوم

---

[۱] برکه خان باتوخان اولادندن ودشت حکمدارلرندن اوله رق اولاد جنکیزدن الکاول اسلام ایله مشرف اولان ذاتدر . قپچاق ومغراستانده حکمی جاری ایدی. طونه وبلغارستاندن کچه رك استانبولك محاصره سنده کلش وروم ایمپراطورلغنی خراجکذار ایلمشدر . اباق خان وخصوصیله خلافت عباسیه نك انقراضندن صکره هلاکو ایله غالبانه خیلی محاربه لری واردر . جنکیز خاندانك اعاظمندندر . اصل اسمی (برکای) اوله رق اسلامی اظهار ایتدکدنصکره زمانك علماسی تفألا (برکة) تسمیه ایتدیلر .

مکسیقا و بهشت آبادینی معصوم قانه غرق ایدرك شرقده غربده تماشاسی نظر حکمته قان آغلاده‌جق بردهشتلی غروب لوحه‌سی پیدا ایلمشاردی .

بنه اوعصر ایچنده ایدی‌که دنیالره صغیشه‌مامقده ضیای شمس ایله رقابت ایدن برذکا [۱] ابعاد مطلقه‌یی سیر ایدرجه‌سنه برطاقم تدقیقات ریاضیه‌ایله استقرار شمسی ودور ارضی اثبات ایدرك تابع اولمدیغی بردینك معجزات باقیه‌سندن اولان برآیت کریمه‌نك مآل عالیسنی فناً ایضاح ایلمشدی.

بنه اوعصر ایچنده ایدی‌که دنیالری احاطه ایده‌جك بر طوفان معرفتی ذهننه صیغشدیره‌بیلمك خارقه‌سنه مظهر اولانلردن مشهور واستادوغاما عمان ایچنده مستور اولان امید برنی طریقنی کشف ایتمکله پورتکیزلر اشجاری التون ثمره‌لر ویرن نباتی کومش چیچکلر اچار برکیمیا باغچه‌سی اطلاقنه شایان اولان هندستانك محصول ثروتندن اوروپایی مستفید ایتمکه باشلامشلر ایدی .

بنه اوعصر ایچنده ایدی‌که حکم غالبانه‌نك جهان مدنیتی زیرپای استبدادندازمك ایچون یاپلمش برتمثال اهنینی حکمنده اولان ناپولیونلری بسمارقلری بیله بر چوق تلاشلره دوشورن ژوزویت جمعیتی زادکاندن ایکن دیانجیلکه قدر تنزل ایتمش کوزی اچیق فقط ایاغی طوپال صورتی انسان وفقط کندی شیطان برمخلوق غریبك سایهٔ تعصب و ریاستنده تأسس ایتمشدی .

بنه اوعصر ایچنده ایدی‌که یمندن قهوه امریقادن توتون بربرنی متعاقب خلقك معروض هوساتنه آتیله‌رق ، انسانلر ایچون بری مایع بری هوائی ایکی سیه بلای احتیاج دها پیدا اولمغه باشلامشیدی .

ایشته سرکذشتنی یازمق ایستدیکمز « جزمی » ده « موسم ادراك غرائب » وصفنه لایق اولان اوعصرك رجالندندر . ترجمهٔ حالی اویله وقایع عظیمه‌دن معدود دکلسه‌ده ذاتاً برغرابتی جامع اولمغله برابر، دولتك بربیوجك محاربه‌سنه تعلق ایلدیکی ایچون نظر مطالعه‌یه شایسته‌در اعتقادنده بولندقی انك ایچون تحریرینه جسارت ایدییورز .

---

[۱] « قوپرنیق »

الحمدلله الذی شرّف المسلمین بشرف الطاعات ، و یسرلی سفر الارض المقدسة وسیاحة البلاد والزیارات ، والصلاة والسلام علی من اسّس بنیان قلاع الشریعة والطریقة، وحصنها باساس النبوة ، وعلی آله الطیبین الطاهرین خیر البریة، وتحف تحیات زاکیات وصلوات نامیات طاهرات طیبات اشرف کائنات واکمل موجودات پیشوای محراب ﴿ صلّوا کما رأیتمونی ﴾ ورهنمای بی ارتیاب اول محمد افضل من نطق بالضاد اوزرینه اولسون که آنك آب روینه اول حضرت حق مالك الملك وخالق الافلاك ادیم ارضی ابن آدم ایچون مسکن ومأوای لطیف ایدوب بنی آدمی جمیع مخلوقات وموجوداتدن اشرف مخلوق ایتدی .

(شعر)

تبارك من اجری الامور بحکمه کماشاء لاظلماً اراد ولاهضما

(وبعد) دعاء خیر وثنا اول ظل الله روی زمین نظام انتظام ارضین اولان السلطان ابن السلطان السلطان غازی مرادخان رابع ابن السلطان احمدخان ابن السلطان محمدخان ابن السلطان مراد خان ثالث ابن السلطان سلیم خان ثانی ابن السلطان سلیمان خان ابن السلطان سلیم خان اول ابن السلطان بایزید خان ثانی ابن ابوالفتح السلطان محمدخان ثانی رحمة الله علیهم اجمعین . اما بومسوداتمزه شروع ایلدیکمز محلده خدمت شریفیله شرفیاب اولدیغمز پادشاه جم جاه فاتح بغداد سلطان مراد خان غازی طاب ثراه غریق رحمت اوله . آنلرك زمان سلطنتلرنده هجرت نبویه نك سنه ۱۰٤۱ تاریخنده پیاده جه بلدهٔ طیبه یعنی محمیهٔ قسطنطینیه اطرافنده اولان قری وقصباتی و نیجه بیك حدیقه وکل

کلستانلی باغ ارملری سیر و تماشا ایدرك خاطره سیاحت کبری آرزولری خطور ایدوب «آیا پدر ومادر واستاد وبرادر قهرلرندن نیجه خلاص اولوب جهانکش اولورم» دیو هر آن جناب باریدن دنیاده صحت بدن وسیاحت تام و آخر نفسده ایمان رجاسنده ایدم ودائما درویشان دلریشان ایله حسن الفت ایدوب شرف صحبتلریله مشرف اولوب اقالیم سبعه‌نك و چار کوشه روی زمینك اوصافنی استماع ایتدکده جان و کوکلدن سیاحتی طالب وراغب اولوب «آیا عالمی تماشا ایدوب ارض مقدسه‌یه ومصر وشامه و مکه ومدینه‌یه واروب اول مفخر موجودات حضرتلرینك روضهٔ مطهره‌سنه یوز سورمك میسر اوله‌می؟» دیو زار وکریان وسرسری ونالان اولوردم. حکمت خدا سبب سیاحت وکشت وکذار ولایت اولان مخلص حقیر وفقیر ودائمی کثیر التقصیر سیاح عالم وندیم ادم اولیای بی ریا محمد ظلی ابن درویش دائما ادعیهٔ ربانی وهدایت یزدانی سورهٔ کریم فرقانیه و آیات عظیمهٔ قرآنیه برکاتیله دل وجسم علیل جناب حضرت جلیل طرفندن امداد طلب ایدوب مسقط رأسمز اولان اسلامبولده کنج محنت خانه‌مزده کرده بالش نالش اوزره خواب مرامه یصلنوب بیك قرق ماه محرمنك لیلهٔ عاشوراسی ایدی که بوحقیر بین النوم والیقظه‌ده ایکن کوردم که یمش اسکله‌سی قربنده اخی چلبی جامعی نام جامع — که حلال مال ایله انشا اولنمش بر مستجاب الدعوه جامع عتیقیدر — منامده کندیمی اول جامعده کوردم. درحال جامعك قپوسی کشاده اولوب پر سلاح عسکر ایله جامع منورك ایچی نور مستور جماعت کثیره ایله مالا مال اولوب صلات فجرك سنتنی ادا ایدوب صلوات شریفه‌یه مشغول اولدیلر وبن حقیر منبر دیبنده ساکن اولوب بومنور وجه حسنلی جماعتی تماشاده حیران اولدم. همان جنبمده اولان جانه نظر ایدوب: «بنم سلطانم، جناب شریفکز کیمدر؟ اسم شریفکزی بزه احسان بیوریکز» دیدم. انلر ایتدی: «عشرهٔ مبشره‌دن کمانکشلرك پیری سعد ابن ابی وقاصم» دیدکده دست شریفنی بوس ایتدم. «یا سلطانم، بوصاغ جانبده نوره مستغرق اولمش جماعت محبوبه کملردر؟» دیدم. «انلر جمله ارواح انبیادر وکروصفده جمله ارواح اولیا واصفیادر وبونلر ارواح صحابهٔ کرام ومهاجرین

وانصار وارباب صفه وشهیدان دشت کربلا واصدقادر وبو محرابك صاغنده حضرت ابا بکر وحضرت عمردر ومحرابك صولنده حضرت عثمان وحضرت علیدر ومحرابك اوکنده‌کی حضرت اویس القرنیدر وجامعك صولنده دیوار دیبنده سیاه چرده آدم سنك پیرك حضرتك مؤذنی بلالی حبشیدر وبو آیاق اوزره جماعتی صف‌صف بوزان ودوزن قصیر القامه آدم عمرو عیار ضمیریدر. ایشته بوعلم ایله کلن عسکرکه قزل قانلی اثوابه مستغرق اولمشلر، حضرت حمزهٔ باصفا وجمیع ارواح شهدادر » دیو جمله جامع ایچنده اولان جماعتی برر برر بوحقیره کوستروب هرقنغیسنه نظرم تعلق ایتدیسه دست برسینه ایدوب نظر آشنالغی ایدوب تازه جان بولدم .« یا سلطانم، بوجماعتك بوجامعده جمع اولملرینك اصلی نه‌در؟» دیدم.« آزاق جانبلرنده جیوش موحدیندن تاتار صبا رفتار عسکری مضطرب الحال اولمغله حضرتك حمایه‌سنده اولانلر بواسلامبوله کلوب آندن تاتار خانه‌امداده کیدرز. شمدی حضرت رسالت دخی امام حسن وامام حسین واون ایکی اماملر ایله وبزدن غیری عشرهٔ مبشره ایله کاوب صباح نمازینك سنتنی ادا ایدوب سکااقامت ایله دیو اشارت بیوررلر. سن دخی صوت اعلا ایله اقامت تکبیر ایدوب بعدالسلام آیة الکرسی‌یی تلاوت ایله . بلال (سبحان الله) دیسون، سن (الحمدلله) ، بلال (الله اکبر) دیسون ، سن (آمین آمین) دی وجمله جماعت علی العموم توحیدایده‌رز . بعده سن (وصلی علی جمیع الانبیاء والمرسلین والحمدلله رب العالمین) دیوب قالق . همان محرابده حضرت رسالت اوطورزکن دست شریفنی بوس ایدوب (شفاعت یارسول الله) دیوب ، مدد رجا ایله »دیوسعد ابن ابی وقاص یانمده اوطوروب جمله تعلیم ایلدی . آنی کوردم که جامع قپوسندن برنورمبین برق اوروب جامع ایچی طونو نور ایکن نورعلی نور اولنجه جمله صحابهٔ کرام وارواح انبیا واولیا اياق اوزره حاضر طوردیلر. سعادتله حضرت رسالت یشیل علمی دیبنده یوزنده نقابیله، النده عصاسیله، بلنده قانجیله صاغنده امام حسن وصولنده امام حسین ایله ظاهر اولنجه مبارك صاغ پای شریفلرینی جامع منور ایچره بسم الله ایله قویوب مبارك وجه شریفندن برقعی کشاده قیلوب (السلام علیك یاامتی) بیوردیلر. جمله حضار مجلس (وعلیکم السلام یارسول الله..

و یا سیدالامم) دیو سلام آلدیلر. همان حضرت محرابه کچوب ایکی رکعت سنت فجری ادا ایدوب حقیره بر دهشت و وجودمه برلرزه واقع اولدی. اما حضرتك جمیع اشکالنه نظر ایلدم. حلیهٔ خاقانیده تحریر اولندیغی اوزره ایدی ویوزنده برقعی آل شال ایدی ودستار شریفی اون ایکی قولانلی بیاض شاش ایدی وخرقهٔ شریفلری صاری یه‌ماثل دوه یوکندن ایدی وکردننده اصفر اللون صوف شالی وار ایدی و پای سعادتلرنده صاری چزمه‌لری وار ایدی وسر سعادتلری دستاری اوزره برمسواك صوقلمش ایدی. بعدالسلام صاغ جانبده حقیره نظر ایدوب مبارك یدیمالری ایله زانوی شریفنه اوروب حقیره خطاباً اقامت ایله دیدیلر. همان حقیر سعدابن ابی وقاصك تعلیمنه کوره درحال مقام سه‌کاهده (اللهم صل علی سیدنا محمد وعلی آل محمد وسلم علیه) دیو اقامت ایدوب تکبیر ایتدم. حضرت دخی مقام سه‌کاهده صوت حزین ایله فاتحهٔ شریفی تلاوت ایدوب ضم سورهٔ صاد شریفدن (ووهبنا لداود سلیمان نعم العبد ... الخ) عشر شریفنی تلاوت ایدوب جمله جماعت سامعیندن اولوب حضرت امامت ایتدی. بعدالسلام حقیر آیة الکرسی، بلال سبحان الله، حقیر الحمدلله وبلال الله اکبر دیوب بلال حبشی ایله مسلسل مؤذنلك خدمتنده اولوب بعدالدعا برتوحید سلطانی اولمشدرکه عشق الهی ایله مست مدهوش اولوب کویا خوابدن بیدار ایدم. خلاصهٔ منام سعد ابن ابی وقاص تعلیمیله ادای خدمتی تمام ایدوب حضرت رسالت محرابده صوت محرق ایله عزل مقامنده بر(یس) شریف واوچ سورهٔ (اذاجاء) وسورهٔ معوذتینی بالتمام تلاوت ایدوب بلال فاتحه دیوب حضرت محرابدن آیاق اوزره طوررکن همان سعد ابن ابی وقاص حضرتلری دستمدن یتیشوب حضور حضرته کتوروب «عاشق صادقك وامت مشتاقك اولیا قولك شفاعتك رجا ایدر» دیوب بکاده «مبارك دست شریفلرینی پوس ایله» دیجه بکا آلود اولوب مبارك دست شریفنه کستاخانه لب اوروب مهابتندن (شفاعت یارسول الله) دیه‌جك محلده همان (سیاحت یارسول الله) دیمشم. همان حضرت تبسم ایدوب شفاعتی وسیاحتی وزیارتی واللهم یسر بالصحة والسلامه دیوب فاتحه دیدیلر. جمله صحابهٔ کرام فاتحه تلاوت ایدوب جمله حضار مجلسك دست شریفلرینی

بوس ایدردم وهر برینك خیر دعاسنی آلوب کیدردم . کیمینك دست شریفی مسك کبی، کیمی عنبر وکیمی سنبل کبی، کیمی کل وکیمی ریحان وکیمی زعفران وکیمی بنفشه وکیمی قرنفیل کبی قوقاردی . اما بالذات رائحهٔ حضرت رسول زعفران ورد خندان کبی قوقاردی ومبارك صاغ الی بوس ایتدیکمده کویا بنه مثال کمیکسز بردست شریف ایدی . اما سائر انبیانك دست شریفلری آیوا رایحه‌سی قوقاردی . حضرت ابابکرك دست شریفلری قاوون کبی شم اولنوردی. حضرت عمرککی رائحةالعنبر کبی ایدی. حضرت عثمانککی بنفشه کبی رائحه‌دار ایدی . حضرت علینککی رائحهٔ یاسمن کبی ایدی. امام حسن قرنفیل، امام‌حسین ورد ابیض کبی قوقار ایدی رضوان‌الله‌علیهم‌اجمعین. بوحال اوزره جمیع حضار مجلسك دست شریفلرینی بوس ایدوب بنه حضرت رسالت پرفاتحه دیوب جمله‌اصحاب کزین‌صوت اعلاایله سبع‌المثانی‌یی تلاوت ایدوب‌همان حضرت رسالت پناه محرابدن (السلام علیکم یا اخوان) دیوب جامعدن طشره روان اولنجه جمله صحابهٔ کرام حقیره کونا کون خیر دعا ایتدیلر وجامعدن چیقوب کیتدیلر. همان سعد حضرتلری بلندن صیداغنی چیقاروب حقیرك بلنه قوشادوب تکبیر ایدوب «یوری سهم وقوس ایله غزا ایله واللهك حفظ وامانده اول‌ومژده اولسون‌سکا بومجلسده نه‌قدر ارواح‌ایله کوریشوب دست شریفلرینی بوس ایتدکسه جمله‌سنی زیارت ایتمك میسر اولوب سیاح‌عالم وفرید بنی آدم اونورسك . اما کشت‌وکذار ایتدیکك ممالك محروسه‌یی وقلاع وبلادی و آثار عجیبه وغریبه‌یی وهر دیارك ممدوح صنایعنی ومأکولات ومشروباتی وعرض‌بلدلرینی وطول نهارلرینی تحریر ایدوب بر آثار غریبه‌ایله وبنم‌سلاحمله عمل ایدوب دنیا و آخرت اوغلم‌اول. طریق‌حقی‌الدن قومه. غل وغشدن‌بری‌اول. نان‌ونمك حقنی کوزله. یار صادق‌اول. یرامازلرله یار اوله. ایولردن ایولك اوکرن» دیو پند ونصیحت ایدوب و آلتمدن اوپوب آخی چابی جامعندن طشره چیقوب کتدیلر . حقیر مبهوت اولوب خواب راحتدن بیدار اولوب آیا بو بنم واقعه‌میدر ، یوقسه واقع حالیدر ، یوقسه رؤیای صالحم‌میدر ؟ دیو کونا کون تفکر ایله انشراح‌صدر وذوق درونه نائل اولدم.

بعده علی الصباح پاك آبدست آلوب صلاة فجری ادا ایدوب اسلامبولدن قاسم‌پاشایه عبور ایدوب معبر ابراهیم افندی یه رؤیامزی تعبیر ایتدیروب «جهان آرا وسیاح کشت‌وکذار عالم اولوب حسن خاتمه ایله ایشك تمامه‌ایروب حضرتك شفاعتی ایله داخل خلدبرین اولورسك» دیو تبشیر ایدوب الفاتحه دیدی . آندن قاسم‌پاشا مولوی خانه‌سی شیخی عبدالله دده‌یه واروب دست شریفلرینی بوس ایدوب واقعه‌می آنلره‌دخی تعبیر ایتدردم. «اون ایکی امامك دستنی بوس‌ایتمشسك دنیاده‌همام اولورسك . عشرهٔ مبشره اللرندن اوپمشسك داخل جنان اولورسك. چاریار کزینك یدمبارکلرینی بوس ایتمشسك دنیاده جمیع پادشاهلرك شرف صحبتلریله مشرف اولوب ندیم خاصلری اولورسك. مادام‌که‌اول‌حضرت‌رسالتك‌جمال پاکنی کوروب دست‌شریفلرینی‌تقبیل ایدوب خیر دعاسنی آلمشسك سعادت دارینه واصل اولورسك وسعد ابن‌ابی وقاصك نصیحتی اوزره ابتدا بزم اسلامبولجغزی تحریر ایتمکه بذل همت ایدوب وارمقدورك صرف‌ایله. (المقدرکائن) فحواسنجه سکا تقدیر اولنان نصیبك البته کلور.» دیو یدی جلدتواریخ کتب‌معتبره احسان‌ایدوب: «یوری ایشك راست‌کله. الفاتحه» دیوب‌دعاء خیرلری ایله بهره‌مند اولدق . بعده حقیروفقیر خانهٔ بی‌منتمز اولان صومعه‌مز کنجنده کنجینهٔ کتابه مالك اولوب بعض تواریخ تتبع ایدرك مسقط رأسمز اولان حسرةالملوك ولیمان بحر فلوك‌اولان ولایت ماکدونیه‌نك حصن حصینی وسد متینی اولان اسلامبولك تحریرینه شروع ایلدك :